

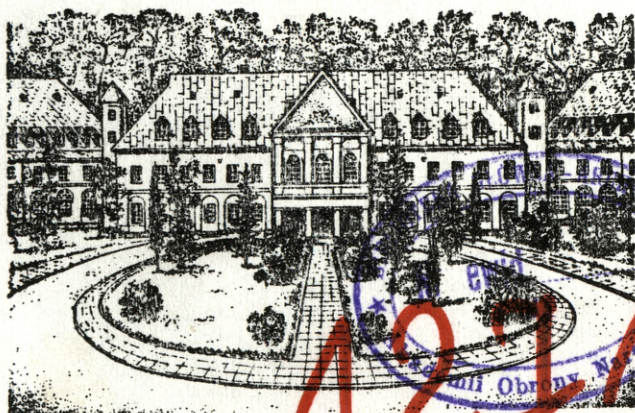
S/3778

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

Julian SKRZYP

GEOSTRATEGICZNE POŁOŻENIE POLSKI

WARSZAWA

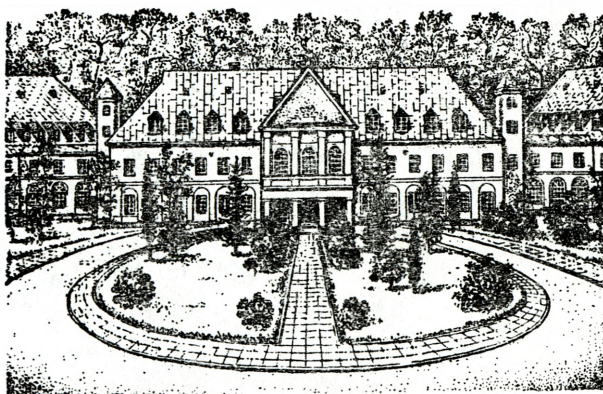
1998

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

Julian SKRZYP

GEOSTRATEGICZNE POŁOŻENIE POLSKI

WARSZAWA

1998

Niniejszy materiał studyjny jest przeznaczony do wykorzystania na Wyższych Kursach Obronnych dla kierowniczej kadry administracji państwowej.

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
1. Podstawowe informacje z geostrategii	6
1.1. Treść i zakres pojęcia geostrategii oraz najważniejsze koncepcje geostrategiczne	6
1.2. Kontynent europejski w ujęciu geostrategicznym	14
2. Geostrategiczne położenie Polski względem państw sąsiednich	20
2.1. Położenie Polski względem Rosji i Białorusi oraz Litwy	21
2.2. Położenie Polski względem Ukrainy	29
2.3. Położenie Polski względem Niemiec	33
2.4. Położenie względem Czech i Słowacji	40
3. Podstawowe informacje wojskowo-geograficzne o Polsce i państwach sąsiednich	45
3.1. Polska	45
3.2. Federacja Rosyjska	56
3.3. Litwa	66
3.4. Białoruś	71
3.5. Ukraina	74
3.6. Słowacja	82
3.7. Czechy	85
3.8. Niemcy	91
4. Próba porównania geostrategicznego położenia Polski współczesnej i Polski okresu międzywojennego	104
4.1. Obszar i granice państwowe	104

4.2. Struktura narodowościowa	109
4.3. Położenie komunikacyjne i infrastruktura transportowa	110
4.4. Położenie centrów gospodarczych i zasobów surowców strategicznych	112
Zakończenie	115
Bibliografia	116

WSTĘP

Przeobrażenia społeczno-polityczne lat osiemdziesiątych zaowocowały powstaniem w Europie piętnastu nowych państw. Wyloniły się one w procesie rozpadu państw wielonarodowych, bądź integracji rozdzielonych narodów.

Rozpad Związku Radzieckiego i Czechosłowacji oraz zjednoczenie Niemiec spowodowały, że Polska znalazła się w otoczeniu siedmiu państw, zamiast poprzednich trzech. Na wschodzie, w bezpośrednim sąsiedztwie Polski jako nowe państwa powstały: Rosja, Litwa, Białoruś, Ukraina; na południu Słowacja i Czechy; na zachodzie Niemcy. Kraj nasz znalazł się w jakościowo innej sytuacji niż był w okresie istnienia Układu Warszawskiego. Zmieniło się bowiem jego położenie geostrategiczne, mimo że nie uległy zmianie ani położenie geograficzne, ani wielkość i kształt terytorium państwa.

Niniejsze opracowanie zawiera rozważania na temat nowego geostrategicznego Polski. Przedstawiono je w czterech rozdziałach.

W rozdziale pierwszym zawarto podstawowe informacje z geostrategii, z uwypukleniem kontynentu europejskiego.

Rozdział drugi poświęcono rozważaniom na temat położenia Polski względem państw sąsiednich. Szczególnie dużo miejsca poświęcono trzem państwom tj. Rosji, Ukrainie i Niemcom. Pozostałe państwa potraktowano marginalnie.

W rozdziale trzecim zawarto podstawowe informacje wojskowo-geograficzne o Polsce i państwach sąsiednich.

W rozdziale czwartym podjęto próbę porównania położenia geostrategicznego Polski współczesnej i Polski okresu międzywojennego.

Opracowanie zawiera 115 stron, w tym 47 rysunków i 4 tabele.

Uwaga! Długość granic państwowych podano na podstawie roczników statystycznych danego państwa. Różnice w długości tych granic (między poszczególnymi państwami) są jednak dość znaczne.

1. PODSTAWOWE INFORMACJE Z GEOSTRATEGII

1.1. Treść i zakres pojęcia geostrategii oraz najważniejsze koncepcje geostrategiczne

Pojęcie geostrategii nie zostało dotychczas sprecyzowane jednoznacznie. Przez wielu naukowców geostrategia utożsamiana jest z geopolityką lub uważana za jej odmianę. Jednak geopolityka jest nauką o geograficznych ograniczeniach zjawisk politycznych, strategia zaś, w ujęciu wojskowym, obejmuje teorię i praktykę przygotowania i prowadzenia wojny, jej poszczególnych kampanii i najważniejszych operacji. Z tego powodu nie można między tymi pojęciami stawiać znaku równości i używać ich zamiennie.

Wychodząc z definicji strategii, przez geostrategię należałoby rozumieć badania środowiska geograficznego pod kątem potrzeb prowadzenia wojny. Szerzej rzecz ujmując, geostrategia jest nauką stosowaną zajmującą się badaniem geograficznych warunków realizacji celów politycznych przez państwo, w tym prowadzeniem wojny.

Jest więc ona bliższa geografii wojennej niż geopolityce.

Główną rolę w rozwoju geostrategii odegrali uczeni angielscy i amerykańscy zajmujący się strategiami (politykami) prowadzonymi przez ich własne rządy. Należeli do nich A.T. Mahan (1840-1914), H.J. Mackinder (1861-1947), N.J. Spykman (1893-1943), A.P. Seversky (1896-1974) i S.B. Cohen.

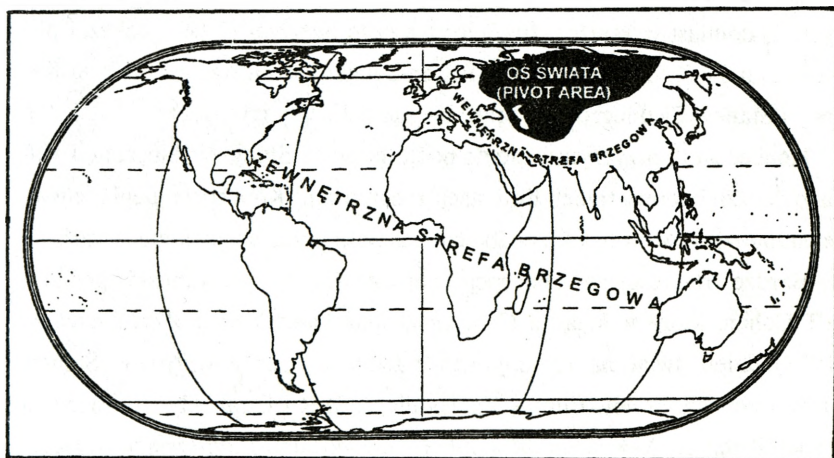
A.T. Mahan (admiral Stanów Zjednoczonych) podkreślał rolę morza w życiu państwa. Jego zdaniem na rozwój i utrzymanie potęgi morskiej oddziałują:

- 1) położenie geograficzne;
- 2) fizyczne „ukształtowanie państwa” (rodzaj wybrzeża);
- 3) rozciągłość terytorialna (długość linii brzegowej);

- 4) liczba ludności;
- 5) charakter narodowy;
- 6) sposób rządzenia (czy polityka rządu sprzyja warunkom stworzonym przez środowisko).

Odmianą koncepcję przedstawił H.J.Mackinder (geograf, profesor uniwersytetu w Oxfordzie). Uważał on, że era potęgi morskiej już minęła, na co wpływ miały zmiana technologii i rozwój transportu kolejowego.

W 1904 r. przedstawił koncepcję, którą nazwał „Geograficzna oś historii”, zgodnie z którą kontynenty Europa, Azja i Afryka tworzą wyspę świata (World Island), którą otacza wewnętrzna strefa brzegowa oraz zewnętrzna strefa brzegowa obejmująca Japonię, Wielką Brytanię, obie Ameryki, Australię oraz Afrykę Południową (rys. 1.1). Jądem wyspy świata, a zarazem geograficzną osią historii świata, jest tzw. Heartland, obejmujący Rosję, zachodnią część Chin, Mongolię, Afganistan, Beludżystan i Iran.

Rys. 1.1. Koncepcja Heartlanda Mackindera

Zgodnie z jego tezami:

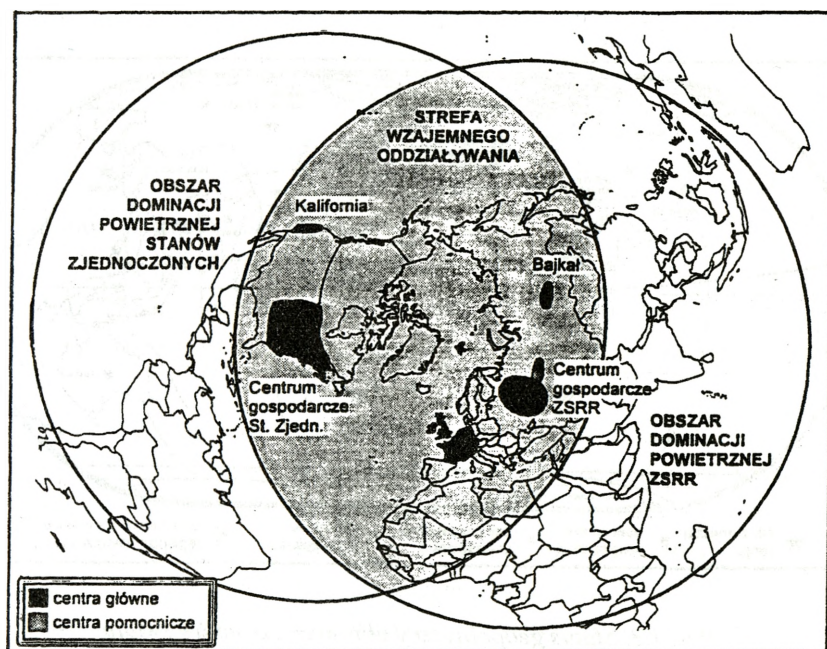
1. Kto rządzi Europą Wschodnią, rządzi Heartlandem.
2. Kto rządzi Heartlandem rządzi wyspą świata.
3. Kto rządzi wyspą świata, rządzi światem.

Czołowym krytykiem tej teorii był N.J. Spykman (1893-1943) - profesor stosunków międzynarodowych na uniwersytecie w Yale, który w książkach *Amerika's Strategy in World Politics* (1948) oraz *The Geography of the Peace* (1944) udowodnił, że zasadnicze znaczenie strategiczne i polityczne mają nie środkowe, lecz obrzeżne obszary Eurazji, tzw. Rimland, które są buforem między mocarstwami lądowymi a morskimi. Zawarł to w słowach: *kto kontroluje obrzeża, ten rządzi Euroazją, kto rządzi Euroazją, kontroluje losy świata*.

Interesującą koncepcję przedstawił A.P. Seversky (1894-1974) - jeden ze strategów sił powietrznych. W książce *Victory Through Air Power* (1942) mówił o zmięczeniu znaczenia sił morskich i zalecił rozbudowę sił powietrznych. Natomiast w książce *Air Power: Key to Survival* (1950), pokazał bliskość Stanów Zjednoczonych i ZSRR oraz najkrótszą drogę z ZSRR do Kanady i Stanów Zjednoczonych przez biegun północny (rys. 1.2).

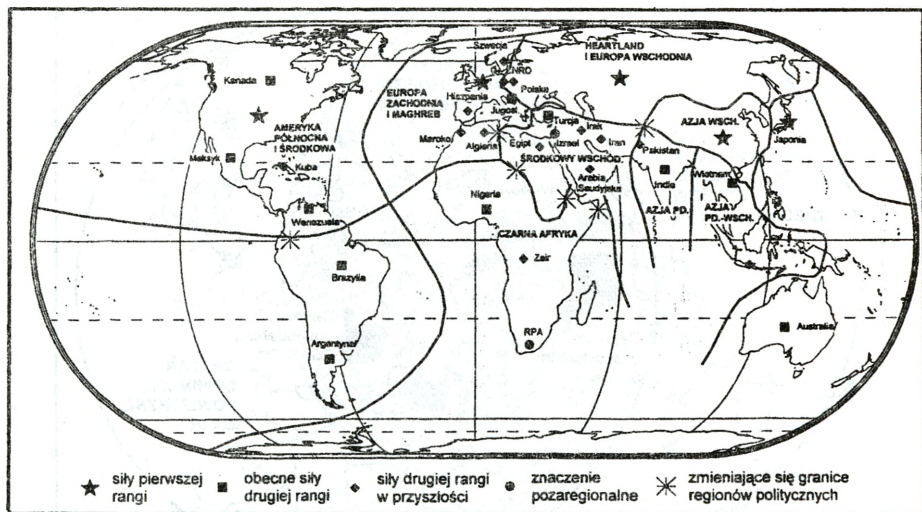
Koncepcja ta przyczyniła się do podjęcia przez Stany Zjednoczone i Kanadę decyzji budowy trzech linii stacji radarowych. Koncepcja uległa jednak dezaktualizacji w związku z podbojem kosmosu przez obydwa mocarstwa.

Bardzo interesującą koncepcję zaprezentował amerykański geograf, S.B. Cohen, który w książce *Geography and Politics in a World Divided* (1973) dzieli świat na regiony geostrategiczne, strefy wpływów Stanów Zjednoczonych, krajów Europy Zachodniej, ZSRR i Chin. Myśl tę rozwinął w publikacji *A New Map of Global Geopolitical Equilibrium a Developmental Approach* (1982).

Rys. 1.2. Geostrategiczna mapa Seversky'ego

Według Cohena przeminął stary porządek (równowaga sił - przyp. Autora). Równowaga ładu światowego uległa zaburzeniu w wyniku powstania sił regionalnych. Równowaga ta zostanie przywrócona, gdy system osiągnie wyższy poziom specjalizacji - integrację hierarchiczną. Integracja hierarchiczna opiera się na istnieniu państw na różnym poziomie rozwoju, które są powiązane, zarówno w skali światowej, jak i regionalnej. Wyłaniający się system ma pięciostopniową strukturę hierarchiczną (rys. 1.3). Siłę główną tworzą Stany Zjednoczone, Rosja, Wspólnota Europejska, Japonia i Chiny, które mają znaczenie światowe wewnątrz dwóch zasadniczych stref geostrategicznych. Siły drugorzędne to siły regionalne, których znacznie ogranicza się do własnych regionów geopolitycznych. Trzeci i czwarty poziom zajmują państwa, których zasięg jest ograniczony tylko do części ich własnych regionów.

*Rys. 1.3. Status geopolityczny głównych regionów świata
(wg S. Cohena, 1973)*

Miejsce państwa w hierarchii można oszacować za pomocą wielu miar, takich jak:

- 1) wielkość zasobów ludzkich i materialnych (ilość, jakość, rodzaj i poziom technologii i kultury);
- 2) zaawansowana technologia jądrowa;
- 3) stopień zwartości narodowej (zależny od czynników społecznych, religijnych, etnicznych, kulturowych i rasowych, poczucia historycznego);
- 4) wielkość zasobów polityczno-militarnych (określa je stan uzbrojenia i sił zbrojnych, militarna i ekonomiczna pomoc dla zagranicy, liczba ambasad, aktywność w organizacjach międzynarodowych);

5) ranga geograficzna związana z lokalizacją w stosunku do innych państw;

6) rodzaj i gęstość sieci powiązań międzynarodowych;

7) stopień jawności systemu narodowego;

8) ekonomiczne, polityczne i militarne możliwości oddziaływania w stosunku do możliwości sąsiadów;

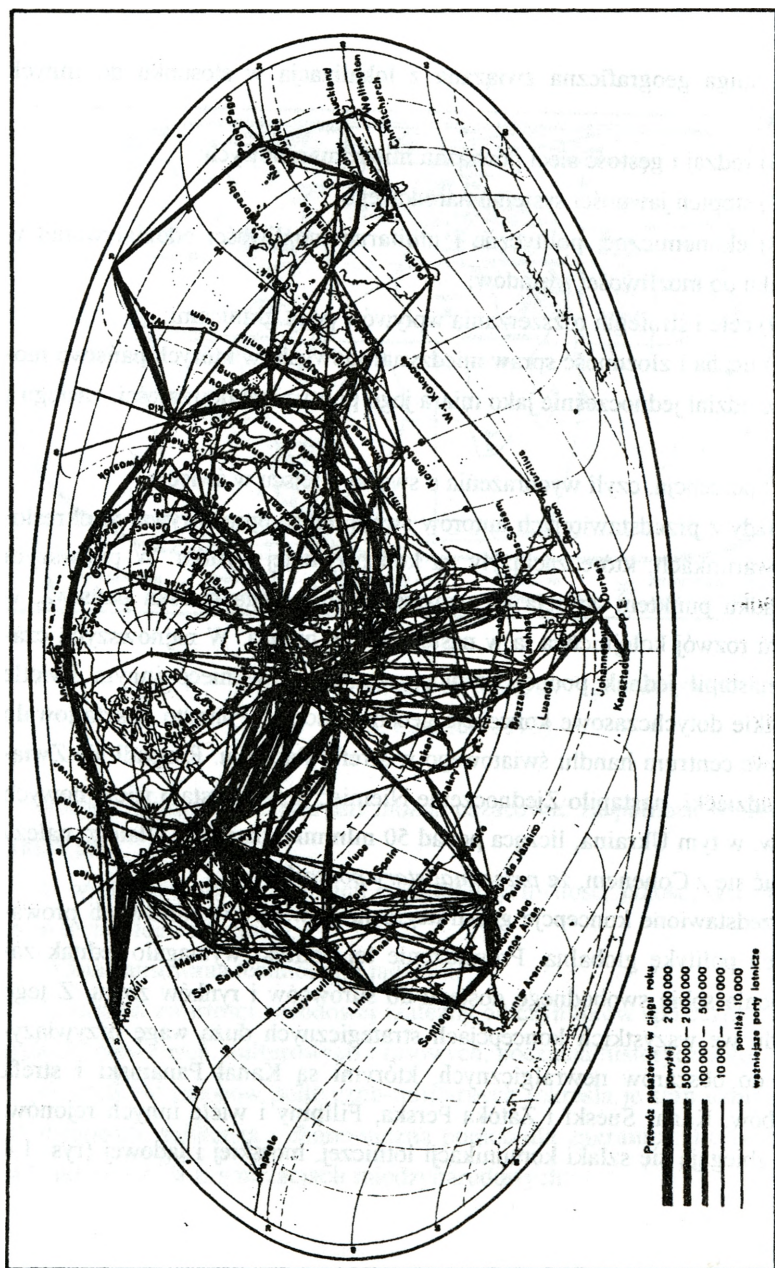
9) cele i strategia rozszerzania wpływów poza granicami;

10) liczba i złożoność spraw międzynarodowych, w których państwo może brać udział jednocześnie jako miara jego politycznej dojrzałości, zasięgu i opcji;

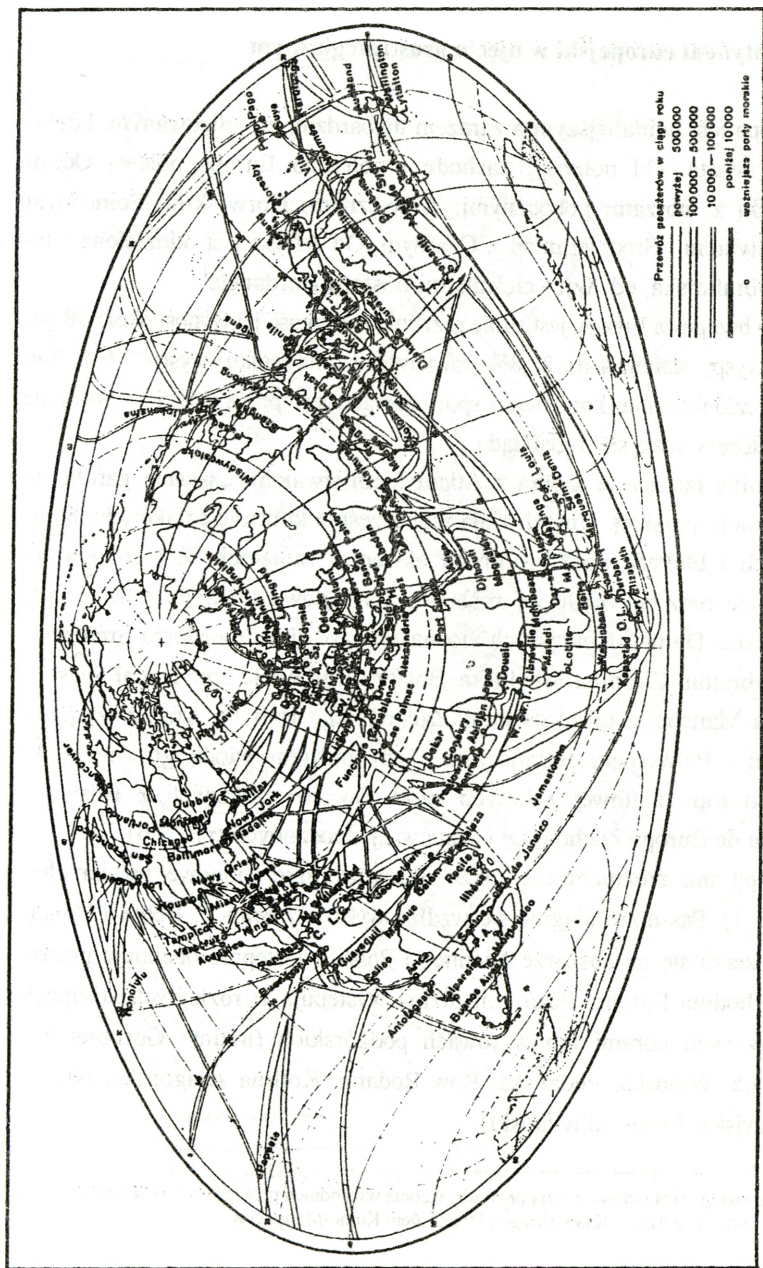
11) percepcja, czyli wyobrażenia o swoim miejscu w świecie.

Każdy z przedstawionych autorów swoją teorię opracowywał w określonych warunkach, które zacięły na końcowym jej wyniku. W pierwszym przypadku punktem wyjścia do rozważań była potęga morską państwa, w drugim rozwój kolejnictwa, a w następnych lotnictwa. W najnowszych czasach nastąpił jednak podbój kosmosu, co stawia w nieco innym świetle wszystkie dotychczasowe koncepcje geostrategiczne. Ponadto ukształtowało się nowe centrum handlu światowego w strefie Pacyfiku. Rozpadł się Związek Radziecki, nastąpiło Zjednoczenie Niemiec oraz powstało wiele nowych państw, w tym Ukraina, licząca ponad 50 mln mieszkańców. Dlatego należy zgodzić się z Cohenem, że *przełamał stary porządek ...*

Przedstawione koncepcje geostrategiczne powstały w państwach prowadzących politykę globalną. Prowadzenie tej polityki wymagało jednak zapewnienia sobie swobodnego dostępu do surowców i rynków zbytu. Z tego powodu we wszystkich koncepcjach strategicznych dużą wagę przywiązywano do obszarów newralgicznych, którymi są Kanał Panamski i strefa Karaibów, Kanał Sueski i Zatoka Perska, Filipiny i wiele innych rejonów, gdzie zbiegają się szlaki komunikacji lotniczej, morskiej i lądowej (rys. 1.4 i 1.5).

Rys. 1.4. Linie komunikacji lotniczej

Rys. 1.5. Linie komunikacji morskiej

1.2. Kontynent europejski w ujęciu geostrategicznym

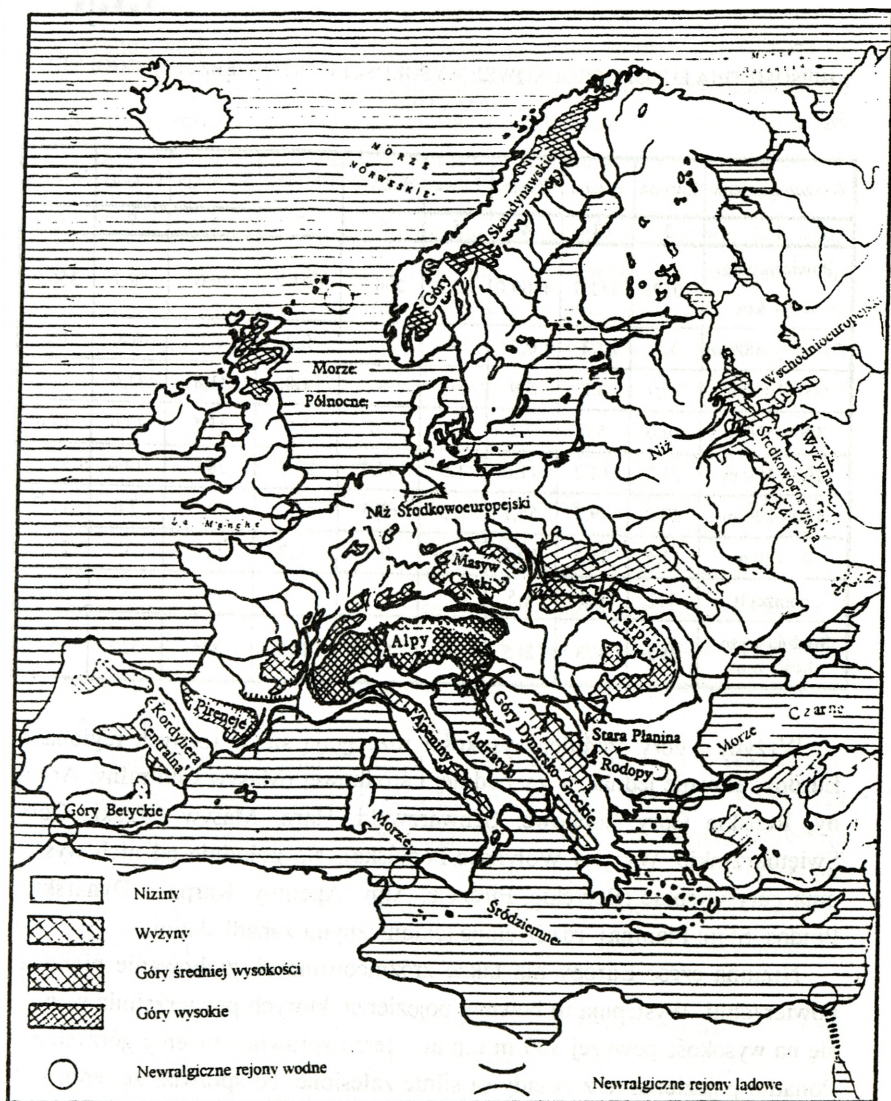
Europa jest najmniejszym a zarazem najbardziej zróżnicowanym, kontynentem świata. Od północy, zachodu i południa Europę oblewa Ocean Atlantycki z morzami pobocznymi: Arktycznym, Norweskim, Północnym oraz Bałtykiem i Śródziemnym z Czarnym. Od Afryki jest oddzielona Cieśniną Gibraltarską, od Azji - cieśninami Bosfor i Dardanele¹.

Linia brzegowa Europy jest silnie rozwinięta; długość jej wynosi około 38 tys. km. Półwyspy stanowią aż 22,8% powierzchni kontynentu, wyspy 7,6%. Tak duże rozczłonkowanie kontynentu spowodowane jest przez wyżej wymienione morza, które wcinają się w głąb lądu.

Cieśniny łączące te morza z Atlantykiem stwarzają „wąskie gardła” w komunikacji morskiej. Umożliwiają jednocześnie kontrolę szlaków komunikacyjnych i blokadę poszczególnych akwenów morskich. Z tego powodu cieśniny te oraz przyległe do nich obszary lądowe mają duże znaczenie strategiczne. Do najważniejszych można zaliczyć cieśniny Morza Śródziemnego (Gibraltar, Cieśnina Sycylijska, Bosfor i Dardanele oraz Kanał Sueski), Kanał la Manche, a także cieśniny Zachodniego Bałtyku wraz z wyspami duńskimi i Półwyspem Jutlandzkim. Tędy bowiem wiodą główne szlaki przewozu ropy naftowej i innych surowców strategicznych z Bliskiego Wschodu do Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych (rys. 1.6).

Europa ma zróżnicowane także ukształtowanie pionowe powierzchni (tabela 1.1). Pas nizin ciągnie się wzdłuż wybrzeży Francji, Belgii i Holandii, rozszerza się na obszarze Niemiec i Polski, następnie obejmuje prawie całą wschodnią Europę. Poza tym niziny występują w rozległych kotlinach obramowanych górami lub w rowach podgórskich (niziny: Górnoreńska, Węgierska, Wołoska, Podańska, Rów Rodanu, Kotlina Aragońska, Nizina Andaluzyjska, Basen Akwitański).

¹ Umowna granica lądowa z Azją prowadzi wzdłuż wschodnich przedgórz Uralu, rzeką Emba, północnym brzegiem Morza Kaspijskiego i Obniżeniem Kumo-Manyckim.

Rys. 1.6. Newralgiczne rejonny na szlakach komunikacji morskiej i lądowej

Tabela 1.1

HIPSOMETRIA EUROPY ŚRODKOWEJ, WYSOKOŚCI W % POWIERZCHNI OGÓLNEJ
PAŃSTWA

Wyszczególnienie	Europa	Polska	Rosja	Litwa	Białoruś	Ukraina	Słowacja	Czechy	Niemcy
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Powierzchnia w tys. km	10500	312,7	4309,0	65,2	206,7	603,7	49,0	78,9	356,9
Powyżej 1000 m	5,1	0,2	0,7	-	-	0,2	2,1	0,8	0,2
500 - 1000 m	10,9	2,9	3,9	-	-	1,0	31,8	41,6	22,3
300 - 500 m	10,0	5,6	7,2	-	1,1	5,8	25,5	27,6	17,6
200 - 300 m	21,2	16,2	21,6	1,5	37,7	27,6	28,0	22,4	20,5
100 - 200 m	37,8	49,7	55,1	59,9	60,3	54,1	12,5	7,6	11,7
0 - 100 m	13,6	25,5	10,0	38,6	0,9	10,3	0,1	-	27,6
poniżej 0	1,4	0,2	1,5	-	-	0,1	-	-	0,1
Średnia wysokość w m	292	173	215	118	142	195	344	312	295

Wyżyny i góry średniej wysokości rozciągają się w różnych regionach Europy, głównie jednak w zachodniej i środkowej (Masyw Centralny, Ardeny, Reńskie Góry Łupkowe, Schwarzwald, Harz, Masyw Czeski, Góry Świętokrzyskie, Wyżyna Wołyńsko-Podolska). Na południe od nich występują góry wysokie (Betyckie, Pireneje, Alpy, Apeniny, Karpaty, Dynarskie, Pindos, Stara Płanina), rozdzielone tektonicznymi zapadliskami.

Nizinna część Europy ma także zróżnicowane ukształtowanie pionowe powierzchni. Występują tu bowiem pojezierza, których powierzchnia wznosi się na wysokość powyżej 300 m n.p.m. i teren sprawia wrażenie górzystego. Ponadto pojezierza te z zasady są silnie zalesione, co sprawia, że teren jest trudno przekraczalny przez wojska.

Zróznicowane ukształtowanie pionowe powierzchni Europy oraz pokrycie terenu (wody, lasy, grunty itd.) powodują różny stopień utrudnienia ruchu wojsk. Niektóre elementy terenu stanowią wręcz barierę komunikacyjną, a pokonanie ich jest możliwe na wybranych odcinkach. Na przykład w górach są to obniżenia (przełęcze, bramy) w terenie jeziornym - przesmyki międzyjeziorne.

Wspomniane wyżej przełęcze, bramy i przesmyki stwarzają korzystne warunki do kontroli ruchu wojsk oraz blokady określonych obszarów. Do najważniejszych przełęczy (bram) w Europie można zaliczyć: Bramę Burgundzką, Przełęcz Gotharda, Korytarz Wiedeński, Bramę Lublańską, Żelazne Wrota, Bramę Morawską, Bramę Smoleńską, Bramę Westfalską i wiele innych.

Charakterystycznymi obszarami w Europie są tzw. Pasaże, tj. zwężenia międzymorskie. Są to: zwężenia wzdłuż Pirenejów, bałtycko-adriatyckie, bałtycko-czarnomorskie, bałtycko-białomorskie i czarnomorsko-kaspijskie. Zwężenia te również odgrywają istotną rolę, gdyż rozpatrywane w skali makro stanowią swego rodzaju przesmyk ułatwiający sprawowanie kontroli bądź organizowanie rubieży obrony. Z tego powodu obszarom (terytoriom państw) znajdującym się na wspomnianych pasażach w strategii (polityce) mocarstw przypisuje się duże znaczenie.

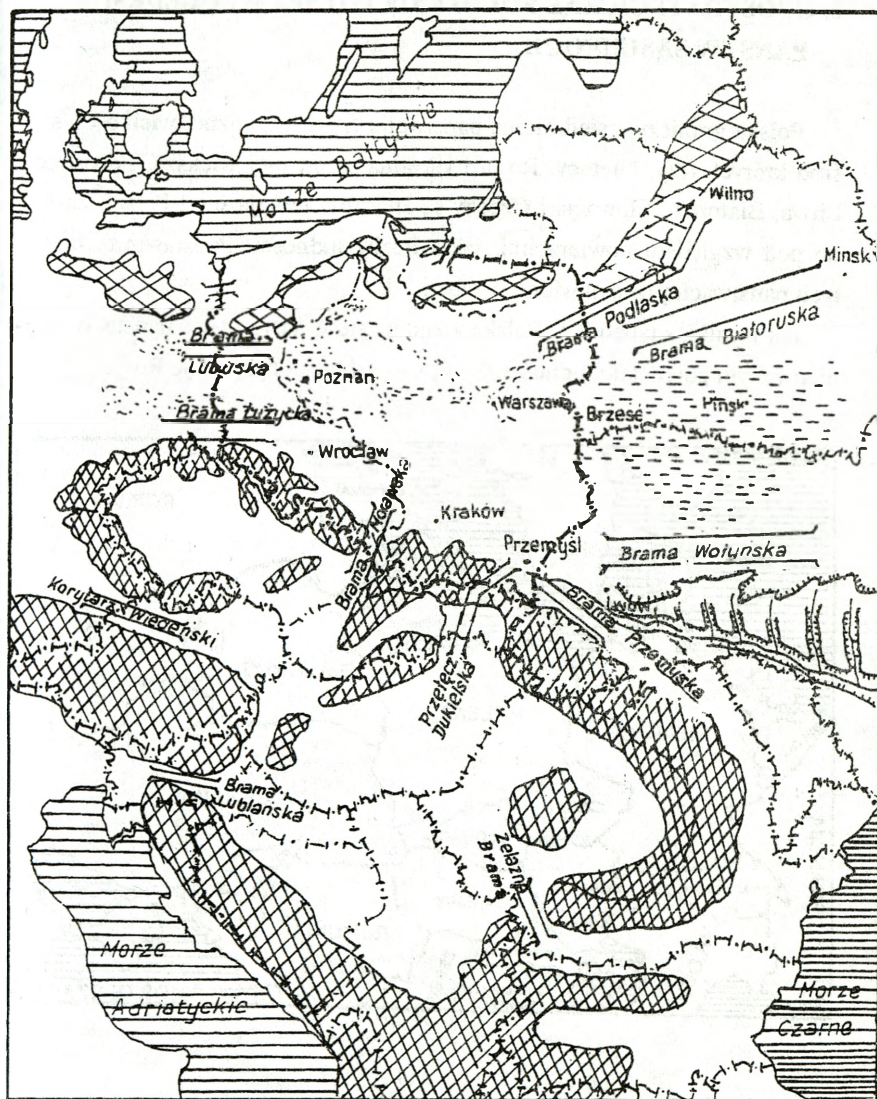
Uogólniając rozważania na temat zróżnicowania warunków fizycznogeograficznych, można stwierdzić, że w Europie znajduje się stosunkowo duża liczba obszarów (rejonów) newralgicznych, istotnych z punktu widzenia swobody komunikacyjnej. Z tego powodu były one i nadal są przedmiotem zainteresowania wielu państw, zwłaszcza jednak prowadzących politykę ponad regionalną. Do państw tych należą m.in. Wielka Brytania, Francja, Niemcy i Rosja.

Wielka Brytania i Francja, ze względu na położenie geograficzne, mają swobodne wyjście na ocean światowy. Z tego powodu są mniej zainteresowane kontynentalną częścią Europy niż, na przykład Niemcy, których szlaki komunikacyjne wiodą przez Kanał La Manche i mogą być kontrolowane przez wyżej wymienione państwa. Zainteresowanie Niemiec kontynentalną

częścią Europy jest więc niejako konsekwencją ich położenia geograficznego. Natomiast Rosja (Związek Radziecki) chcąc poprawić swoje położenie geostrategiczne rozciągała swe wpływy na państwa leżące na przesmyku bałtycko-adriatyckim, co było (i jest) w sprzeczności z interesami Niemiec. Ogólnie można przyjąć, że obszar Europy środkowej i południowo-wschodniej jest strefą zainteresowania zarówno Rosji jak i Niemiec. W strefie tej znajduje się m.in. terytorium Polski. Rozciąga się bowiem na dwóch zwężeniach (pasażach) kadłuba Europy, tj. bałtycko-adriatyckiego i bałtycko-czarnomorskiego (rys. 1.7). Na południu zwężenia bałtycko-adriatyckiego rozciągają się trudno dostępne Alpy Wschodnie, w części środkowej - Masyw Czeski, zwany potocznie „bastionem czeskim”. Z kolei, na południu zwężenia bałtycko-czarnomorskiego znajdują się również trudno dostępne Karpaty Wschodnie. Natomiast w północnej części obydwóch zwężeń rozciągają się łatwo dostępne niziny Środkowo- i Wschodnioeuropejskie.

Polska leży na pograniczu wyżej wymienionych nizin, w „korytarzu” między Bałtykiem z jednej strony, a Sudetami i Karpatami - z drugiej, w miejscu gdzie stosunkowo wąska Nizina Środkowoeuropejska rozszerza się gwałtownie w północną i południową Nizinę Wschodnioeuropejską, rozdzieloną bagnistym Polesiem.

We wspomnianym korytarzu, zwanym niekiedy potocznie „przeciągiem” geograficznym (kulturowym, religijny, ekonomicznym) istnieją szczególnie dogodne przejścia z terytorium państw sąsiednich do naszego kraju (i odwrotnie), stanowiące zarazem utarte szlaki wojenne. Są to bramy: Brama Lubuska i Łużycka na zachodzie, Morawska na południu, Wołyńska i Przemyska oraz Białoruska i Podlaska na wschodzie, a także Warmińska na północy.

Rys. 1.7. Pomostowe położenie Polski

2. GEOSTRATEGICZNE POŁOŻENIE POLSKI WZGLĘDEM PAŃSTW SĄSIEDNICH

Polska graniczy z siedmioma państwami (rys. 2.1) różnej wielkości, spośród których trzy: Niemcy, Rosja i Ukraina są od niej większe. Pozostałe - Litwa, Białoruś, Słowacja i Czechy są znacznie mniejsze od Polski, zarówno pod względem powierzchni, jak i liczby ludności. Podstawowe dane o tych państwach przedstawiono w tabeli 2.1.

Jak wynika z tabeli 2.1. Polska znajduje się w sąsiedztwie państw o zróżnicowanym potencjale ludnościowym; największym dysponuje Rosja.

Rys. 2.1. Polska i jej sąsiedzi

Tabela 2.1

PODSTAWOWE DANE GEOGRAFICZNE O POLSCE I PAŃSTWACH SĄSIEDNICH

Państwo	Powierzchnia w tys. km ²	Liczba ludności w mln osób	Gęstość zaludnienia osoba/km ²	Mniejszości narodowe w %	Liczba miast z ludnością	
					od 100 tys. do 1 mln	powyżej 1 mln
1	2	3	4	5	6	7
Polska	312,7	38,6	123	1,3	42	1
Litwa	65,2	3,8	57	20,4	5	-
Białoruś	207,6	10,3	50	22,0	14	1
Ukraina	603,7	52,1	86	27,3	49	5
Słowacja	49,0	5,3	108	134	2	-
Czechy	78,9	10,3	131	6,0	7	1
Niemcy	357,0	81,4	228	8,1	85	3
Rosja, w tym:	17075,0	148,3	8,7	19,0	168	13
część Europejska	4309,0	116,6	27,0	.	.	12
obwód kaliningradzki	15,1	1,0	67,0	.	1	.

2.1. Położenie Polski względem Rosji i Białorusi oraz Litwy

Sytuacja geostrategiczna europejskiej części Rosji

Rosja (rys. 2.2) po rozpadzie Związku Radzieckiego znalazła się w odmienniej sytuacji geostrategicznej niż w okresie jego istnienia. Złożyło się na to wiele przyczyn, spośród których do najważniejszych można zaliczyć:

1. Powstanie niepodległych państw na przesmyku bałtycko-czarnomorskim.
2. Wycofanie I rzutu strategicznego sił zbrojnych z terytoriów państw europejskich.
3. Zmniejszenie potencjału wojenno-ekonomicznego.
4. Ruchy niepodległościowe wielu narodów żyjących wewnątrz Rosji.

W wyniku rozpadu Związku Radzieckiego na przesmyku bałtycko-czarnomorskim powstało sześć niepodległych państw. Są to: Litwa, Łotwa, Estonia, Białoruś, Ukraina i Mołdawia.

Nowo powstałe państwa nadbałtyckie (Litwa, Łotwa i Estonia) nie przystąpiły do Wspólnoty Niepodległych Państw i nie zgodziły się na stacjonowanie wojsk rosyjskich na ich terytorium, co w praktyce oznacza odepchnięcie Rosji od Bałtyku Wschodniego. Stworzyło to niekorzystną dla tego państwa sytuację strategiczną w rejonie Zatoki Fińskiej, gdyż wyjście z niej może być kontrolowane przez siły morskie znajdujące się w bazach położonych u jej wylotu, tj. w Tallinie (Estonia) i Hanko (Finlandia). Ponadto utrata przez Rosję baz i portów morskich na wschodnim wybrzeżu Bałtyku (Kłajpeda, Połaga, Ryga, Tallin) osłabiło jej pozycję strategiczną na Bałtyku centralnym. Chcąc tę pozycję zachować, Rosja utworzyła w obwodzie kaliningradzkim specjalny obszar strategiczny, w którym utrzymuje znaczny potencjał militarny. Siły morskie rozmieszczone są w dwóch dużych bazach wojennych (Bałtysku i Kaliningradzie), siły lotnicze w czterech bazach lotniczych, a siły lądowe (11 Armia) w wielu garnizonach położonych w pobliżu granicy polskiej (Korniewo, Mamonowo, Dołgorukowo, Niewieńskoje, Gwardiejsk, Znamieńsk, Czerniachowsk, Gusiew, Czernyszewskoje). W związku z tym stanowi on dla Rosji instrument oddziaływania na Polskę.

Złożona sytuacja dla Rosji powstała także nad Morzem Czarnym. Powstanie niepodległej Ukrainy pogorszyło jej położenie strategiczne względem innych państw tego regionu. Skomplikowało także funkcjonowanie Floty Czarnomorskiej, gdyż główne porty i bazy morskie znalazły się na terytorium Ukrainy. Mimo, że zachowała ona bazę w Sewastopolu to jednak utraciła zaplecze, które znajduje się w głębi Rosji. W tej sytuacji wzrosła dla Rosji rola baz i portów znajdujących się na jej wybrzeżu, zwłaszcza Noworozyjska. Jest on jednak odsunięty daleko na wschód.

Powstanie niepodległej Białorusi spowodowało teoretycznie odsunięcie Rosji od Polski. Jednakże poprzez powołanie unii rosyjsko-białoruskiej Rosja stworzyła sobie jednolitą przestrzeń strategiczną sięgającą do granic Polski.

Rozpad Układu Warszawskiego i wycofanie I rzutu strategicznego z terytorium Niemiec, Polski i innych państw Europy Środkowej spowodowało konieczność przebudowy koncepcji obrony Rosji. Wynikła ona z faktu utworzenia narodowych sił zbrojnych w nowo powstałych państwach, skutkiem czego centralne okręgi wojskowe byłego Związku Radzieckiego stały się dla Rosji okręgami granicznymi. Zaistniała więc potrzeba przebudowy całych sił zbrojnych i zmiany dyslokacji wojsk.

W wyniku rozpadu Związku Radzieckiego uległ zmianie także potencjał wojenno-ekonomiczny, gdyż stał się on częścią każdego nowo powstałego państwa. Ludność Rosji licząca 148,6 mln stanowi zaledwie 51% ludności byłego Związku Radzieckiego. Potencjał ekonomiczny, w tym przemysł zbrojeniowy zmniejszył się o około 30%. Zmniejszeniu uległ także potencjał militarny (o około 1 mln żołnierzy) gdyż w każdym nowo powstałym państwie powstały wspomniane już narodowe siły zbrojne.

Rosja, mimo tych „strat” nadal odgrywa rolę mocarstwa światowego i wyznaje pogląd udziału rosyjskich sił zbrojnych w rozwiązywaniu konfliktów w państwach byłego Związku Radzieckiego. Potwierdzeniem tego jest obecność jej sił zbrojnych w 10 państwach WNP (Białoruś, Ukraina, Mołdawia, Gruzja, Armenia, Turkmenia, Tadżykistan, Kirgistan, Uzbekistan i Kazachstan).

Na sytuację strategiczną w Rosji znaczny wpływ wywierają także ruchy niepodległościowe wielu narodów żyjących wewnątrz tego państwa (rys. 2.2). Największe napięcie występuje na Kaukazie Północnym, gdzie mieszka wiele grup narodowościowych, dążących do stworzenia państw narodowych. Ogólnie obszar ten o powierzchni 112 tys. km² zamieszkuje jest przez 5,6 mln mieszkańców.

Drugie ognisko napięć znajduje się w rejonie Wołżańsko-Ural skim, gdzie żyje około 12 mln osób. Wiodącą rolę w dążeniu do niepodległości odgrywają Tatarstan i Baszkortostan.

Trzecie ognisko napięć na tle narodowościowym występuje na południu Wschodniej Syberii. Dotyczy to głównie Sachy (Jakucji) oraz Tuwy, Chakacji i Buriacji.

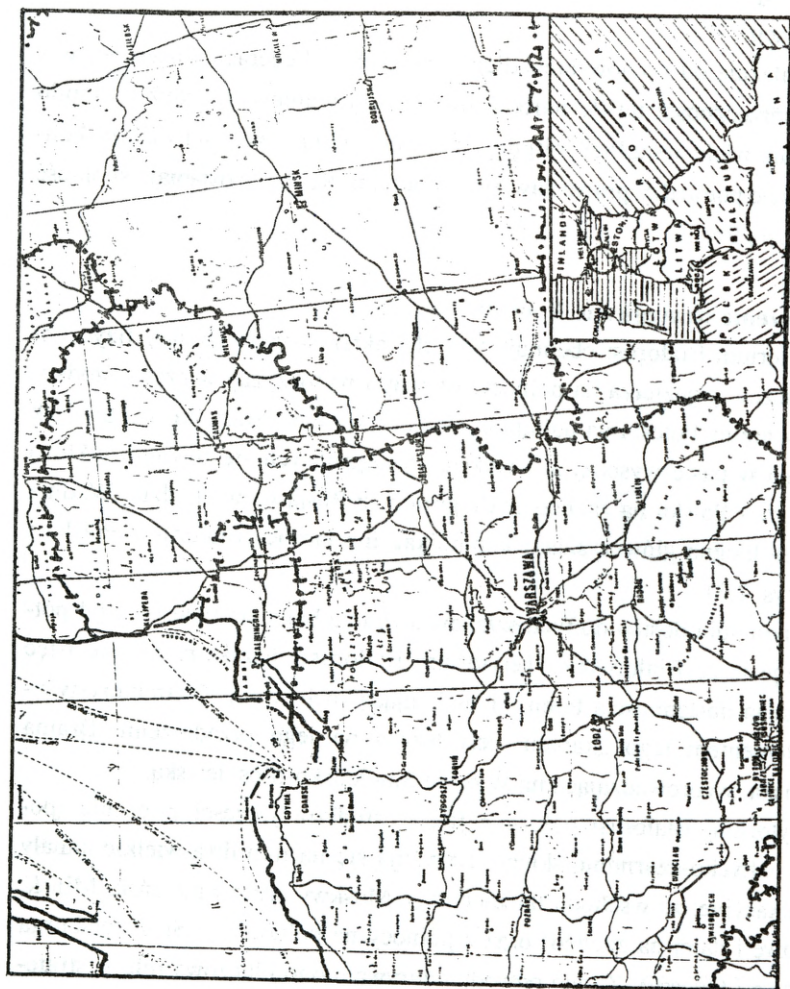
Niezależnie od ruchów niepodległościowych w Federacji Rosyjskiej występują sprzeczności na tle narodowościowo-wyznaniowym, gdyż nastąpiło odrodzenie wielu wspólnot religijnych i życia religijnego. Największy konflikt istnieje pomiędzy prawosławiem a islamem. Ruchy te osłabiają spójność wewnętrzną Rosji.

Znaczenie strategiczne Białorusi

Terytorium Białorusi obejmuje trzy charakterystyczne obszary fizyczno-geograficzne: pojezierza na północy, wyżyny i wysoczyzny w części środkowej oraz niziny Polesia na południu. Najkorzystniejsze warunki ruchu wojsk występują w pasie wysoczyzn i wyżyn, rozciągających się równoleżnikowo od granicy z Polską na zachodzie do granicy z Rosją na wschodzie. Wzdłuż tego pasa będą główne szlaki komunikacyjne łączące Białoruś z Polską i Rosją (rys. 2.3).

Od południa dostęp do tych szlaków utrudnia bagniste Polesie, a od północy Pojezierze Białoruskie. Terytorium Białorusi charakteryzuje się więc specyficzną dostępnością terenu, kanalizującą ruch wojsk. Charakterystycznym elementem tego „kanału” jest leżąca na jego przedłużeniu Brama Smoleńska, wyprowadzająca na Wyżynę Smoleńsko-Moskiewską.

Terytorium Białorusi położone jest w środkowej części zwięzienia (pomostu) bałtycko-czarnomorskiego. Krzyżują się na nim dwa wielkie kanały komunikacyjne: ze wschodu na zachód (z Moskwy przez Smoleńsk, Mińsk, Warszawę i dalej na zachód) oraz z północy na południe (z St. Petersburga do Kijowa i Odessy). Z tego powodu odgrywało ono kluczową rolę w strategii obrony Polski i Rosji, gdyż w oparciu o Polesie można było zbudować strefę buforową osłaniającą te państwa.

Rys. 2.3. Potożenie Polski względem Rosji i Białorusi oraz Litwy

Obecnie rola omawianego obszaru jeszcze bardziej wzrosła, gdyż tędy wiodą rosyjskie rurociągi ropy naftowej i gazu na zachód oraz główne drogi samochodowe i kolejowe. Ponadto przez terytorium Białorusi wiodą szlaki komunikacyjne Rosji do jej enklawy - obwodu kaliningradzkiego, oddzielnego jednak przez terytorium Litwy i Polski.

Znaczenie strategiczne Litwy

Terytorium Litwy, mimo jego niewielkiej powierzchni, ma istotne znaczenie strategiczne. Rozciąga się ono bowiem w środkowej części Półwyspu Wschodniobałtyckiego. Skąd najwygodniej jest kontrolować szlaki komunikacji morskiej w środkowej i południowej części Bałtyku (rys. 2.3). Z tego względu istotnego znaczenia nabiera infrastruktura transportu, zwłaszcza morskiego i lotniczego, w tym porty morskie tego państwa, Kłajpeda i Połoga.

Przez terytorium Litwy wiodą także szlaki tranzytowe z Rosji do jej enklawy obwodu kaliningradzkiego oraz do portu w Kłajpedzie, z którego usług ona korzysta. Znaczenie strategiczne Litwy wynika przede wszystkim z tego, że jej terytorium rozcina przestrzeń operacyjno-strategiczną Rosji, którą stanowi obszar Białorusi i obwodu kaliningradzkiego. Tym samym ogranicza jej swobodę komunikacyjną w bezpośrednim sąsiedztwie Polski.

Położenie strategiczne Polski

Polska graniczy z Rosją (obwodem kaliningradzkim) na odcinku 210 km. Granica ta jest łatwo przekraczalna, gdyż na całej swojej długości przebiega w terenie równinnym i otwartym, a płynące tu rzeki przecinają ją prostopadle (rys. 2.3). Granicę tę przecina znaczna liczba dróg - średnio jedno przejście graniczne przypada na 9 km granicy. Jedynym elementem utrudniającym przekroczenie tej granicy na odcinku około 20 km jest Puszcza Romincka.

Granica z Litwą ma długość 102 km. Pod względem obronnym dla Polski jest ona korzystna, gdyż przyległy do niej teren jest silnie zalesiony i pocięty jeziorami.

Granica z Białorusią ma długość 407 km. Pod względem obronnym dla Polski jest ona niekorzystna, gdyż:

- w przeważającej części jest sztuczna i łatwo przekraczalna;
- główne węzły komunikacyjne (Grodno i Brześć) znajdują się po stronie białoruskiej;
- w rejonie Brześcia wcięta jest głęboko na zachód i odległość od niej do Warszawy wynosi zaledwie 150 km;
- teren przyległy do granicy po stronie polskiej nie ma dostatecznie dobrych walorów obronnych.

Łatwość przekraczania granicy polsko-rosyjskiej i polsko-białoruskiej jest czynnikiem sprzyjającym działaniom zaczepnym. Rosja dysponując siłami zbrojnymi w obwodzie kaliningradzkim i Białorusi ma możliwość rozwijania działań zaczepnych na dwóch kierunkach zbiegających się w środku Polski.

Siły morskie Rosji stacjonujące w bazach obwodu kaliningradzkiego (Bałtyjsk i Kaliningrad) mają dobrą podstawę wyjściową do blokady Zatoki Gdańskiej, głównie portów Trójmiasta. Ponadto mają możliwość kontroli szlaków komunikacji morskiej łączących porty polskie z portami Szwecji, Litwy, Łotwy, Estonii i Finlandii. Natomiast siły lądowe mają dogodne warunki do rozwijania działań zaczepnych w głąb terytorium Polski wzdłuż środkowego odcinka Wisły w celu:

- blokady portów Trójmiasta od strony lądu oraz przecięcia szlaków komunikacyjnych łączących warszawski OP i GOP z portami Trójmiasta.
- rozwijania działań zaczepnych w kierunku południowym i stworzenia zagrożenia dla Warszawy od północnego zachodu.

Sily zbrojne Rosji stacjonujące na Białorusi mogą rozwijać działania zaczepne w kierunku zachodnim, bezpośrednio na Warszawę, a także wzdłuż Wierpra w celu obejścia Warszawy od południa.

Wymienione hipotetyczne kierunki strategiczne, z obwodu kaliningradzkiego i Białorusi, zbiegają się w środku Polski i obejmują 1/4 części terytorium naszego kraju, wraz ze stolicą. Uogólniając, można stwierdzić, że położenie strategiczne Polski względem Rosji jest niekorzystne. Sytuację tę nieco poprawia sąsiedztwo Polski z Litwą, gdyż jej terytorium rozcina przeszczeń strategiczną Rosji, obejmującą obwód kaliningradzki i Białoruś.

2.2. Położenie Polski względem Ukrainy

Sytuacja strategiczna Ukrainy

Ukraina jest państwem, na którego terytorium stykają się trzy „światy”:

- Europa Wschodnia;
- zdominowana przez żywioł rosyjski Eurazja;
- obszar czarnomorski.

Reprezentowane są one przez trzy religie: tj. prawosławie, katolicyzm i islam, które się wzajemnie przenikają i zarazem zwalczają. Znaczenie strategiczne Ukrainy wynika jednak nie tylko z tego specyficznego położenia jej terytorium, lecz także potencjału gospodarczo-obronnego, jakim ten kraj dysponuje.

Terytorium Ukrainy rozciąga się między Morzem Czarnym i Azowskim na południu a Polesiem na północy (rys. 2.4). Na zachodzie opiera się o Karpaty Wschodnie, na wschodzie zaś sięga przesmyku kaspijsko-czarnomorskiego, czyli rejonu, w którym występują bogate złoża ropy naftowej i gazu ziemnego. Ma ono więc duże znaczenie strategiczne dla Rosji, gdyż nieco ogranicza jej dostęp do Morza Czarnego i państw Europy południowo-wschodniej. Ponadto rosyjskie szlaki komunikacyjne znajdujące się na

Rys. 2.4. Ukraina i jej sąsiedzi

przesmyku kaspijsko-czarnomorskim będą w pobliżu terytorium Ukrainy i w przypadku działań zbrojnych mogą być narażone na zniszczenie (zablokowane).

Szczególnie ważną rolę odgrywa Półwysep Krymski, który wciną się głęboko w Morze Czarne i umożliwi sprawowanie kontroli na nim. Ponadto

leży on naprzeciw cieśnin Bosfor i Dardanele - jedyne przejścia wodnego z Morza Czarnego na Morze Śródziemne. Ma on dla Ukrainy więc duże znaczenie obronne, gdyż ułatwia jej kontrolę szlaków komunikacyjnych na Morzu Czarnym.

Na czarnomorskim wybrzeżu znajdują się duże porty morskie, przez które przechodzi ponad połowa towarów rosyjskich przewożonych drogą morską. Maja więc one także duże znaczenie gospodarcze nie tylko dla Ukrainy lecz i Rosji.

Ukraina dysponuje znacznym potencjałem gospodarczo-obronnym. Posiada wiele surowców strategicznych (węgiel kamienny, gaz ziemny, rudę żelaza, uranu i manganu, siarkę, sól potasową), które stanowią dobrą podstawę rozwoju przemysłu zbrojeniowego. Na jej terytorium znajduje się duży okręg przemysłowy, Donieckie Zagłębie Węglowe, który ze względu na istniejący w nim potencjał ma znaczenie strategiczne.

Ponadto Ukraina posiada doskonałe warunki rozwoju rolnictwa i dzięki temu może w niedalekiej przyszłości stać się ważnym europejskim producentem artykułów żywnościowych.

Pod względem zasobów ludnościowych (52 mln osób) Ukraina zajmuje szóste miejsce w Europie (po Rosji, Niemczech, Włoszech, Wielkiej Brytanii i Francji). Jest więc państwem o stosunkowo dużym potencjale ludnościowym. Uwzględniając zaś bazę surowcową, należy uznać Ukrainę za państwo, które w przyszłości może odgrywać ważną rolę w całej Europie.

Odejście Ukrainy z Unii z Rosją znacznie osłabia tę ostatnią, pozbawiając ją jednego z głównych ośrodków produkcji rolnej i przemysłowej w tym energetyki (5 elektrowni jądrowych), a także baz wojennych, portów czarnomorskich o dużym znaczeniu militarnym. Jeśli zdoła ona utrwalić swą niepodległość, zmieni tym samym w znaczący sposób układ sił w Europie środkowo-wschodniej. Ma to szczególnie duże znaczenie dla Polski, gdyż oznaczać będzie nie tylko decydujące osłabienie Rosji na arenie europejskiej,

lecz także wzrost bezpieczeństwa naszego kraju na wypadek hipotetycznego odrodzenia się ekspansjonizmu niemieckiego. Sojusz polsko-ukraiński będzie bowiem w stanie zrównoważyć zagrożenie niemieckie lub rosyjskie.

Sytuacja strategiczna Ukrainy jest jednak bardzo skomplikowana. Składa się na nią wiele przyczyn, z których za najważniejsze można uznać:

1. Uzależnienie gospodarki narodowej Ukrainy od dostaw rosyjskich surowców.

2. Skomplikowaną sytuację narodowościową.

3. Problemy graniczne z sąsiadami.

Uzależnienie Ukrainy od dostaw surowców strategicznych, tj. rosyjskiej ropy naftowej (import ok. 40 mln t rocznie) i gazu ziemnego (około 100 mld m³) ogranicza jej pole manewru w podejmowaniu decyzji politycznych. Sytuację komplikuje niekorzystna struktura narodowościowa. Na Ukrainie bowiem żyje ponad 11 mln Rosjan, którzy stanowią 22% ludności kraju. Mieszkają oni głównie na wschodzie i południu kraju i dążą do utworzenia obwodów autonomicznych z przynależnością do Rosji.

Ruchy autonomiczne rozwijają się nie tylko na wschodzie i Krymie, lecz także w innych regionach, w tym na Zakarpaciu, w obwodzie odeskim i czerniowieckim. Ruchy te mają pewien związek z roszczeniami terytorialnymi państw sąsiednich, mimo że Ukraina podpisała z tymi państwami odpowiednie porozumienia o uznaniu granic.

Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że porozumienie o wspólnej granicy Ukrainie nie udało się podpisać z Rosją. Jest to jej najdłuższa granica sporna, której długość wynosi około 1,6 tys. km, ponadto jest ona nieuznawana przez wielu czołowych polityków rosyjskich.

Położenie strategiczne Polski

Polska graniczy z Ukrainą na odcinku długości 526 km. Granica ta ma różnicowany charakter - biegnie wzdłuż rzek na odcinkach o łącznej długo-

ści 250 km i gór 140 km. Długość granicy sztucznej, łatwo przekraczalnej wynosi 136 km. Na uwagę zasługuje fakt, że po wschodniej stronie granicy znajduje się duży węzeł komunikacyjny, Lwów, zaś po zachodniej - Brama Przemyska - dogodne wejście na terytorium Polski (rys. 2.5).

Odległość od granicy państwowej do głównych okręgów polskich, Warszawy i GOP wynosi około 300 km, zaś do ukraińskich, Kijowa i Donbasu, odpowiednio 500 i 800 km. Ponadto w południowo-wschodniej części naszego kraju skoncentrowany jest przemysł zbrojeniowy.

Biorąc pod uwagę, że główny potencjał wojenno-gospodarczy Polski znajduje się w południowej i centralnej części kraju, Ukrainy zaś na wschodzie, można więc uznać, że położenie strategiczne Polski względem Ukrainy jest niekorzystne.

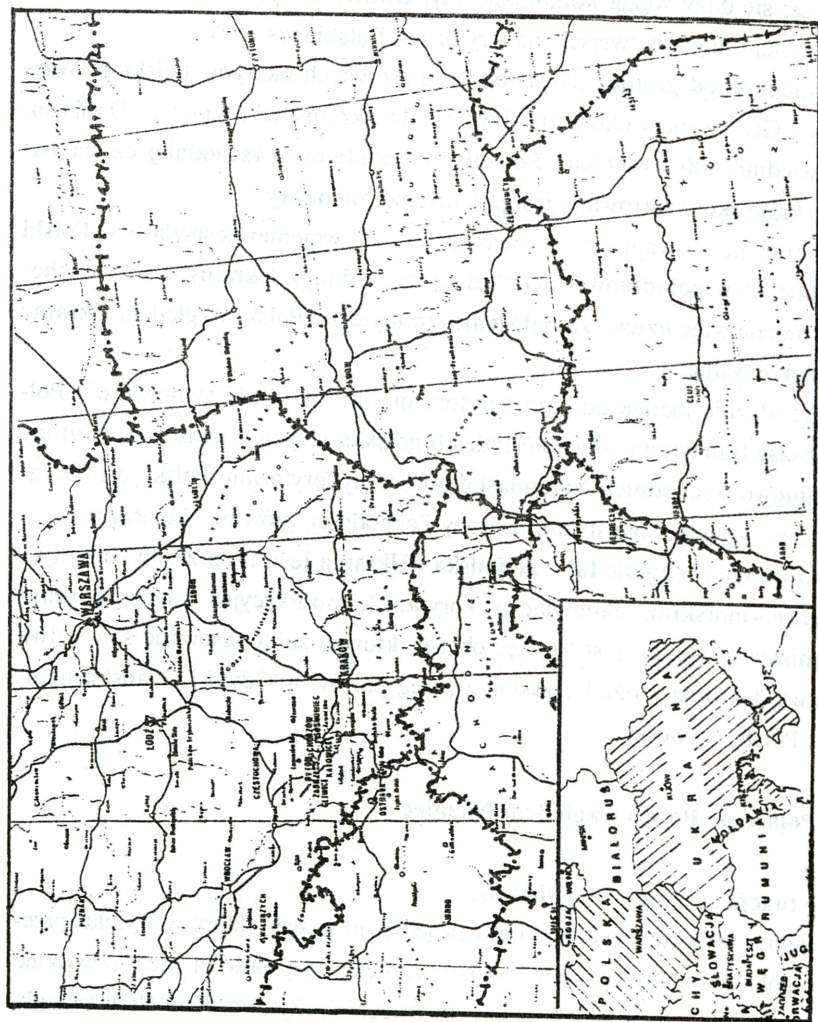
Niezależnie jednak od tego, terytorium Ukrainy może stanowić dla Polski obszar tranzytowy w jej stosunkach gospodarczych z państwami Europy południowo-wschodniej. Natomiast dla Ukrainy terytorium Polski jest obszarem tranzytowym z państwami Europy Zachodniej, głównie Niemcami.

Na uwagę zasługuje fakt, że Polska i Ukraina leżą na przesmyku bałtycko-czarno-morskim, stanowiącym korytarz komunikacyjny między portami Trójmiasta i Odessą. Jest to więc obszar, którym zainteresowane są obydwie państwa, Ukraina może korzystać z usług portów w Gdyni i Gdańsku natomiast Polska - Odessy.

2.3. Położenie Polski względem Niemiec

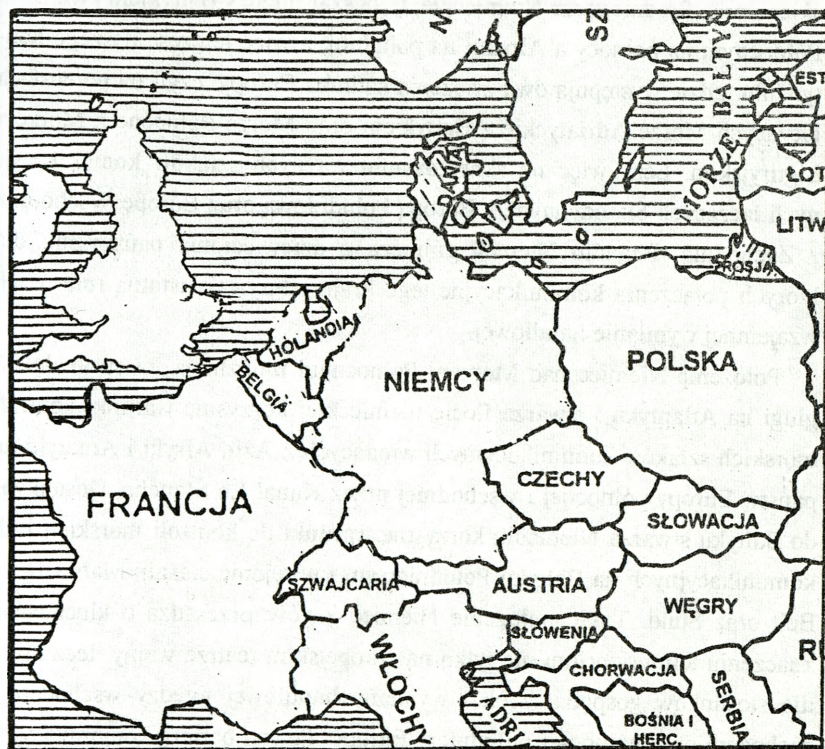
Sytuacja strategiczna Niemiec

Niemcy spośród sąsiadów Polski są jedynym krajem, który w wyniku przemian społeczno-politycznych w Europie nie uległy rozpadowi, a wręcz odwrotnie - nastąpiła integracja dwóch państw niemieckich. Zjednoczone Niemcy stały się pod względem liczby ludności drugim po Rosji mocarstwem Europy.

Rys. 2.5. Potożenie Polski względem Ukrainy

Uzyskały także większą zwartość swego terytorium, co z ich obronnego punktu widzenia jest bardzo korzystne. Co prawda zwartość ta osłabia nieco wysunięte na zachód terytorium Czech (rys. 2.6), mimo to jest ona duża, gdyż współczynnik Millera² wynosi 2.4. Niemcy w wyniku zjednoczenia zwiększyły długość wybrzeża bałtyckiego o ponad 300 km i dzięki temu stworzyły swoim siłom morskim dobrą podstawę do działań na Bałtyku Południowym. Ponadto rozciągnęły strefę swoich wpływów na Chorwację, a tym samym na wybrzeże Adriatyku.

Rys. 2.6. Niemcy i ich sąsiedzi

² Współczynnik Millera - stosunek długości granic państwowych do obwodu koła o powierzchni równoważnej terytorium kraju.

O znaczeniu strategicznym Niemiec na europejskim teatrze wojny decydują, oprócz wspomnianego potencjału ludnościowego i ekonomicznego, przede wszystkim ich położenie geograficzne oraz operacyjne przygotowanie terytorium kraju.

Położenie geograficzne Niemiec jest specyficzne, gdyż ich terytorium leży w centrum kontynentu europejskiego, w bezpośrednim sąsiedztwie ważnego pod względem strategicznym rejonu cieśnin duńskich, łączących Bałtyk z Morzem Północnym. Zajmują zachodnią część Nizy Środkowoeuropejskiego oraz Średniogórze Niemieckie, tj. obszar między Bałtykiem i Morzem Północnym na północy a Alpami na południu, a więc tę część naszego kontynentu, gdzie występują dwa zwężenia kadłuba Europy, czyli na pomostach łączących Morze Adriatyckie z Bałtykiem oraz Morze Północne z Morzem Liguryjskim. Leży więc na skrzyżowaniu ważnych szlaków komunikacyjnych łączących Skandynawię z Europą Południową oraz Europę Wschodnią z Zachodnią. Ponadto Niemcy graniczą z dziewięcioma państwami, dla których połączenia komunikacyjne tego kraju odgrywają istotną rolę w ich wzajemnej wymianie handlowej.

Położenie Niemiec nad Morzem Północnym umożliwia im swobodę żeglugi na Atlantyku i stwarza flocie niemieckiej korzystne warunki kontroli morskich szlaków komunikacyjnych wiodących z Azji, Afryki i Ameryki do państw Europy północnej i wschodniej przez Kanał La Manche. Dostęp zaś do Bałtyku stwarza Niemcom korzystne warunki do kontroli morskich linii komunikacyjnych na Bałtyku Południowym i w rejonie cieśnin Mały i Duży Belt oraz Sund. Takie położenie Niemiec z góry przesądza o kluczowym znaczeniu ich terytorium nie tylko na europejskim teatrze wojny, lecz także dla stosunków gospodarczych i wymiany handlowej między wschodem i zachodem oraz północą i południem Europy. Pewną barierę komunikacyjną dla Niemiec stanowią jedynie Alpy, gdyż główne bramy wiodące na wschód i południe Europy (Korytarz Wiedeński, Brama Lublańska i Brama Bur-

gundzka) znajdują się poza ich terytorium. W powyższej sytuacji, obszarem, przez który przebiegają ważne dla gospodarki niemieckiej szlaki komunikacyjne do Europy południowo-wschodniej i na Bliski Wschód są terytoria takich państw jak: Austria, Czechy, Węgry i Chorwacja oraz Bułgaria i Turcja.

Polożenie strategiczne Polski

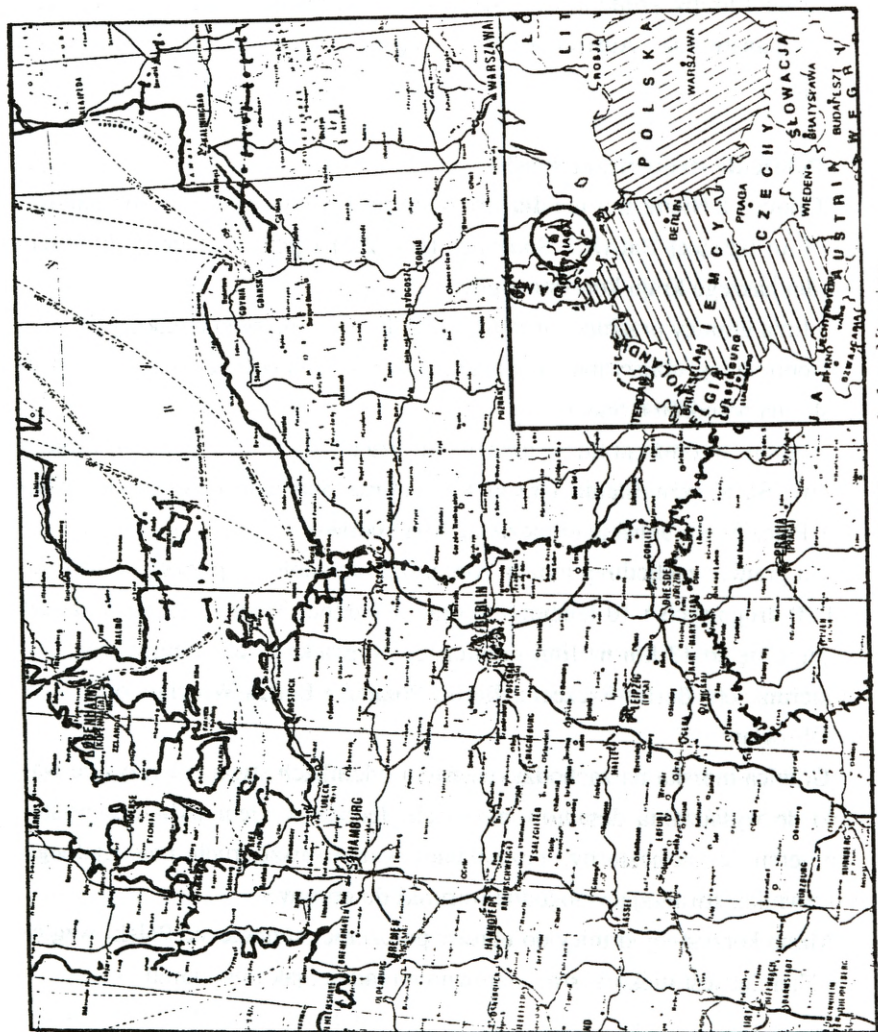
Granica z Niemcami ma długość 467 km. Przebiega ona wzdłuż najkrótszej linii łączącej Bałtyk z Sudetami (rys. 2.7) i pod względem obronnym jest dla naszego kraju korzystna, gdyż:

- linia granicy przebiega wzdłuż naturalnych przeszkód terenowych;
- obrona tej rubieży ma silne oparcie skrzydeł na północy o Zalew Szczeciński, na południu o Sudety;
- teren wzdłuż granicy umożliwia organizowanie kolejnych rubieży obrony. Są to wzniesienia i rzeki Przedgórze Sudeckie, Bory Dolnośląskie, Pojezierze Lubuskie i Pojezierze Myśliborskie.

Na granicy zachodniej można zorganizować około 40 przejść, w tym ponad 20 drogowych i 10 kolejowych oraz 3 wodne. Średnio, jedno przejście znajduje się co 13 km na linii granicznej. Największe ich zagęszczenie jest na kierunkach: Berlin-Szczecin, Berlin-Poznań i Berlin-Wrocław oraz Drezno-Wrocław.

Granica morska na zachodzie na wielu odcinkach stwarza korzystne warunki do wysadzania desantów morskich. Jednak w głębi wybrzeża występuje teren lesisto-jeziorny, pozwalający kanalizować ruch potencjalnego przeciwnika, stwarzający dogodne warunki do obrony.

Mimo korzystnej granicy do obrony położenie strategiczne Polski względem Niemiec jest niekorzystne, zarówno na lądzie, jak i na morzu.

Rys. 2.7. Północno wschodnie Niemcy

Terytorium Niemiec rozciąga się od Bałtyku i Morza Północnego po Alpy i dla Polski stanowi obszar tranzytowy w jej stosunkach gospodarczych z pozostałymi państwami Europy Zachodniej. Ponadto strefa wpływów niemieckich rozciąga się na państwa leżące w przesmyku bałtycko-adriatyckim i w przypadku konfliktu państwo to może w zasadniczy sposób ograniczyć Polsce swobodę komunikacji lądowej z pozostałymi krajami Europy Zachodniej. Niekorzystna sytuacja dla Polski istnieje również na morzu. Niemcy, dysponując bazami morskimi nad Bałtykiem, mają doskonałe warunki kontroli szlaków komunikacyjnych wiodących z portów polskich w kierunku Morza Północnego. Bazy te stwarzają siłom morskim Niemiec dobrą podstawę do działań na Bałtyku Południowym, w tym do zamknięcia cieśnin zachodniobałtyckich (Fehmarnbełt i Sund) oraz blokady Zatoki Pomorskiej. W powyższej sytuacji rola Bałtyku dla polskiej żeglugi morskiej może być znacznie ograniczona.

Niemcy w porównaniu do Polski znajdują się więc pod względem położenia geograficznego w sytuacji uprzywilejowanej. Na północy mają dostęp do dwóch mórz, przy czym Kanał Kiloński umożliwia im swobodne przemieszczanie sił z jednego akwenu do drugiego. Natomiast dzięki Półwyspowi Jutlandzkiemu mają możliwość swobodnego wyjścia na Półwysep Skandynawski.

Bałtyk umożliwia Niemcom także wymianę handlową z Rosją, Litwą, Łotwą i Estonią z pominięciem terytorium Polski. Niemniej jednak terytorium Polski stanowi dla Niemiec ważny obszar tranzytowy w ich stosunkach gospodarczych z Rosją, Białorusią i Ukrainą. Co prawda, szlaki komunikacji lądowej na Ukrainę prowadzą także przez Czechy i Słowację oraz Austrię, Węgry i Rumunię to jednak istnieje tam bariera komunikacyjna w postaci Karpat. Natomiast terytorium Polski pod względem komunikacyjnym jest bardziej dostępne.

2.4. Położenie Polski względem Czech i Słowacji

Znaczenie strategiczne Czech

Terytorium Czech znajduje się w centralnej części kontynentu europejskiego, na przewężeniu bałtycko-adriatyckim (rys. 2.8). Zajmując centralne położenie w Europie mają Czechy duże znaczenie komunikacyjne, gdyż na ich terytorium przecinają się liczne szlaki transportowe (drogowe, kolejowe, rurociągowy) o kierunku wschód-zachód i północ-południe.

Szczególnie istotną rolę odgrywa terytorium Czech dla polskiego i niemieckiego tranzytu. Dla Polski najważniejsze znaczenie ma kierunek północ-południe, prowadzący przez Obniżenie Ostrawskie, Bramę Morawską i dolinę Morawy. Zabezpiecza on bowiem ruch przewozowy na południe Europy do Włoch, Austrii, Węgier, Bułgarii i Słowenii. Dla Niemiec zaś większe znaczenie ma kierunek wschód-zachód, zgodnie z którym przebiegają rurociągi tranzytowe z Rosji do Republiki Federalnej Niemiec i dalej do Francji.

Rys. 2.8. Czechy i Słowacja oraz ich sąsiedzi

Znaczenie strategiczne Słowacji

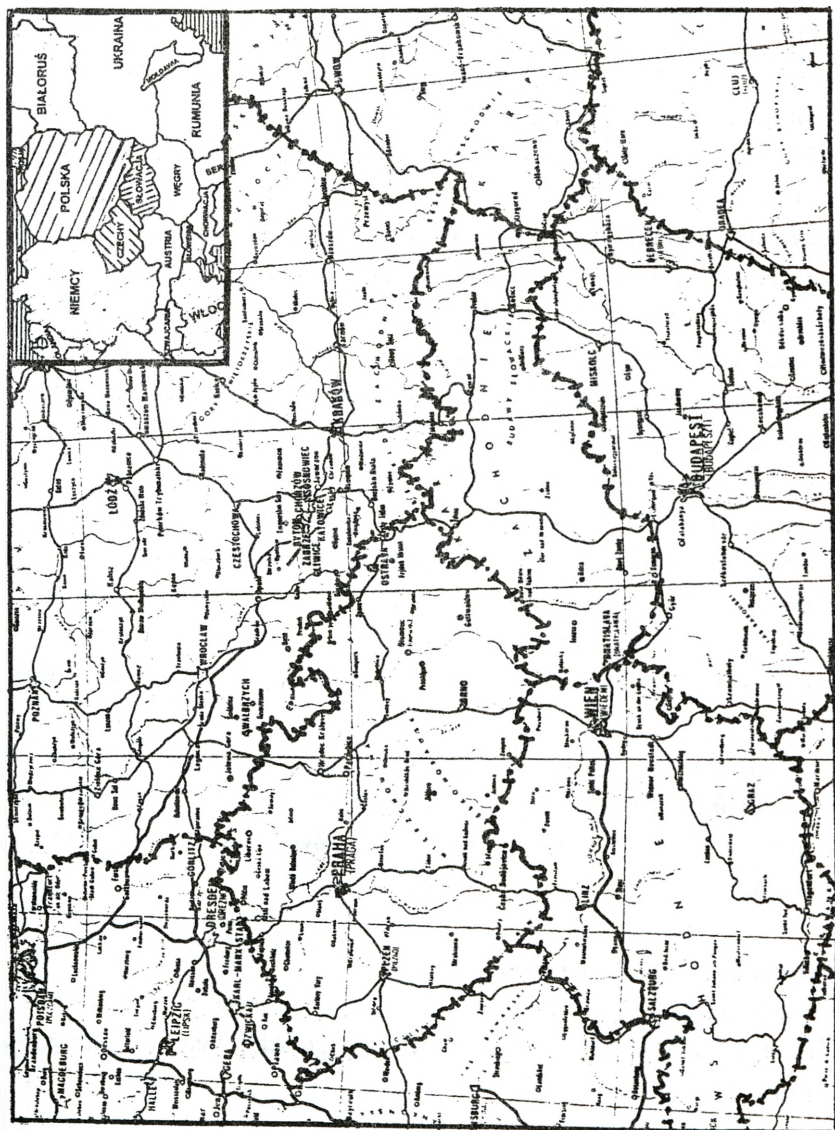
Terytorium Słowacji rozciąga się w terenie górzystym, między pięcioma państwami (rys. 2.8), z których każde dysponuje kilkakrotnie większym niż ona potencjałem ludnościowym, ekonomicznym i militarnym. Położone jest jednak w środkowej części przesmyku bałtycko-czarnomorskiego, co przesądza o jego znaczeniu strategicznym. Południową część tego przesmyku stanowią trudno przekraczalne Karpaty Wschodnie. Natomiast na styku między Karpatami Wschodnimi i Zachodnimi istnieje obniżenie, które umożliwia przejście z Nizy Wschodnioeuropejskiego do Wielkiej Niziny Węgierskiej, a także z tej Niziny do Kotliny Sandomierskiej w Polsce. Ma więc terytorium Słowacji istotne znaczenie komunikacyjne, mimo jego górzystego charakteru. Szczególnego znaczenia nabiera południowa część kraju, która wyprowadza z Nizy Wschodnioeuropejskiego na Korytarz Wiedeński.

Przez terytorium Słowacji biegną więc równoleżnikowo szlaki transportowe (ropociąg i gazociąg oraz linia kolejowa i droga samochodowa) wiodące z Rosji przez Ukrainę do Austrii, Czech i Niemiec. Godzi się tu nadmienić, że na granicy słowacko-ukraińskiej istnieje jedna z największych w Europie baz przeładunkowych, wybudowana w okresie istnienia Związku Radzieckiego.

Słowacja ma dobrze rozwinięty przemysł metalurgiczny, w tym zbrojeniowy, który funkcjonuje w oparciu o rosyjskie surowce i rynki zbytu. W tej sytuacji kraj ten nadal pozostaje w strefie wpływów rosyjskich, co z punktu widzenia bezpieczeństwa Polski jest niekorzystne.

Położenie strategiczne Polski

Granica Polski z Czechami wynosi 786 km a ze Słowacją 518 km. Prawie w całości przebiega ona wzdłuż masywów górskich Sudetów i Karpat (rys. 2.9).

Rys. 2.9. Położenie Polski względem Czech i Słowacji

Sudety, dzięki dużej liczbie przejść i przełęczy nie stanowią bariery komunikacyjnej. Mimo to, podobnie jak Karpaty osłaniają okręgi i ośrodki Polski południowej. Karpaty natomiast stanowią barierę komunikacyjną i pokonanie ich jest możliwe jedynie drogami, które występują tu dość rzadko. Między Sudetami i Karpatami występuje obniżenie, Brama Morawska, które stanowi najdogodniejsze przejście z Wielkiej Niziny Węgierskiej oraz Kotliny Czeskiej do Polski.

Tędy właśnie prowadzą główne szlaki komunikacyjne, łączące Polskę z państwami Europy Południowej. Z tego powodu, terytorium Czech i Słowacji stanowią dla Polski ważny obszar tranzytowy w jej stosunkach z państwami Europy Południowej.

Karpaty i Sudety, jak już wspomniano osłaniają okręgi i ośrodki przemysłowe, w tym GOP, od południa i stanowią naturalną przeszkodę terenową, łatwą do osłony. Karpaty stanowią barierę komunikacyjną i przekroczyć je można po drogach wiodących przez przełęcze. Stosunkowo dogodny odcinek do przekroczenia znajduje się w Beskidzie Niskim, gdzie przełęcze położone są na wysokości około 600 m n.p.m.

Sudety w odróżnieniu od Karpat nie stanowią bariery komunikacyjnej. Przekroczenie ich jest możliwe na wielu odcinkach. Do najważniejszych należą: „Brama Lubawska”, Przełęcz Międzyleska i przełęcz „Polskie Wrota”.

Newralgicznym rejonem obszaru wzdłuż granicy południowej jest obniżenie między Karpatami i Sudetami, znajdujące się na przedłużeniu Bramy Morawskiej, które na terytorium Polski wyprowadza do Kotliny Oświęcimskiej i Bramy Krakowskiej oraz na Nizinę Śląską. Umożliwia ono rozwijanie działań zaczepnych na dwóch kierunkach: wzdłuż Wisły i Odry.

Uogólniając rozważania na temat położenia Polski względem państw sąsiednich, można sformułować następujące wnioski:

1. Położenie terytorium Polski na Niżu Środkowoeuropejskim czyni z niego korytarz komunikacji lądowej między Europą Zachodnią i Wschodnią. Położenie zaś na dwóch zwężeniach trzonu kontynentalnego Europy zwiększa jego znaczenie strategiczne i czyni przedmiotem zainteresowania jej sąsiadów.

2. Zależność gospodarki polskiej od masowych dostaw surowców (ropy naftowej, gazu ziemnego, rudy żelaza) stawia nasz kraj w zależności komunikacyjnej od Rosji, Niemiec i Ukrainy. Odkrycie znacznych złóż ropy naftowej i gazu ziemnego na Morzu Północnym, Norweskim i Celtyckim w przyszłości może spowodować zmianę geografii transportu tego surowca, a Polska jako członek Unii Europejskiej, uzyska swobodę wyjścia z Bałtyku na inne akweny morskie, co pozwoli jej na uniezależnienie się od dostaw rosyjskich.

3. Zróżnicowanie etniczne, kulturowe i religijne w państwach sąsiadujących z Polską stwarzają niebezpieczeństwo konfliktów narodowościowych. Szczególnie duże niebezpieczeństwo istnieje w Rosji oraz na Ukrainie, gdzie mniejszość rosyjska stanowi 22% ludności kraju i zamieszkuje w zwartych skupiskach.

4. Uwzględniając uwarunkowania fizycznogeograficzne, społeczne i polityczne w Europie Środkowej, w tym zainteresowanie Niemiec i Rosji rozszerzaniem strefy swych wpływów, można wyodrębnić trzy ważne dla bezpieczeństwa naszego kraju hipotetyczne kierunki zagrożeń: zachodni, północno-zachodni i południowo-zachodni.

3. PODSTAWOWE INFORMACJE WOJSKOWO-GEOGRAFICZNE O POLSCE I PAŃSTWACH SĄSIEDNICH

3.1. Polska

Informacje ogólnogeograficzne

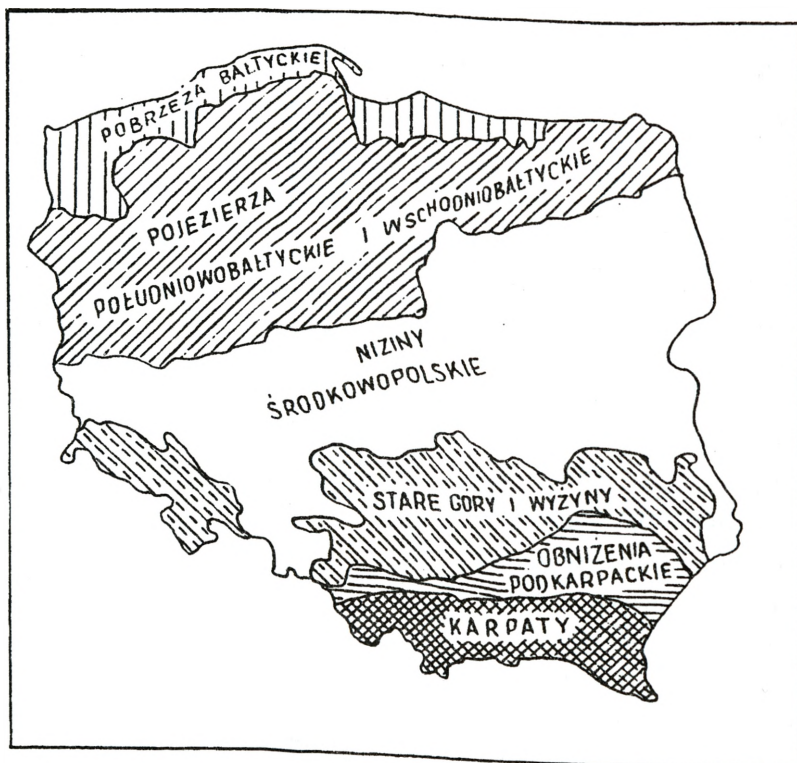
Terytorium Polski położone jest na pograniczu Nizy Środkowo- i Wschodnioeuropejskiego, między dwoma zwięzzeniami lądu europejskiego: bałtycko-adriatyckim i bałtycko-czarnomorskim. Leży więc w „korytarzu” między Bałtykiem z jednej strony a Sudetami i Karpatami - z drugiej. To specyficzne położenie sprawia, że określa się je często mianem tranzytowego.

Terytorium Polski ma powierzchnię 322 577 km², w tym obszar lądowy 312 683; morskie wody wewnętrzne 1 212 km² i morze terytorialne 8 682 km². Rozciągłość z południa na północ wynosi 649 km, a z zachodu na wschód 689 km.

Długość granic państwowych wynosi 3 582 km, w tym lądowych 3 054 i morskich 528 km. Granice lądowe na długości 1 285 km biegną po ciekach wodnych, a długość linii brzegowej wynosi 788 km.

Średnie wzniesienie powierzchni Polski nad poziomem morza wynosi 173 m. Obszary poniżej 0 m (depresyjne) oraz powyżej 1000 m n.p.m. zajmują zaledwie po 0,2% powierzchni kraju. Na wysokości do 200 m n.p.m. znajduje się 3/4 powierzchni kraju, a na wysokości 500-1000 m n.p.m. niecałe 3%. Ogólnie więc, Polska jest krajem nizinnym. Układ form terenowych w Polsce przedstawia rysunek 3.1.

Terytorium kraju pod względem administracyjnym dzieli się na województwa (49), rejony (2667 - 1993 r.) i gminy (2465 - 1993 r.).

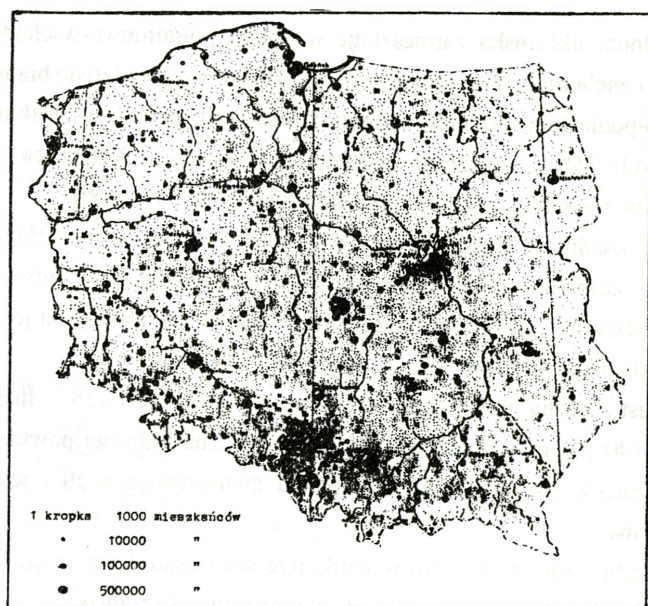

Rys. 3.1. Pasmowy układ form terenowych w Polsce

Potencjał gospodarczo-obronny

Ludność i osadnictwo

Liczba ludności Polski w 1996 roku wynosiła 38,6 mln osób, co stawia nasz kraj na ósmym miejscu w Europie. Średnia gęstość zaludnienia wynosi 123 osoby/km². Rozmieszczenie ludności jest jednak bardzo nierównomierne. Różnice w gęstości zaludnienia między województwami wahają się od 52 osób/km² w łódzkiej do ponad 600 osób/km² w warszawskim i katowickim (rys. 3.2).

Rys. 3.2. Gęstość zaludnienia

Strefa gęstego zaludnienia ciągnie się wzdłuż podnóża Sudetów i Karpat oraz na obszarze położonym w łuku Wisły, między Kotliną Oświęcimską a doliną górnej Noteci. Takie rozmieszczenie jest bardzo korzystne z punktu widzenia obrony kraju, gdyż tereny najczęściej zaludnione znajdują się w głębi państwa.

Struktura narodowościowa Polski jest bardzo korzystna, gdyż Polacy stanowią 97% ludności kraju. Największą grupę mniejszościową w Polsce stanowią Ukraińcy, Niemcy i Białorusini, których łączna liczba wynosi niewiele ponad 1 milion osób. Pozostałe mniejszości narodowe (Litwini, Słowacy, Czesi i Rosjanie) liczą od 4 do 25 tysięcy osób. Nieco więcej jest Żydów, których liczbę ocenia się na 130 tys.³ oraz Romów (30-40 tys. osób).

³ Według źródeł niemieckich w Polsce żyje około 800 tys. ludzi pochodzenia żydowskiego.

Ludność ukraińska zamieszkuje w Polsce południowo-wschodniej, północnej i zachodniej. Białorusini żyją głównie w województwie białostockim i białsko-podlaskim. Niemcy natomiast mieszkają przede wszystkim na Śląsku (około 85%), a także na Pomorzu oraz Warmii i Mazurach. Najwięcej Niemców mieszka na Śląsku Opolskim (około 150 tys. osób).

Sieć osadniczą Polski tworzy 835 miast i około 57 tys. miejscowości. Stopień zurbanizowania kraju jest bardzo zróżnicowany, gdyż w takich województwach, jak: wałbrzyskie, katowickie i warszawskie na jedno miasto przypada około 135 km².

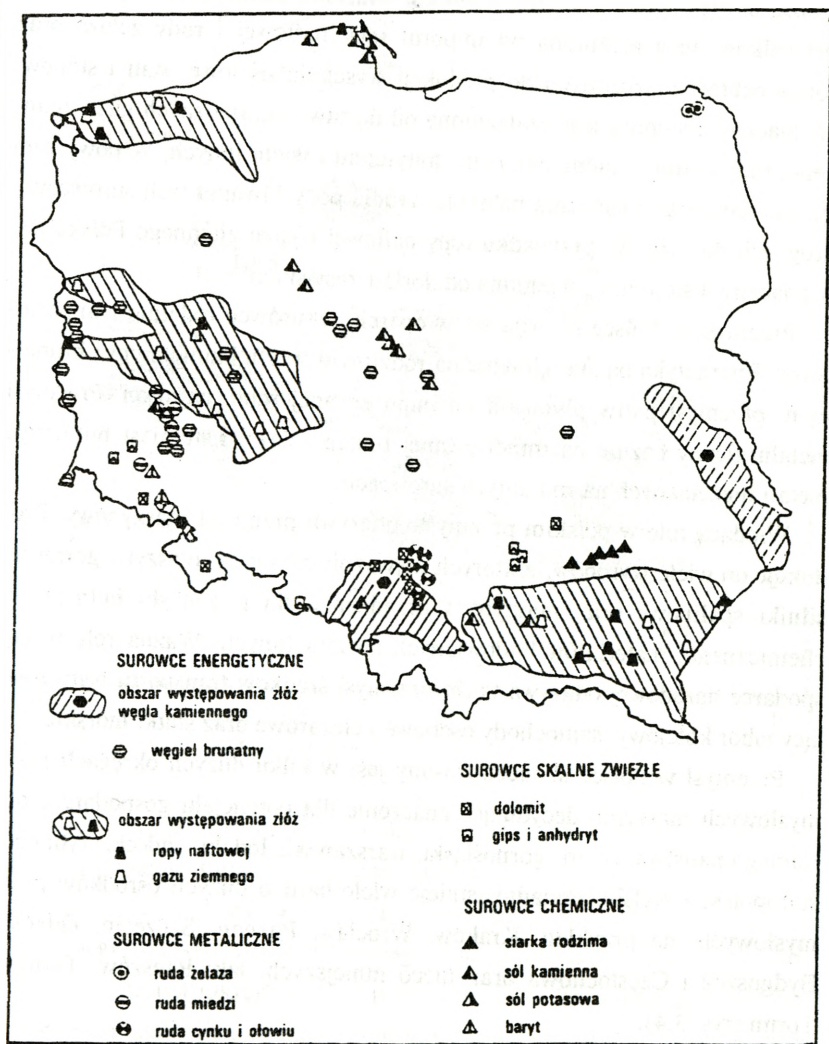
Miast z liczbą ludności do 50 tys. mieszkańców jest 738, z liczbą ludności 50-100 tys. mieszkańców - 50. Miast z liczbą ludności powyżej 100 tys. mieszkańców jest 42, w tym 19 ponad dwustutysięcznych i jedno ponad milionowe.

Zasadniczym elementem w strukturze sieci osadniczej kraju są aglomeracje miejskie. Łącznie jest ich 18, w tym 9 już ukształtowanych i 9 kształtujących się⁴. Skupiają one najważniejsze funkcje usługowe o zasięgu krajowym. Ponadto wyróżnia się krajowe ośrodki rozwoju (40), to jest miasta skupiające funkcje usługowe w skali wojewódzkiej i ośrodki o wzroście umiarkowanym oraz regionalne ośrodki rozwoju, koncentrujące usługi o zasięgu oddziaływującym na część województwa.

Surowce i przemysł

Polska należy do krajów średnio zasobnych w surowce mineralne. Posiada znaczne zasoby węgla kamiennego i brunatnego, siarki, soli kamiennej oraz rudy miedzi, cynku i ołowiu (rys. 3.3). Wydobycie tych surowców zaspokaja potrzeby gospodarki narodowej. Są one także eksportowane za granicę.

⁴ Aglomeracja ukształtowana obejmuje co najmniej jedno miasto liczące ponad 250 tys. mieszkańców, a kształtujące się - miasto liczące ponad 100 tys. mieszkańców. Do aglomeracji ukształtowanych należą: katowicka, warszawska, łódzka, krakowska, wrocławska, poznańska, bydgosko-toruńska, gdańska i szczecińska.

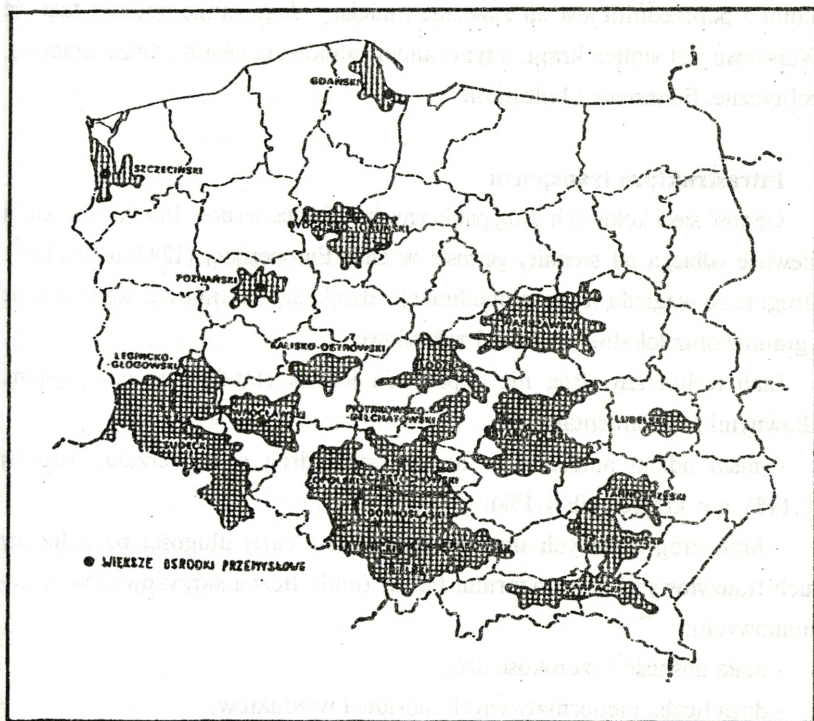
Rys. 3.3. Surowce

W niewielkich ilościach występują w Polsce ropa i gaz ziemny oraz ruda żelaza, a więc surowce ważne z punktu widzenia obronności kraju. Polska jest całkowicie uzależniona od importu ropy naftowej i rudy żelaza oraz komponentów niezbędnych do produkcji wysokojakościowej stali i stopów. W znacznym stopniu jest uzależniona od dostaw zagranicznych gazu ziemnego, rudy chromu, manganu, cyny, antymonu i wielu innych. W powyższej sytuacji istotnego znaczenia nabierają źródła pozyskiwania tych surowców i drogi ich dowozu. W przypadku ropy naftowej i gazu ziemnego Polska jest w znacznym stopniu uzależniona od dostaw rosyjskich.

Przemysł w Polsce rozwija się w oparciu o surowce rodzime i importowane. Energetyka bazuje głównie na rodzimym węglu kamiennym i brunatnym, przemysł paliw płynnych na importowanej ropie naftowej. Przemysł metalurgiczny bazuje na importowanej rudzie żelaza, natomiast hutnictwo metali nieżelaznych na rodzimych surowcach.

Wiodącą rolę w polskim przemyśle odgrywa przemysł maszynowy. Produkuje on wiele wyrobów, z których najważniejszymi są: maszyny górnicze, silniki spalinowe oraz maszyny i urządzenia dla przemysłu hutniczego, chemicznego, materiałów budowlanych i wielu innych. Ważną rolę w gospodarce narodowej odgrywa także przemysł środków transportu wytwarzający tabor kolejowy, samochody osobowe i ciężarowe oraz statki morskie.

Przemysł w Polsce skoncentrowany jest w kilku dużych okręgach przemysłowych mających decydujące znaczenie dla potencjału gospodarczo-obronnego państwa. Są to: górnośląski, warszawski, łódzki, sudecki, rybnicki, staropolski i bielski. Ponadto istnieje wiele bardzo dużych ośrodków przemysłowych, na przykład: Kraków, Wrocław, Poznań, Szczecin, Gdańsk, Bydgoszcz i Częstochowa oraz nieco mniejszych, jak: Rzeszów, Tarnów, Toruń (rys. 3.4).

Rys. 3.4. Okręgi i ośrodki przemysłowe

Okręgi i ośrodki przemysłowe zlokalizowane są głównie w rejonach wydobycia surowców mineralnych. Znajdują się więc w Polsce centralnej i południowej. Największa ich koncentracja występuje na terenie województw katowickiego, bielskiego i krakowskiego. Łącznie tworzą one tzw. Śląsko-Krakowski Zespół Okręgów Przemysłowych. Dla obronności państwa ma on znaczenie strategiczne, gdyż skoncentrowanych tu jest około 40% środków trwałych przemysłu i daje 33% produkcji przemysłowej kraju.

Drugim co do wielkości jest warszawski okręg przemysłowy. W porównaniu z poprzednim jest on znacznie mniejszy. Jego rangę podnosi fakt, że Warszawa jest stolicą kraju, a tym samym stanowi centrum administracyjne, polityczne, finansowe i kulturalne.

Infrastruktura transportu

Gęstość sieci kołowych dróg publicznych w Polsce wynosi 109 km/100 km² i niewiele odbiega od średniej gęstości w Unii Europejskiej (128 km/100 km²). Drogi te ze względu na pełnione funkcje, dzielą się na krajowe, wojewódzkie i gminne oraz lokalne miejskie i zakładowe.

Stan techniczny dróg nie odpowiada jednak standardom europejskim. Głównymi mankamentami są:

- niski udział autostrad w ogólnej sieci dróg o nawierzchni twardej (0,11%, a w krajach UE 1,1%);

- brak dróg kołowych umożliwiających na całej długości bezkolizyjny ruch tranzytowy przez terytorium Polski (mała liczba skrzyżowań wielopojazdowych);

- mała nośność i szerokość dróg;

- duża liczba nienormatywnych mostów i wiaduktów;

- mała liczba obwodnic umożliwiających objazd miast.

Wymienione mankamenty sieci drogowej osłabiają system transportowy kraju, a tym samym jego system obronny.

Sieć kolejową w Polsce tworzą głównie linie normalnotorowe (23 tys. km). Ponadto występują izolowane odcinki linii wąskotorowej (2 tys. km) i jedna linia szerokotorowa (654 km). Średnia gęstość sieci kolejowej wynosi 8 km 100 km². Obszary o największej gęstości sieci kolejowej ciągną się łukiem od Krakowa przez Górny Śląsk, południową część Dolnego Śląska, Wielkopolskę, Kujawy i dalej wzdłuż dolnej Wisły aż do Trój-

miasta. Obszary o rzadkiej sieci kolejowej występują w Polsce centralnej i wschodniej, tzn. tam, gdzie podczas rozbiorów istniały tzw. strefy izolacyjne.

Sieć dróg wodnych śródlądowych w Polsce tworzą rzeki swobodnie płynące (2,6 tys. km), rzeki skanalizowane (1,0 tys. km) i kanały (365 km). Są to: Wisła, Odra, Warta, Noteć, Kanał Gliwicki, Kanał Ślesiński i Kanał Żerański. Łączna długość tych dróg wynosi 4 tys. km, a eksploatowanych intensywnie - około 1 670 km.

Niekorzystny przebieg dróg wodnych śródlądowych, ograniczony potencjał przeładunkowy portów żeglugi śródlądowej oraz zły stan techniczny obiektów hydrotechnicznych i taboru pływającego powodują, że ten rodzaj transportu nie odgrywa istotnej roli w przewozach towarów i osób.

Sieć rurociągów do przetłaczania ropy naftowej i produktów naftowych w Polsce ma 2,2 tys. km i składa się z:

- odcinka rurociągu „Przyjaźń” długości 655 km;
- rurociągu prowadzącego z Gdańska do Płocka długości 236 km;
- ropociągów dystrybucyjnych z Płocka do Koluszek (262 km), z Płocka do Warszawy (132 km) i z Płocka do Rejowca (216 km);
- odcinków prowadzących z kopalń karpackich oraz Portu Północnego do bazy surowca (271 km).

Sieć gazociągów składa się z gazociągów: ziemnego, koksowniczego i miejskiego o łącznej długości około 61 tys. km.

Możliwości wykorzystania transportu rurociągowego do zaspokojenia potrzeb gospodarki i na potrzeby obrotowości kraju są bardzo ograniczone, zarówno ze względu na słabo rozbudowaną sieć rurociągów, jak i uzależnienie dostaw ropy naftowej i gazu ziemnego z Rosji.

Sieć lotniskowa w Polsce jest słabo rozwinięta, gdyż na jej terytorium znajduje się 70 lotnisk, w tym 14 komunikacyjnych i zakładowych oraz 56 wojskowych. Głównym portem o znaczeniu międzynarodowym jest Warszawa-Okęcie. Do najważniejszych lotnisk komunikacyjnych, oprócz wspo-

mnianego Warszawy-Okęcie, należą: Gdańsk-Rębiechowo, Kraków-Babice, Wrocław-Strachowice, Rzeszów-Jasionka, Poznań-Ławica, Szczecin-Goleńów, Bydgoszcz-Szwederowo.

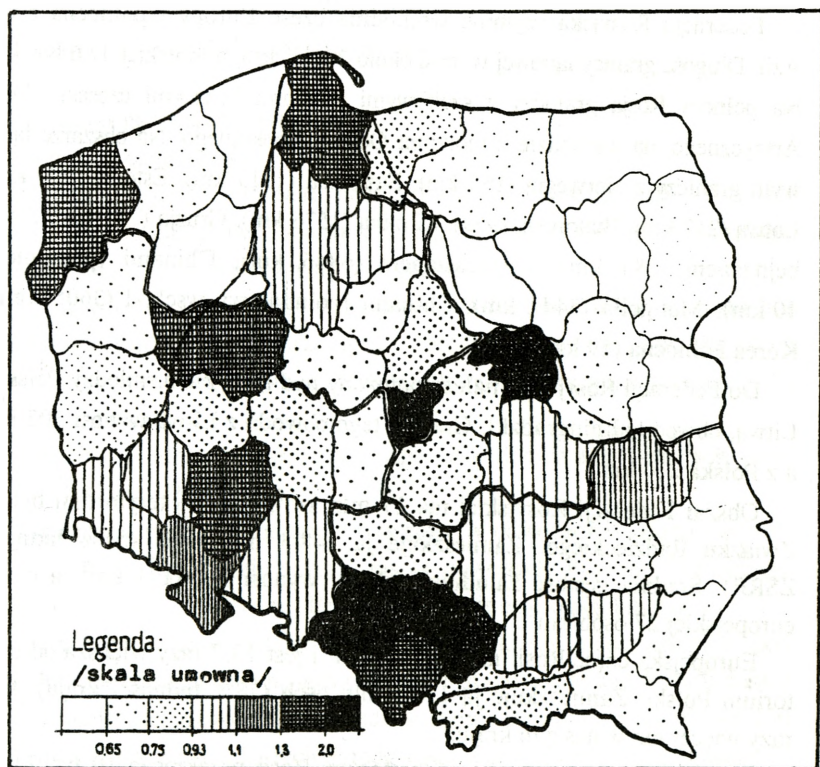
W Polsce znajduje się też 21 drogowych odcinków lotniskowych, przeznaczonych na potrzeby operacyjnego rozwinięcia i rozśrodkowania lotnictwa.

Bazy morskie znajdują się w Gdyni, na Helu i w Świnoujściu. Baza MW Gdynia-Oksywie jest największa i może zabezpieczyć postój i działania największej liczby polskich okrętów. Baza MW Hel oddalona jest od zespołu portów handlowych Gdańsk-Gdynia tylko o około 17 km, co umożliwia rozśrodkowanie jej okrętów. Baza MW Świnoujście położona jest u ujścia Świny do Bałtyku na wyspach Uznam i Wolin.

Usytuowanie baz MW na wschodnim i zachodnim krańcu wybrzeża polskiego nie jest korzystne pod względem obronnym. Na środkowym wybrzeżu mniejsze okręty mogą bazować jedynie w portach Kołobrzegu, Darłówna, Ustce i Łebie.

Podsumowując rozważania na temat potencjału gospodarczo-obronnego można stwierdzić, że główne skupiska ludności znajdują się w południowej i środkowej części kraju, przy czym są one etnicznie czyste. Wyjątek stanowi Śląsk i Podkarpacie, gdzie znajdują się niewielkie skupiska ludności niemieckiej i ukraińskiej. Najmniejszy potencjał ludnościowy występuje w północno-wschodniej i północno-zachodniej części kraju. Takie rozmieszczenie ludności jest bardzo korzystne, gdyż główne rezerwy ludzkie znajdują się w głębi kraju.

Rozmieszczenie surowców w Polsce jest również korzystne, bowiem główne ich zasoby znajdują się w środkowej i południowej części kraju. Wyrosłe na ich bazie okręgi i ośrodki przemysłowe, w tym zakłady energetyczne i przemysł zbrojeniowy mieszczą się w trójkącie, którego podstawa opiera się o przedgórze sudecko-karpackie, a wierzchołek znajduje się nad Zatoką Gdańską (rys. 3.5). W trójkącie tym mieści się zasadniczy potencjał

Rys. 3.5. Rozmieszczenie potencjału gospodarczo-obronnego

gospodarczo-obronny Polski. Obszar ten, zwany potocznie rdzeniem państwa, ma cztery newralgiczne rejony, które ze względu na ich ważność mogą być przedmiotem szczególnego zainteresowania potencjalnego przeciwnika. Są to Trójmiasto, Dolny Śląsk, Podkarpacie oraz Warszawa.

3.2. Federacja Rosyjska

Federacja Rosyjska zajmuje wschodnią część Europy i północną część Azji. Długość granicy lądowej wynosi około 20 tys. km, a morskiej 37,6 tys. km. Na północy Rosja graniczy z szelfowymi morzami będącymi częścią Morza Arktycznego, na wschodzie z morzami Oceanu Spokojnego. Na obszarze lądowym graniczy z Norwegią (167 km), Finlandią (1313 km), Estonią (290 km), Łotwą (217 km), Białorusią (959), Ukrainą (1576 km), Gruzją (723 km), Azerbejdżanem (284 km), Kazachstanem (6846 km), Chinami (południe - 40 km), Mongolią (3441 km), Chinami (południowy wschód (3605 km) i Koreą Północną (19 km).

Do Federacji Rosyjskiej należy położony nad Bałtykiem, między Polską i Litwą, obwód kaliningradzki. Granica tego obwodu z Litwą wynosi 303 km, a z Polską 210 km.

Obszar Federacji Rosyjskiej ma 17 mln km², tj. 67% terytorium byłego Związku Radzieckiego. Zamieszkuje ją 148,3 mln osób (51% ludności ZSRR). Średnia gęstość zaludnienia kraju wynosi 9 osób/1 km², a części europejskiej 27 osób/km².

Europejska część Rosji ma 4,3 mln km² i jest 13,7 razy większa od terytorium Polski. Zamieszkuje ją 116,4 mln osób (78% ludności kraju), tj. 3 razy więcej niż w naszym kraju.

Rozciągłość równoleżnikowa terytorium Rosji przekracza 10 tys. km, a południkowa 3,7 tys. km (bez wysp Arktyki). Tak duża rozciągłość terytorium państwa stwarza różne problemy zarówno natury gospodarczej (trudności transportowe), jak i obronnej (np. obrona powietrzna), umożliwia jednak rozśrodkowanie sił i środków.

Strukturę państwa tworzy 89 podmiotów, w tym:

- 21 republik;
- 10 okręgów autonomicznych (narodowościowych);
- 6 krajów;

- 2 miasta wydzielone (Moskwa i Petersburg);
- 49 obwodów;
- 1 obwód autonomiczny (żydowski)⁵.

Struktury Federacji Rosyjskiej obrazuje rysunek 3.6.

Potencjał gospodarczo-obronny

Ludność i osadnictwo

Ludność Rosji w 1995 roku liczyła 148,3 mln mieszkańców. Przyrost naturalny tej ludności był ujemny i w porównaniu z rokiem poprzednim ludność tego kraju zmniejszyła się o 60 tys. osób.

W europejskiej części Rosji grupuje się 3/4 ludności kraju, a ponad połowa koncentruje się na obszarze ograniczonym od wschodu i północy przez rzekę Wołgę oraz linię kolejową Moskwa-Petersburg, zajmującym tylko 13% powierzchni państwa.

Ponad 10% ludności Rosji koncentruje się w dwóch aglomeracjach miejskich - Moskwie i Petersburgu.

Największa gęstość zaludnienia występuje w obwodach Regionu Centralnego (62 osoby/km²), najmniejsza zaś w obwodach Regionu Północnego (5 osób/km² w dorzeczu Dwiny i Peczory obniża się do 1 osoby/km²) (rys. 3.7).

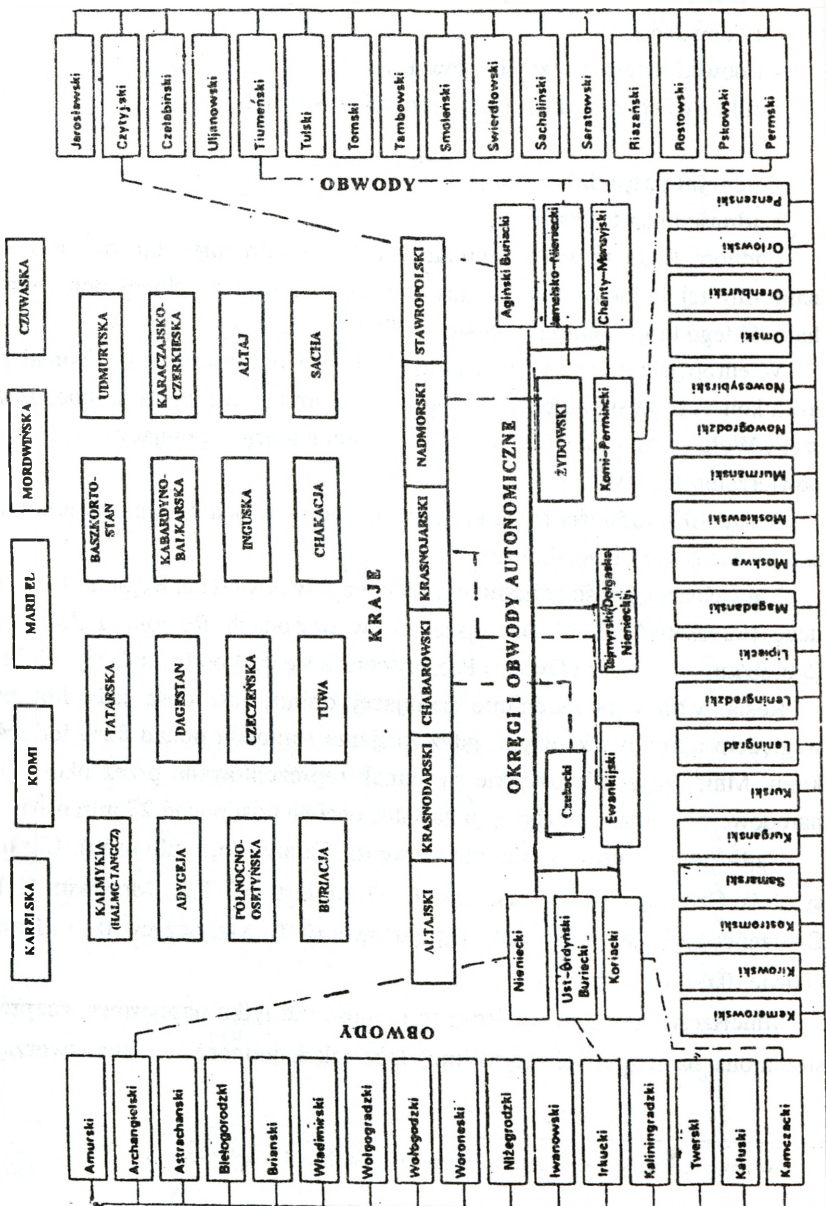
Rosja, wbrew powszechnie panującej opinii, jest dość jednolita pod względem narodowościowym, gdyż Rosjanie stanowią ponad 82% ludności kraju. Mniejszości nierosyjskie są jednak reprezentowane przez około 100 narodowości. Łączna liczba tych narodowości wynosi ponad 27 mln osób.

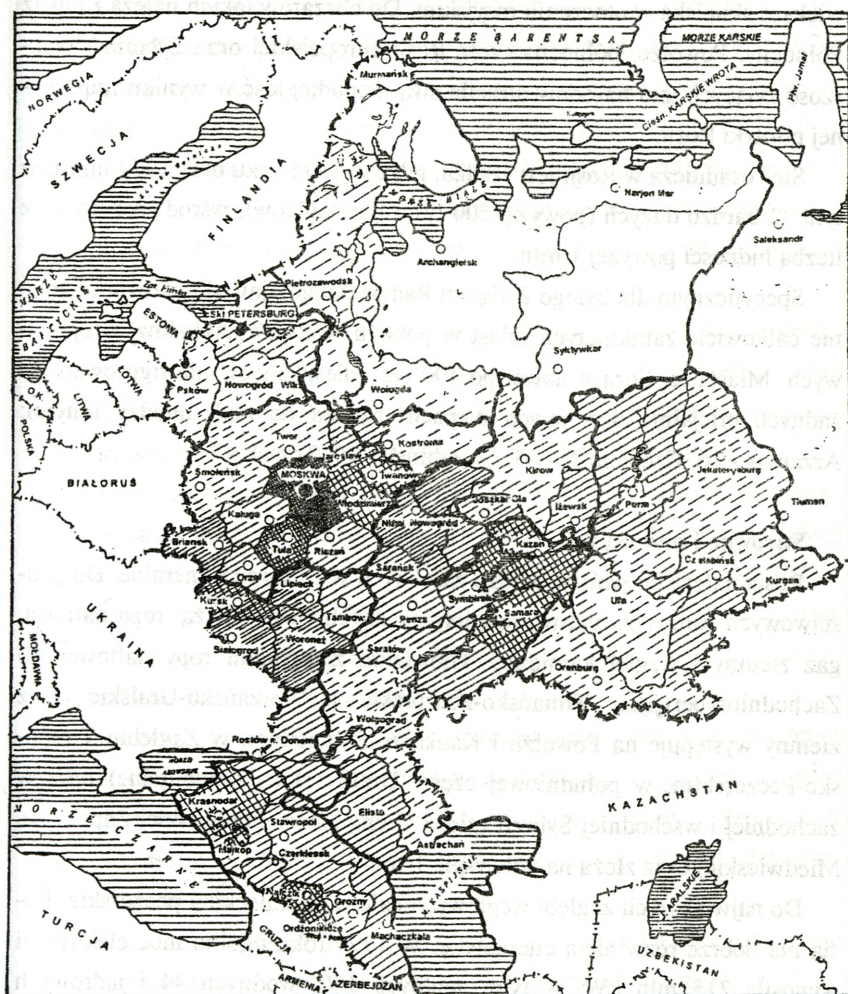
Najliczniejsze mniejszości narodowe to: Tatarzy (5,5 mln osób), Ukraińcy (4,3), Czuwasze (1,8), Baszkirzy (1,3), Białorusini (1,2), Mordwini (1,1), Czeczeńcy (0,9), Niemcy (0,8), Udmurtowie (0,7), Maryjczycy (0,6) i Kazachowie (0,6 mln osób).

Mniejszości narodowe w Rosji to ludność nie tylko napływowa, rozprzerstrzeniona na całym jej terytorium, lecz także ludność rdzenna, tworząca

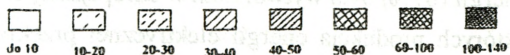
⁵ W obwodzie tym w 1993 roku Żydzi stanowili zaledwie 4% ogółu ludności.

REPUBLIKI

LEGENDA

Rys. 3.7. Gęstość zaludnienia według obwodów i republik

większe skupiska w otoczeniu rosyjskim. Do obszarów takich należą Kaukaz Północny, Powołże, północna część Rosji europejskiej oraz Syberia. Większość żyjących tam narodów utraciła swą niepodległość w wyniku imperialnej polityki Rosji.

Sieć osadnicza w Rosji jest rzadka, gdyż w 1995 roku było 1079 miast, w tym 32 bardzo dużych (powyżej 500 tys. mieszkańców), wśród których 13 z liczbą ludności powyżej 1 mln.

Specyficznym dla byłego Związku Radzieckiego zjawiskiem było tworzenie całkowicie zamkniętych miast w pobliżu wielkich zakładów zbrojeniowych. Miasta te, liczące nawet po 100 tys. mieszkańców nie figurowały na żadnych oficjalnie dostępnych mapach. Należą do nich między innymi: Arzamas - 16, Czelabińsk - 65, Czelabińsk - 70, Tomsk - 7.

Surowce i przemysł

Rosja należy do państw bardzo zasobnych w surowce mineralne. Do podstawowych surowców paliwowo-energetycznych Rosji należą: ropa naftowa, gaz ziemny i węgiel kamienny. Głównymi zagłębiami ropy naftowej są: Zachodniosyberyjskie, Timańsko-Peczorskie i Wołżańsko-Uraleskie. Gaz ziemny występuje na Powołżu i Kaukazie Północnym, w Zagłębiu Timańsko-Peczorskim, w południowej części Uralu (złóża orenburskie) oraz w zachodniej i wschodniej Syberii (złóża Urengojskie, Jamburskie, Zapolarne, Miedwieskie) oraz złoża na półwyspie Jamal.

Do największych zagłębi węglowych należą: kuźnieckie i peczorskie. Rosja ma dobrze rozwiniętą energetykę. W 1994 roku ogólna moc elektrowni wynosiła 215 mln kW, w tym cieplnych 150, wodnych 44 i jądrowych 21 mln kW. Większość energii (67%) była wytworzona w europejskiej części Rosji. Do obwodów, w których produkcja energii elektrycznej przekracza 20 mld kWh rocznie należą: moskiewski wraz z Moskwą (61 mld kWh), leningradzki z Petersburgiem (40 mld kWh), jekaterynburski (42 mld kWh)

oraz smoleński, wołgogradzki, samarski, saratowski, permski, czelabiński, a także republiki Tatarstan i Baszkorstan (wszystkie w przedziale 20-30 mld kWh).

Przemysł metalurgiczny skoncentrowany jest głównie w rejonach występowania rud żelaza i metali kolorowych. Złoża tych surowców występują w Środkowym i Południowym Uralu, w rejonie Kurska, na Półwyspie Kola, w Karelii, Syberii (Norylsk, Zabajkale) na Zakaukaziu i wielu innych regionach.

Hutnictwo metali nieżelaznych rozwinięte jest we wszystkich okręgach przemysłowych Rosji, głównie jednak na Uralu.

Przemysł elektromaszynowy i chemiczny skoncentrowany jest w okręgu moskiewskim i petersburskim oraz na Uralu i Powołżu. Natomiast przemysł petrochemiczny zlokalizowany jest głównie w zagłębieniach ropy naftowej oraz na obszarach, na których jest na nią największe zapotrzebowanie.

Przemysł zbrojeniowy jest dobrze rozwinięty. Zakłady przemysłu zbrojeniowego są w dużej mierze częścią cywilnych przedsiębiorstw produkcyjnych. Ponadto w Rosji znajduje się wiele zakładów zajmujących się wyłącznie produkcją zbrojeniową. Są to kompleksy wojskowo-zbrojeniowe, wspomniane już miasta: Arzamas - 16, Czelabińsk - 65, Czelabińsk - 70, Tomsk - 7, Niznaja Tura, Wernij - Nejwiński i inne.

Rolnictwo w Rosji jest rozwinięte głównie na południu, gdzie występują żyzne gleby (czarnoziemy) i korzystne warunki klimatyczne. Obszary intensywnych upraw na północy sięgają nieco poza górną Wołgę i obejmują regiony: Centralny, Centralno-Czarnoziemny, Wołżańsko-Wiacki, Powołża i Północno-Kaukaski.

Obszary o największym potencjale ekonomicznym kraju (rys. 3.8), stanowiące zarazem okręgi przemysłowe o znaczeniu strategicznym, to:

- aglomeracja Moskwy oraz miasta obwodu moskiewskiego i przyległych obwodów, zwany centralnym;
- obszar Uralu Środkowego i Południowego;

Rys. 3.8. Okręgi i ośrodki przemysłowe

- obszar Nadwołża;
- aglomeracja Petersburga i sąsiednie miasta.

Centralny okręg przemysłowy jest najstarszym a jednocześnie najnowocześniejszym okręgiem przemysłowym Rosji. Skupia on 1/3 krajowej produkcji samochodów, 1/4 telewizorów, 3/4 tkanin bawełnianych, 2/3 lnianych. Największym ośrodkiem tego okręgu jest Moskwa (aglomeracja - 11 mln mieszkańców). W skład okręgu, oprócz miast satelickich, wchodzi także ośrodki z obwodów sąsiednich, jak Włodzimierz, Riazan, Tuła, Kaługa, Twer i inne.

Uralski okręg przemysłowy ma układ linearny i ciągnie się od Sierowa na północy poprzez Niżny Tagił i Jekaterynburg do Czelabińska na południu. Jego przedłużeniem w południowej części są ośrodki przemysłowe w strefie Magnitogorska i Orska, a na zachodzie ośrodki wzdłuż Kamy - od Solikomska do okolic Permu.

Najważniejszą gałęzią przemysłu na Uralu jest hutnictwo żelaza i metali nieżelaznych. Rozwinięty jest w nim przemysł metalowy, maszynowy oraz środków transportu.

Nadwołżański okręg przemysłowy obejmuje kilkanaście ośrodków, z których najważniejszymi są: Samara, Niżny Nowogród, Uljanowski, Togliatti, Saratów, Kazań i inne. W okręgu tym skoncentrowany jest przemysł petrochemiczny i środków transportu.

Petersburski okręg przemysłowy obejmuje aglomerację Petersburga oraz miasta sąsiednie. W okręgu tym dominują gałęzie przemysłu wymagające wysoko kwalifikowanej siły roboczej, w tym przemysł stoczniowy.

Infrastruktura transportu

Główną rolę w przewozie ładunków w Rosji odgrywa transport kolejowo-drogowy oraz rurociągowy.

Długość dróg samochodowych o twardej nawierzchni wynosi 743 tys. km, a średnia gęstość części drogowej 2,7 km/100 km². W europejskiej części Rosji wynosi ona 10 km/100 km² jest jednak bardzo zróżnicowana (rys. 3.9). W obwodzie moskiewskim osiąga 30 km/100 km², a w obwodach sąsiednich jest znacznie mniejsza (10÷20 km/100 km²).

Długość linii kolejowych w europejskiej części Rosji wynosi 61,1 tys. km, średnia gęstość tej sieci wynosi zaledwie 1,8 km/100 km². Najgęstsza jest ona w Regionie Centralnym, Centralno-Czarnoziemnym i Północno-Zachodnim.

Transport rurociągowy jest dobrze rozwinięty. Długość rurociągów do przesyłania ropy naftowej wynosi 48 tys. km rurociągów, do przesyłania produktów naftowych 15 tys. km a gazociągów 140 tys. km. Najdłuższe rurociągi wiodą z azjatyckiej części Rosji przez Ukrainę, Słowację i Czechy do Niemiec i Francji, a także przez terytorium Polski do Niemiec.

Żegluga śródlądowa odgrywa mniej istotną rolę w przewozach ze względu na zamarzanie rzek. Ogólna długość dróg wodnych śródlądowych wynosi 108 tys. km i znacznie przewyższa długość linii kolejowych.

Największe znaczenie ma system wodny Wołgi z jej dopływami, którego długość wynosi 41 tys. km. Ilość ładunków przewożonych tym systemem równa się prawie ilości ładunków przewożonych wszystkimi innymi rzekami.

Rosyjska flota morska składa się z kilku tysięcy jednostek pływających o łącznej wyporności 20 mln BRT. Dysponuje 40 portami morskimi o rocznej zdolności przeładunkowej 165 mln t. Łączna długość nabrzeży wynosi 45,6 km.

Długość linii lotniczych wynosi około 1 mln km. Linie lotnicze łączą Moskwę i Petersburg ze wszystkimi wielkimi miastami Rosji, a także różnymi ośrodkami polarnymi.

Rys. 3.9. Gęstość sieci dróg samochodowych o twardej nawierzchni według obwodów i republik w km/100 km powierzchni

*

Uwzględniając gęstość zaludnienia, rozmieszczenie surowców, okręgów i ośrodków przemysłowych oraz infrastrukturę transportu można wnioskować o rozwój społeczno-ekonomicznym Rosji, a tym samym rozmieszczeniu potencjału gospodarczo-obronnego. Jak wynika z rysunku 3.10 jest on rozmieszczony w kilkunastu obwodach, głównie jednak w jej części centralnej. Największy potencjał skoncentrowany jest w obwodzie moskiewskim i obwodach położonych na południu (tulski, kurski, bielogrodzki, woroneski i lipiecki), w obwodach i republikach Powołża oraz na Uralu i w obwodzie leningradzkim.

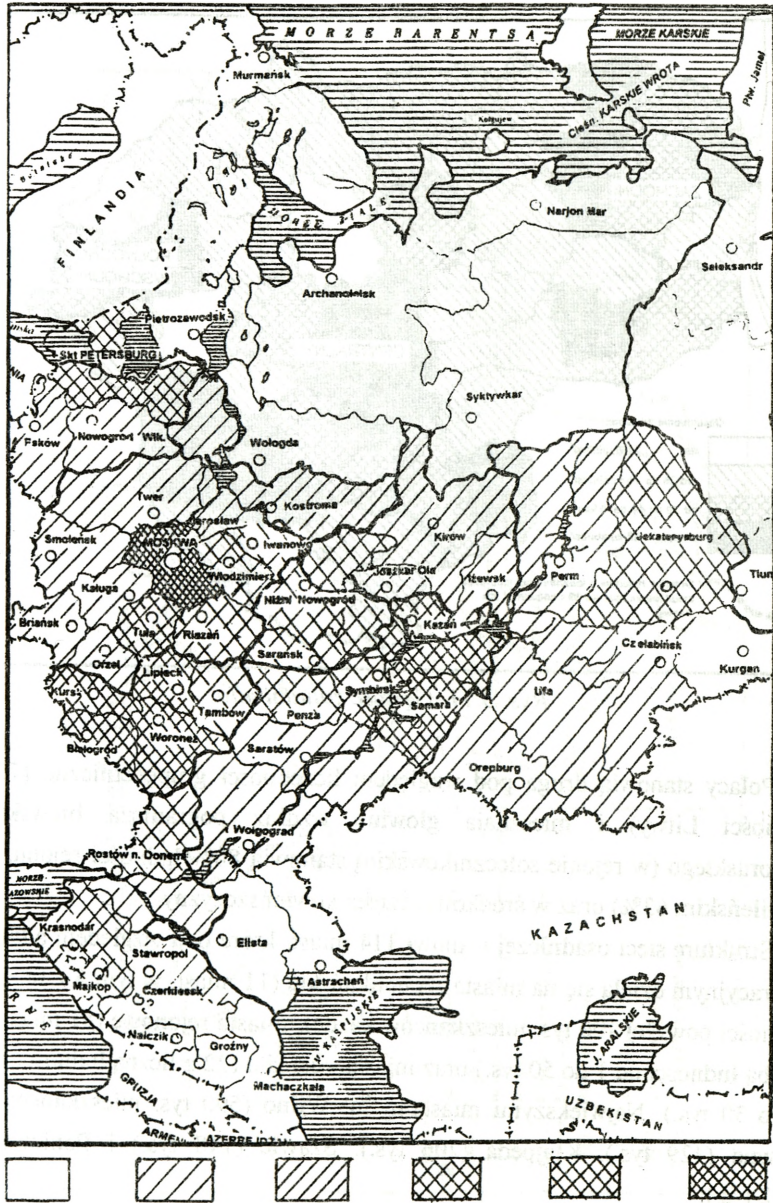
3.3. Litwa

Informacje ogólnogeograficzne

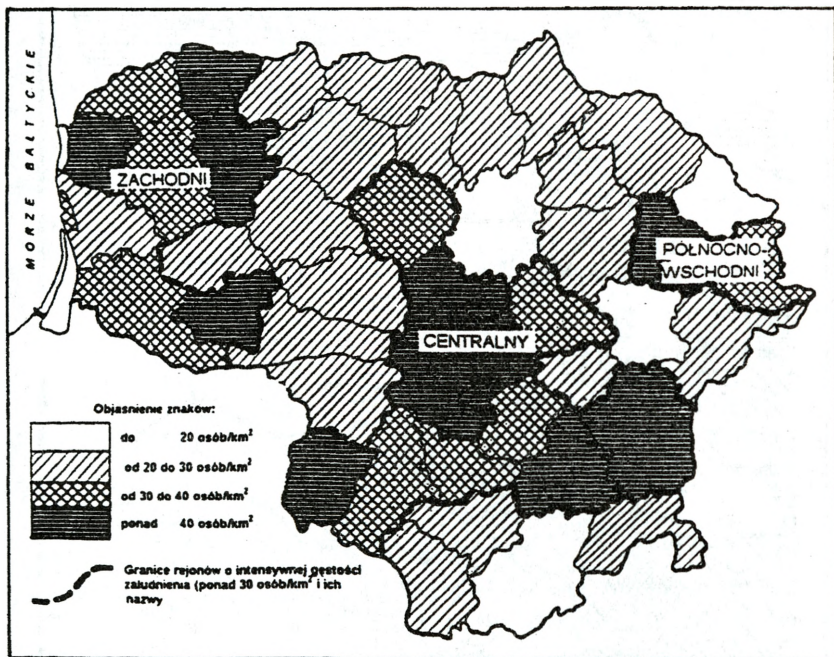
Litwa położona jest nad Bałtykiem w dorzeczu Niemna. Graniczy z Łotwą (610 km), Białorusią (724 km), Polską (110 km) i Rosją - obwodem kaliningradzkim (303 km). Granica morska wynosi 99 km.

Powierzchnia kraju wynosi 65,2 tys. km² (prawie pięciokrotnie mniejsza od terytorium Polski) i zamieszkała jest przez 3,8 mln mieszkańców. Średnia gęstość zaludnienia wynosi 57 osób/km² (dwukrotnie mniejsza niż w Polsce). Rozmieszczenie ludności jest stosunkowo równomierne. Wyróżnia się jednak trzy rejony (zachodni, centralny i północno-wschodni) o nieco większym zaludnieniu (rys. 3.11).

Litwini na Litwie stanowią 80% ludności kraju. Najliczniejszą mniejszością narodową są Rosjanie, których udział w strukturze narodowościowej Litwy wynosi ponad 9%. Mieszkają głównie w Wilnie, Kownie i Kłajpedzie (30% mieszkańców), oraz na pograniczu z Białorusią (w rejonach: jezior-skim, ignalińskim i święciańskim).

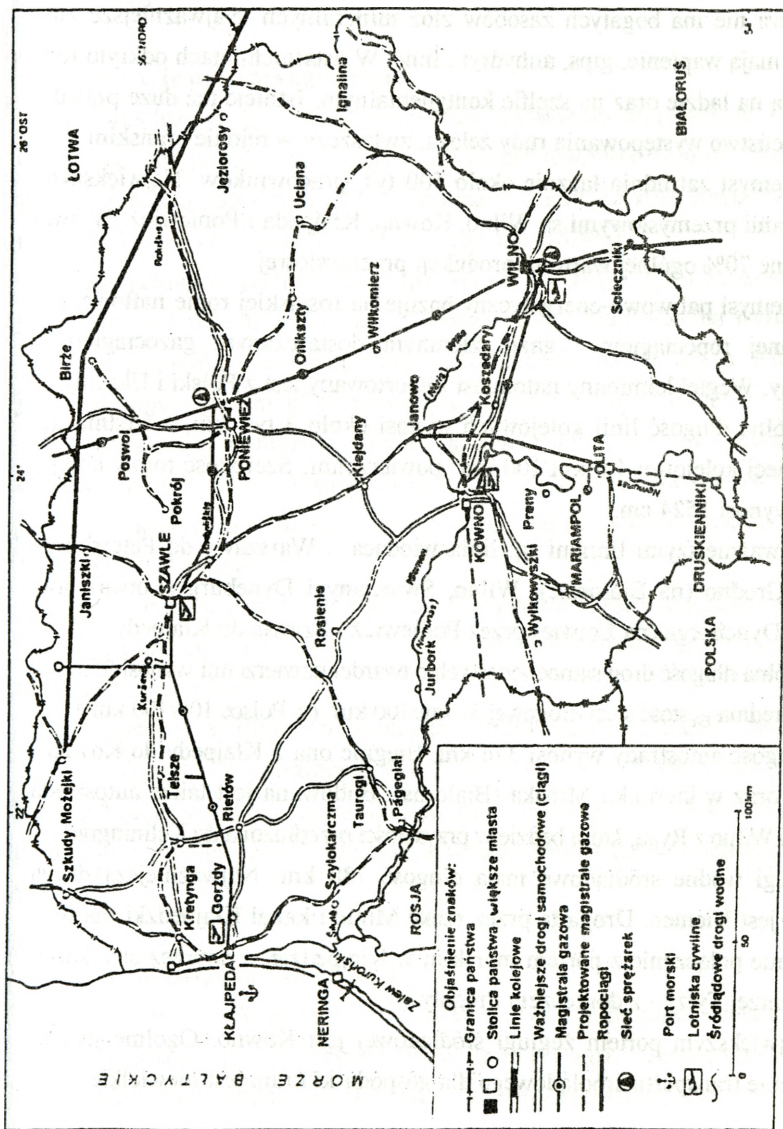
Rys. 3.10. Zróżnicowanie w rozwoju społeczno-ekonomicznym obwodów i republik

Rys. 3.11. Gęstość zaludnienia

Polacy stanowią drugą pod względem liczebności grupę etniczną (7% ludności Litwy) i mieszkają głównie wzdłuż pogranicza litewsko-białoruskiego (w rejonie solecznikowskim stanowią 80% ludności rejonu, a w wileńskim 63%) oraz w środkowej części kowieńszczyzny.

Strukturę sieci osadniczej stanowi 114 miast, które pod względem administracyjnym dzielą się na miasta republikańskie (11 miast, w tym 5 z liczbą ludności powyżej 100 tys. mieszkańców każde), miasta rejonowe (81 miast z liczbą ludności od 1 do 50 tys.) oraz miasta - osiedla (22 z liczbą ludności od 2 do 30 tys.). Największymi miastami są: Wilno (590 tys. mieszkańców), Kowno (429 tys.), Kłajpeda (206 tys.), Szawle (148 tys.) i Poniewież (132 tys.).

Rys. 3.12. Infrastruktura transportu

Potencjał gospodarczo-obronny

Litwa nie ma bogatych zasobów złóż mineralnych. Najważniejsze znaczenie mają wapienie, gips, anhydryt i inne. W ostatnich latach odkryto ropę naftową na lądzie oraz na szelfie kontynentalnym. Istnieje też duże prawdopodobieństwo występowania rudy żelaza, zwłaszcza w rejonie orańskim.

Przemysł zatrudnia łącznie około 500 tys. pracowników. Największymi ośrodkami przemysłowymi są Wilno, Kowno, Kłajpeda i Poniewież. Wytwarzają one 70% ogólnej wartości produkcji przemysłowej.

Przemysł paliwowo-energetyczny bazuje na rosyjskiej ropie naftowej dostarczanej ropociągami i gazie ziemnym dostarczany gazociągami z Ukrainy. Węgiel kamienny natomiast importowany jest z Polski i Ukrainy.

Ogólna długość linii kolejowych wynosi około 3 tys. km, a średnia gęstość sieci kolejowej 4,6 km/100 km² powierzchni. Szerokość torów kolejowych wynosi 1524 cm.

Najważniejszymi liniami są: linia wiodąca z Warszawy do Petersburga przez Grodno (na Białorusi), Wilno, Święciany i Dyneburg (Łotwa) oraz linia z Dyneburga (na Łotwie) przez Poniewież i Szawle do Kłajpedy.

Ogólna długość dróg samochodowych o twardej nawierzchni wynosi 35,8 tys. km, a średnia gęstość sieci drogowej 32 km/100 km² (w Polsce 109/100 km²).

Długość autostrady wynosi 376 km. Biegnie ona z Kłajpedy do Kowna i Wilna oraz w kierunku Mińska (Białoruś). Budowana jest także autostrada łącząca Wilno z Rygą, która będzie w przyszłości przedłużona do Kaliningradu.

Drogi wodne śródlądowe mają długość 788 km. Najważniejszą drogą wodną jest Niemen. Droga ta przez rzekę Minię i kanał Kłajpedzki ma bezpośrednie połączenie z portem morskim w Kłajpedzie, a poprzez sieć kanałów poniżej Tylży - z dorzeczem Pregoi.

Największym portem żeglugi śródlądowej jest Kowno. Ogólnie jednak znaczenie transportu śródlądowego dla gospodarki kraju jest niewielkie.

3.4. Białoruś

Informacje ogólnogeograficzne

Białoruś leży w zachodniej części Nizy Wschodnioeuropejskiego. Graniczy z pięcioma państwami. Długość granic państwowych wynosi 2969 km, w tym: z Polską 399 km (13,1%), Ukrainą 975 km (32,9%), Rosją 990 km (33,3%), Łotwą 143 km (4,9%) i Litwą 562 km (15,8%).

Powierzchnia terytorium Białorusi wynosi 207,6 tys. km i zamieszкана jest przez 10,3 mln osób. Ponad 60% powierzchni kraju leży na wysokości 100÷200 m n.p.m., a wzgórza rzadko przekraczają 300 m n.p.m. Białoruś jest więc krajem nizinnym, pozbawionym gór oraz dostępu do morza.

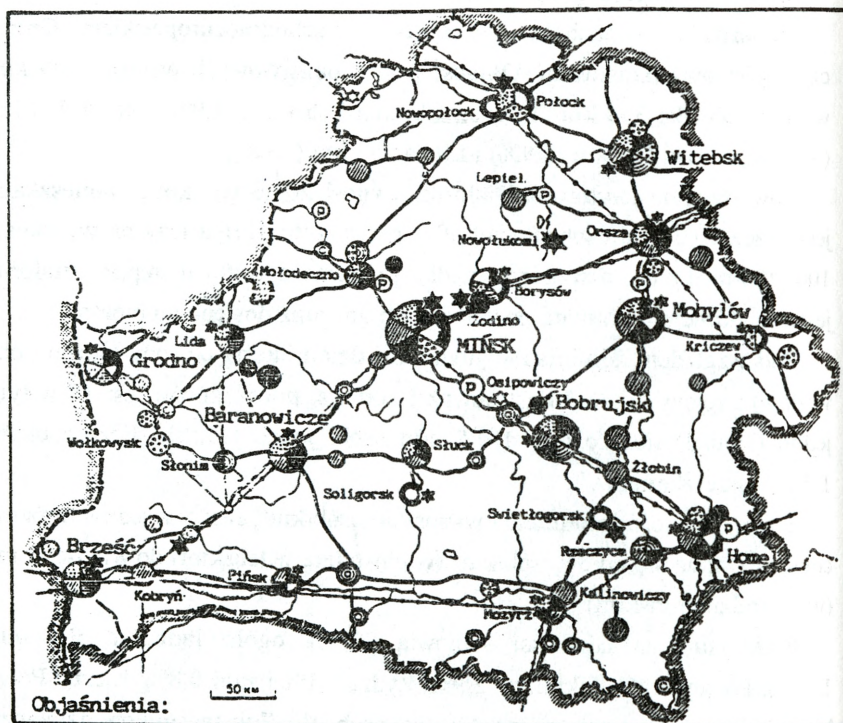
Pod względem administracyjnym kraj dzieli się na obwody (siedem obwodów) i rejonów (143). Miast powyżej 100 tys. mieszkańców jest 14 w tym jedno (Hemel) liczące ponad 0,5 mln osób, jedno (Mińsk) liczące około 1,7 mln mieszkańców.

Średnia gęstość zaludnienia wynosi 50 osób/km². Jest ona jednak zróżnicowana i waha się od 36 osób/km² (w obwodzie witebskim) do 81 osób/km² (w obwodzie mińskim).

Białorusini na Białorusi stanowią 77,9% ogółu ludności, Rosjanie 13,2%, Polacy 4,1%, Ukraińcy 2,9%, Żydzi 1,1% i inni 0,8%. Liczbę Polaków na Białorusi ocenia się na 426 tys. osób. Według szacunków działaczy polonijnych jest ich ponad 600 tys., a według informacji kościelnych 800-900 tys.

Potencjał gospodarczo-obronny

Białoruś należy do państw ubogich w surowce mineralne. Posiada nieznaczne pokłady ropy (wydobycie roczne 2 mln t) i gazu ziemnego oraz rudy żelaza. Ma natomiast duże zasoby soli potasowej i kamiennej (rys. 3.13).

● — elektromaszynowy
(maszynowy, metalowy)

○ — chemiczny

⊗ — mineralny (materiałów
budowlanych)

⊙ — drzewny

Ⓟ — papierniczy

● — lekki

⊙ — spożywczy

⊗ — inne branże

★ — elektrownia ciepła

☆ — elektrownia wodna

— rurociąg ropy naftowej

— gazociąg

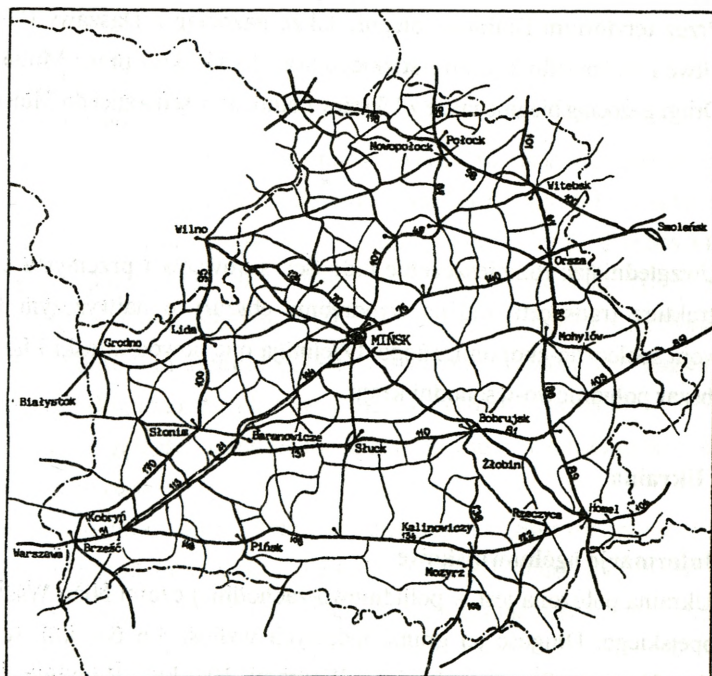
Rys. 3.13. Surowce i przemysł

Przemysł białoruski rozwinął się głównie w oparciu o rosyjskie surowce. Kraj ten w okresie istnienia specjalizował się w produkcji traktorów i samochodów ciężarowych o dużej ładowności, a także wojskowych pojazdów mechanicznych.

Energetyka Białorusi rozwija się głównie na bazie torfu.

Największym okręgiem przemysłowym jest Mińsk z dwoma sąsiednimi ośrodkami Żodino i Borysów. W omawianym okręgu znajduje się elektrownia jądrowa i trzy elektrownie ciepłe.

Sieć komunikacyjna na Białorusi jest słabo rozwinięta. Łączna długość dróg o nawierzchni twardej wynosi 48,4 tys. km, a średnia gęstość sieci drogowej 23 km/100 km² największa jest w obwodzie mińskim, najmniejsza zaś w obwodzie brzeskim i homelskim (rys. 3.14).

Rys. 3.14. Sieć dróg kołowych

Sieć kolejowa ma gęstość 2,7 km/100 km². Linie kolejowe mają szerokość 152 mm. Z tego powodu zachodzi konieczność zmiany podwozi w transportach kolejowych na granicy z Polską. Największą gęstość sieci kolejowej ma obwód brzeski, natomiast najmniejszą miński.

Pozostałe rodzaje transportu odgrywają mniejszą rolę niż transport drogowo-kolejowy. Na transport wodny śródlądowy przypada około 1,5% przewozów, a na lotniczy poniżej 0,1%. Natomiast istotną rolę odgrywa transport rurociągowy, gdyż przez terytorium Białorusi biegną dwa ropociągi. Są to: ropociąg „Przyjaźń” z zagłębia wołżańsko-uralskiego w Rosji do Polski i Niemiec oraz jego odgałęzienie do Połocka. Drugi ropociąg biegnie także z Rosji przez Połock i Nowy Połock do państw nadbałtyckich.

Przez terytorium Białorusi biegnie także gazociąg z Daszawy (Ukraina) na Litwę i do obwodu kaliningradzkiego oraz do Moskwy przez Mińsk.

Drugi gazociąg biegnie także z Ukrainy północno-wschodniej do Mińska.

*

Uwzględniając rozmieszczenie ludności, surowców i przemysłu oraz infrastrukturę transportu można wyodrębnić obszary o najwyższym stopniu rozwoju społeczno-ekonomicznego. Obejmują one obwód miński i homelski, tj. obszar południowo-wschodni kraju.

3.5. Ukraina

Informacje ogólnowojskowe

Ukraina położona jest w południowo-zachodniej części Niżu Wschodnioeuropejskiego. Długość jej granic lądowych wynosi 4,6 tys. km, w tym: z Polską 526 km, Słowacją 96 km, Węgrami 103 km, Rumunią 531 km

(362 km na zachodzie i 169 na południu), Mołdawią 939 km. Rosją 1576 km i Białorusią 891 km. Granica morska ma długość 2782 km.

Powierzchnia Ukrainy wynosi 603,7 tys. km² i zamieszkała jest przez 52,1 mln osób. Pod względem powierzchni zajmuje drugie miejsce w Europie po Rosji, a pod względem liczby ludności - szóste.

Rozciągłość terytorium Ukrainy z zachodu na wschód wynosi około 1300 km (dwukrotnie więcej niż w Polsce), a z północy na południe 900 km (półtorakrotnie). Z powodu tak dużej rozciągłości klimat Ukrainy charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem - od nadmiernie wilgotnego do suchego oraz od górskiego do śródziemnomorskiego.

Terytorium Ukrainy dzieli się na 24 obwody i jedną republikę autonomiczną (Krym), a obwody na powiaty (486, w tym 129 miejskich).

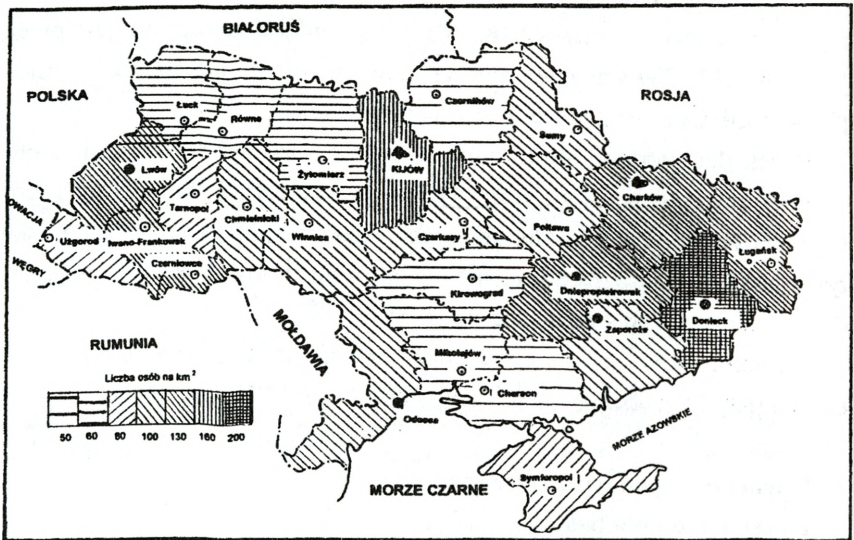
Potencjał gospodarczo-obronny

Ludność i osadnictwo

Średnia gęstość zaludnienia Ukrainy wynosi 86 osób/km² jednak rozmieszczenie ludności jest nierównomierne (rys. 3.15). Największe skupienie ludności występuje w następujących obwodach: donieckim (202 osoby/km²), dniepropietrowskim (123), ługańskim (108) i charkowskim (101) oraz lwowskim (127), czerniowieckim (117) i iwano-frankowskim (105). Ponadto w obwodzie kijowskim średnia gęstość zaludnienia wynosi 158 osób/km², jednak ludność skupiona jest głównie w Kijowie (2654,6 tys. osób).

Najmniejszą gęstość zaludnienia mają obwody: czernihowski (43,7 osób/km²) i chersoński (45,3).

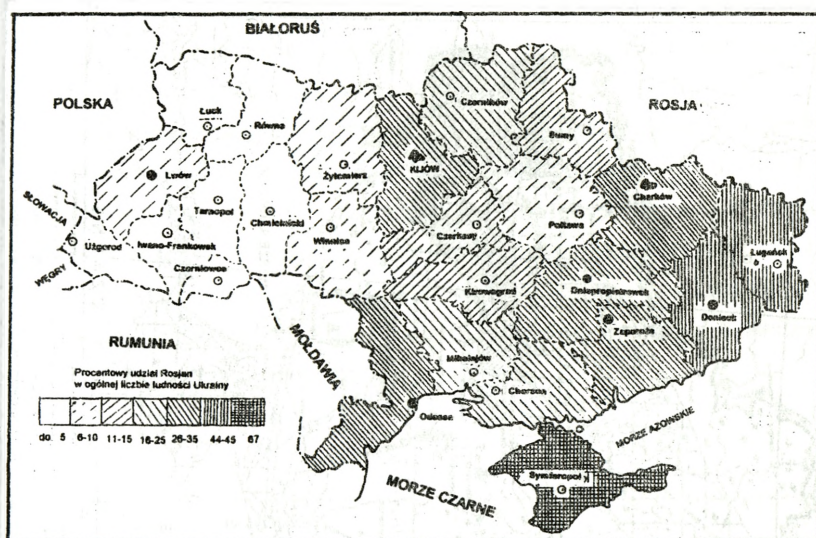
Struktura narodowościowa Ukrainy jest niekorzystna, gdyż mniejszości narodowe stanowią ponad 27% ogółu ludności kraju. Szczególnie niekorzystne jest rozmieszczenie ludności rosyjskiej, która skoncentrowana jest we wschodniej oraz południowej części kraju.

Rys. 3.15. Gęstość zaludnienia

W obwodzie ługańskim Rosjanie stanowią 45% ludności obwodu, w donieckim 44%, charkowskim 33%, zaporoskim 32%, odeskim 27%, dniepropietrowskim 24%, chersońskim 20%, mikołajewskim 19%, kirowogradzkim 12%. Na Krymie Rosjanie stanowią aż 67% jego ludności, a w Kijowie 21% (rys. 3.16).

Sieć osadniczą Ukrainy tworzy 441 miast, 915 osiedli typu miejskiego i 28 858 osiedli wiejskich. Najwięcej miast o znaczeniu krajowym i obwodowym występuje w obwodach: donieckim (28), ługańskim (14) i dniepropietrowskim (13). Do obwodów o największym zagęszczeniu miast i osiedli należą lwowski (87) i tarnopolski (74), a o najmniejszym chersoński (25) i zytomierski (33). Miast powyżej 100 tys. mieszkańców jest na Ukrainie 49, w tym od 100 do 200 tys. 16, od 200 - do 500 - 23, od 500 - do 1000 - 5 i powyżej 1 mln - 5.

Rys. 3.16. Rozmieszczenie ludności rosyjskiej

Surowce i przemysł

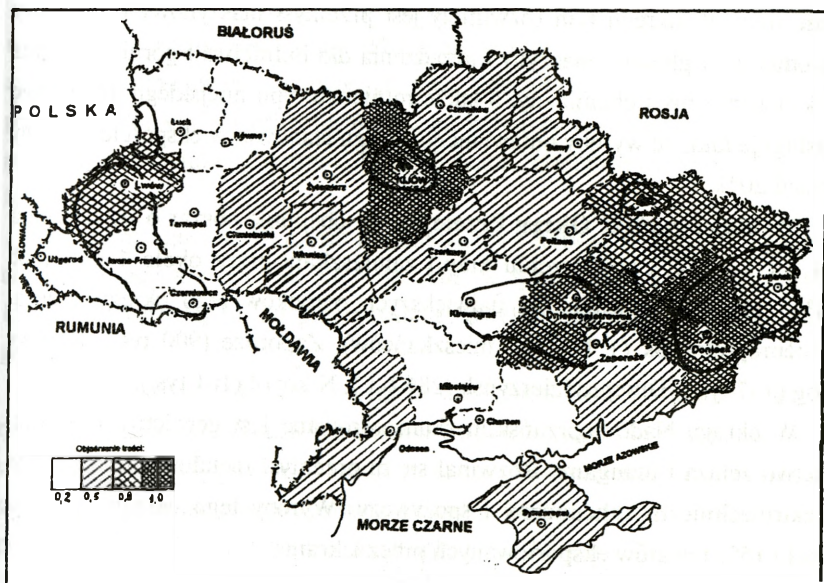
Ukraina posiada bogatą i urozmaiconą bazę surowców mineralnych (rys. 3.17). Do najważniejszych należą: węgiel kamienny i brunatny, gaz ziemny i ropa naftowa; rudy żelaza, manganu, rtęci i uranu; siarka, sól kamienna i potasowa.

Ukraina ma także sprzyjające warunki do rozwoju rolnictwa, gdyż 65% powierzchni kraju zajmują urodzajne czarnoziemy. Nieco mniej korzystne są warunki klimatyczne, zwłaszcza na południu, gdzie występuje deficyt wody.

Surowce występują głównie we wschodniej oraz zachodniej części kraju i tam też powstały główne okręgi i ośrodki przemysłowe. Są to obwody: doniecki, ługański, dniepropietrowski, charkowski, lwowski, czerniowiecki i iwano-frankowski.

Największym zagłębiem węglowym jest Donbas a metalurgicznym Krzywy Róg. Hutnictwo żelaza skoncentrowane jest w trzech rejonach: donieckim, naddnieprzańskim i nadazowskim.

Obszarami o najwyższym stopniu rozwoju są: cztery obwody - doniecki, dniepropietrowski, ługański i charkowski na wschodzie kraju oraz lwowski na zachodzie i kijowski w części centralnej (rys. 3.18). Na wymienionych obszarach znajdują się najważniejsze okręgi przemysłowe Ukrainy. Są to: Doniecki Okręg Przemysłowy (Donbas), Nadnieprzański i Przykarpacki oraz powstający Lwowsko-Wołyński Okręg Górniczy, zwany także Nadbużańskim Okręgiem Przemysłowym.

Rys. 3.18. Potencjał gospodarczo-obronny

Doniecki Okręg Przemysłowy (Donbas) obejmuje obszar o powierzchni około 30 tys. km². Znajduje się tu ponad 80 miast, w tym około 50 z liczbą ludności do 50 tys. osób, 17 - z liczbą 50÷100 tys., 8 z liczbą 100-200 tys., 3 z liczbą 200-500 tys. i 3 z liczbą powyżej 500 tys. Ogólnie liczba ludności tego okręgu wynosi około 7 mln osób, tj. 13% ludności Ukrainy.

Do największych ośrodków Donbasu należą: Donieck (1186 tys. mieszkańców), Ługańsk (504 tys.), Makijewka (424 tys.), Gorłowska (335 tys.), Kramatorsk (206 tys.), Słowiańsk (238 tys.), Siewierodonieck (135 tys.), Ałczewsk (129 tys.), Lisieczyńsk (127 tys.), Jenakijewo (120 tys.), Łucz (115 tys.), Stachanow (114 tys.) i Konstantynówka (106 tys.).

W Okręgu Donieckim skoncentrowane jest głównie górnictwo węgla kamiennego i hutnictwo żelaza. Wydobywa się tam także sól kamienną i rudę rtęci. W okręgu tym rozwinięty jest przemysł maszynowy i metalowy (produkujący głównie maszyny i urządzenia dla hutnictwa i górnictwa) oraz koksochemiczny i chemiczny, a także rolnictwo typu wiejskiego. Na uwagę zasługuje fakt, że wyroby omawianego okręgu stanowią w eksporcie Ukrainy ponad 20%.

Naddnieprzański Okręg Przemysłowy obejmuje obszar o powierzchni 24 tys. km² (4% powierzchni kraju) zamieszkały przez około 4 mln osób (8% ludności Ukrainy). Do największych ośrodków tego okręgu należą: Dniepropietrowsk (1 186 tys. mieszkańców), Zaporozże (900 tys.), Krzywy Róg (737 tys.), Dnieprodzierżyńsk (286 tys.), Nikopol (161 tys.).

W okręgu Naddnieprzańskim skoncentrowane jest górnictwo oraz hutnictwo żelaza i manganu. Rozwinął się tu przemysł metalowy, maszynowy, elektrotechniczny, chemiczny i spożywczy. Wyroby tego okręgu stanowią około 15% towarów eksportowanych przez Ukrainę.

Infrastruktura gospodarczo-obronna

Gęstość sieci kolejowej waha się od 1,6 km/100km² w obwodzie hersońskim do 6,7 km/100 km² w donieckim. Średnia gęstość tej sieci wynosi 3,8 km/100 km². W uprzemysłowionych obwodach Ukrainy wschodniej wynosi ona 4,8 km/100 km², a zachodniej - 3,7 km/100 km². W pozostałych obwodach jest mniejsza.

Średnia gęstość sieci drogowej o twardej nawierzchni wynosi 26,0 km/100 km. Największa gęstość występuje w obwodach: lwowskim, czerniowieckim, tarnopolskim, donieckim, chmielnickim, iwanofrankowskim i dnipropropietrowskim, w których przekracza 30 km/100 km². Najmniejsza gęstość tej sieci jest w chersońskim, mikołajewskim i czernichowskim, gdzie spada poniżej 20 km/100 km².

Długość dróg wodnych śródlądowych wynosi około 4 tys. km. Najważniejszą drogą wodną jest Dniepr (981 km), na którym znajduje się 6 sztucznych zbiorników wody, tworzących tzw. Kaskadę dnieworską o łącznej pojemności 44 km³. Wzdłuż tej magistrali powstały największe na Ukrainie porty rzeczne (Kijów, Czerkasy, Krzemieńczuk, Dniepropietrowsk, Zaporże i Nikopol).

Sieć rurociągów na Ukrainie jest stosunkowo dobrze rozwinięta. Ogólna długość rurociągów wynosi 11,7 tys. km, w tym 2 tys. km ropociągów, 1,9 tys. km rurociągów do przesyłania gotowych produktów i 7,8 tys. km gazociągów.

Ukraina ma także dobrze rozwiniętą sieć lotnisk. Łącznie znajduje się w tym kraju ponad 700 lotnisk (cywilnych i wojskowych), w tym 100 użytkowanych w sposób ciągły. 111 lotnisk posiada ulepszoną powierzchnię pasa startowego. Długość pasa startowego powyżej 3,6 km mają trzy lotniska, w przedziale 2,4 ÷ 3,6 km - 81 i w przedziale 1,2 ÷ 2,4 km - 78.

Flota morska Ukrainy liczy około 400 statków (powyżej 1000 DWT). Około 250 jednostek o łącznej wyporności ponad 4 mln DWT operuje na Morzu Czarnym.

Największym portem morskim jest Odessa, skąd wiodą międzynarodowej linii żeglugowe do wielu innych portów.

3.6. Słowacja

Informacje ogólnogeograficzne

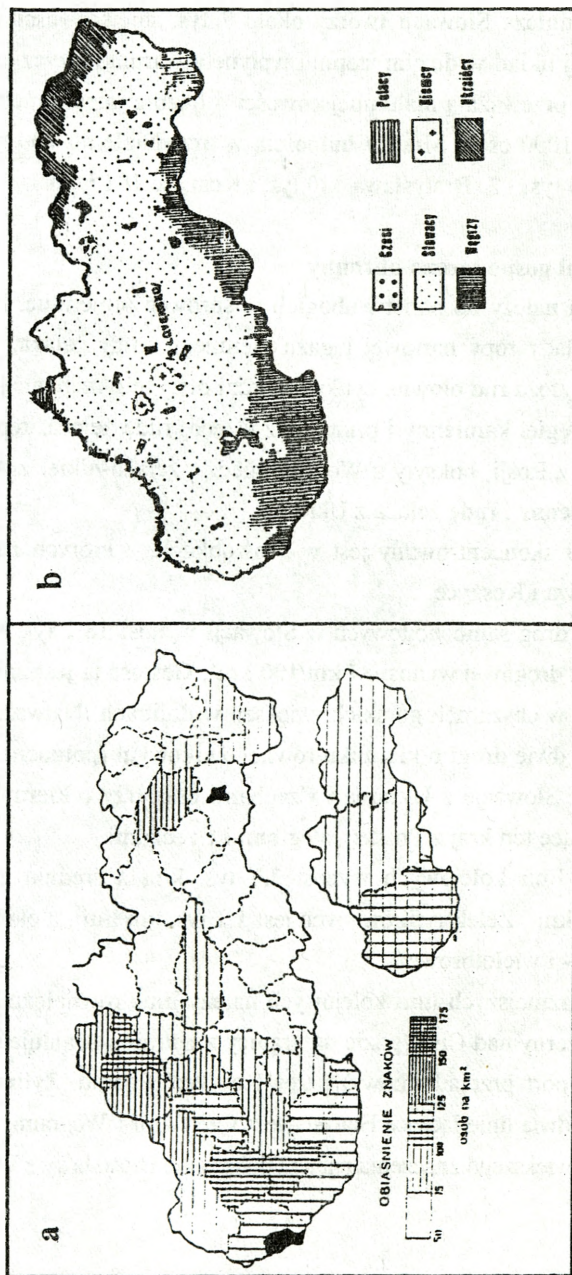
Słowacja położona jest w centralnej części Europy na przewężeniu bałtycko-czarnomorskim. Graniczy z Polską (długość granicy 518 km), Ukrainą (98 km), Węgrami (679 km), Austrią (127 km) i Czechami (265 km).

Powierzchnia kraju wynosi 490 tys. km² i w większości jest górzysta. Średnia wysokość powierzchni kraju wynosi 397 m n.p.m. i jest dwukrotnie większa niż w Polsce (173 m n.p.m.). Tereny położone na wysokości powyżej 300 m n.p.m. obejmują około 60% powierzchni kraju (tabela 1.1). Wyższe góry występują głównie w środkowej części kraju. Na wschodzie i zachodzie natomiast występują niewielkie obszary nizinne, będące fragmentami Kotliny Panońskiej.

Terytorium Słowacji dzieli się na 3 kraje (województwa), 36 okręgów (powiatów) i 2 miasta wydzielone (Bratysława i Koszyce).

Średnia gęstość zaludnienia wynosi 108 osób/km². Rozmieszczenie ludności jest jednak bardzo nierównomierne (rys. 3.19). Najmniejsza gęstość zaludnienia występuje w górach i na pogórzach (około 42 osoby/km²), a największa w nizinach rzecznych i kotlinach śródgórskich, gdzie przekracza 150 osób/km². Ludność koncentruje się głównie w miastach i ośrodkach przemysłowych.

Słowacy stanowią ponad 85% ludności kraju. Spośród mniejszości narodowych najliczniejszą grupę stanowią Węgrzy (11,3%) i Czesi (2,3%). Węgrzy zamieszkują rejony wzdłuż południowej granicy państwa. W niektórych powiatach, na przykład Dunajska Streda i Komarna tworzą skupiska przekraczające 75% ludności regionu.

Rys. 3.19. Ludność: a - gęstość zaludnienia; b - mniejszości narodowe

Sieć osadniczą Słowacji tworzy około 7 tys. miejscowości, w tym 120 miast. Na jej układ w dużym stopniu wpłynęły warunki fizycznogeograficzne. Na ogół przeważają małe miejscowości o liczbie mieszkańców nie przekraczającej 1000 osób. Miast z ludnością w przedziale 50-100 tys. jest 7, a powyżej 100 tys. - 2 (Bratysława 440 tys. i Koszyce 101 tys.).

Potencjał gospodarczo-obronny

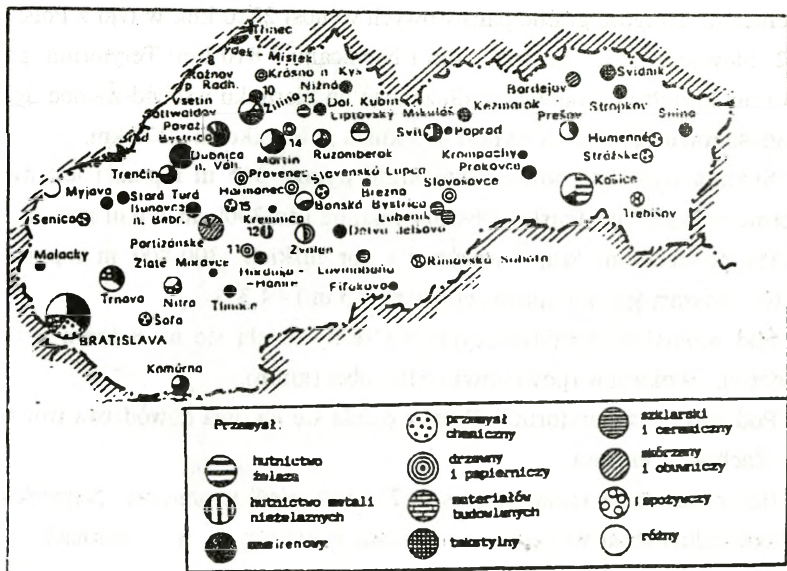
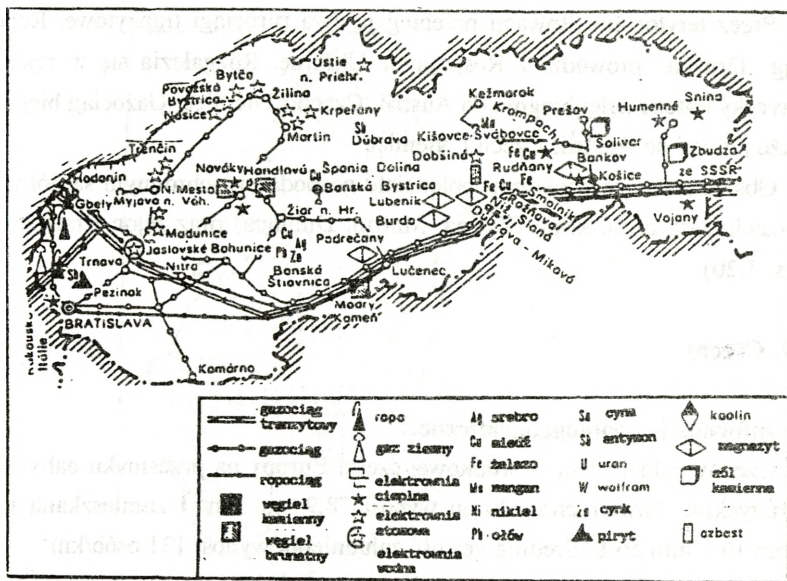
Słowacja należy do państw ubogich w surowce mineralne. Posiada niewielkie pokłady ropy naftowej i gazu ziemnego, rudy żelaza, antymonu i magnezytu, złoża rud ołowiu, cynku i miedzi oraz soli kuchennej (rys. 3.20). Importuje węgiel kamienny i brunatny z Czech, rudę żelaza, ropę naftową i gaz ziemny z Rosji, boksyty z Węgier, miedź i żelazo-nikiel z Albanii oraz węgiel kamienny i rudę żelaza z Ukrainy.

Przemysł skoncentrowany jest w 3 ośrodkach, z których największymi są: Bratysława i Koszyce.

Długość dróg samochodowych w Słowacji wynosi 18,1 tys. km. Średnia gęstość sieci drogowej wynosi 37 km/100 km². Gęstość ta jest zróżnicowana; najmniejsza w obszarach górskich, większa w dolinach. Najważniejsze znaczenie mają dwie drogi o kierunku równoleżnikowym (północna i południowa), łączące Słowację z Ukrainą i Czechami oraz trzy o kierunku południowym łączące ten kraj z Polską, Węgrami i Czechami.

Długość linii kolejowych wynosi 3,7 tys. km, a średnia gęstość sieci 7,5 km/100 km². Zelektryfikowanych jest 1,1 tys. km linii, a około 1 tys. km to trasy dwu- i wielotorowe.

Do najważniejszych linii kolejowych należy linia równoleżnikowa, która biegnie z Czerny nad Cisą (gdzie na granicy z Ukrainą znajduje się największy lądowy port przeładunkowy) przez Koszyce, Poprad, Żylinę i dalej do Czech, oraz dwie linie łączące Bratysławę z Czechami i Węgrami. W ostatnich latach coraz większego znaczenia nabiera połączenie Bratysławy z Wiedniem.

Rys. 3.20. Surowce i przemysł

Przez terytorium Słowacji przebiegają dwa rurociągi tranzytowe. Ropociąg „Družba” prowadzi z Rosji przez Ukrainę. Rozgałęzia się w rejonie Plavecký Pater i dalej biegnie do Austrii, Czech i Niemiec. Gazociąg biegnie także z Rosji do Austrii, Czech i Niemiec.

Obszarami o największym potencjale gospodarczo-obronnym są północno-zachodnia część kraju (Žylica, Martin, Dubnica) oraz rejon Bratysławy (rys. 3.20).

3.7. Czechy

Informacje ogólnogeograficzne

Czechy położone są w środkowej części Europy na przesmyku bałtycko-adiatyckim. Powierzchnia kraju wynosi 78,9 tys. km² i zamieszкана jest przez 10,3 mln osób. Średnia gęstość zaludnienia wynosi 131 osób/km².

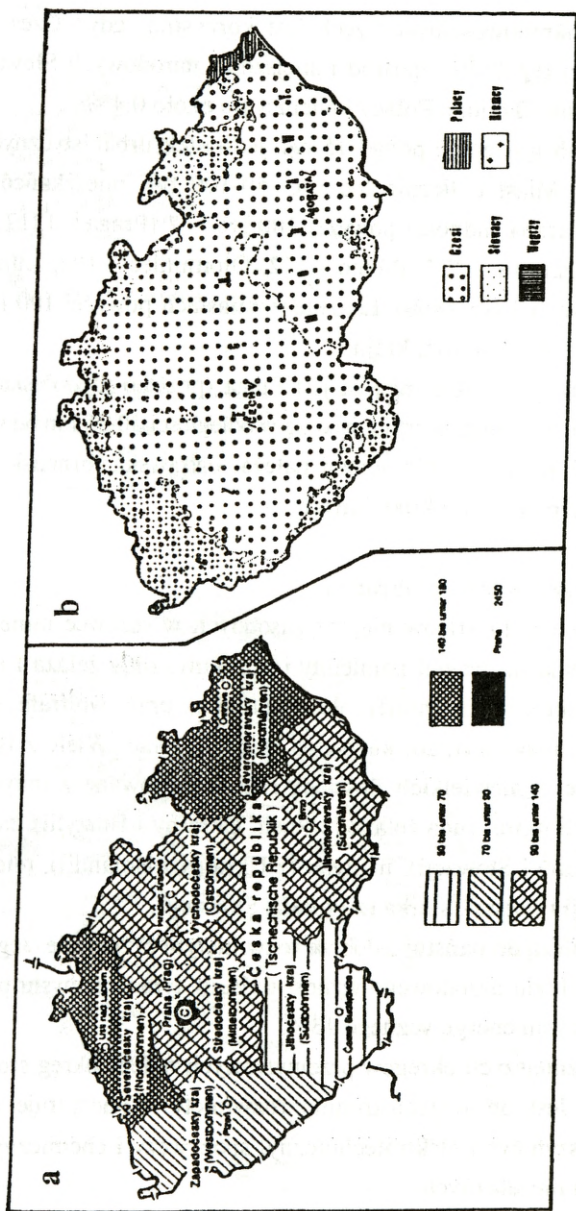
Czechy sąsiadują w czterema państwami, tj. Polską, Słowacją, Austrią i z Niemcami. Długość granic państwowych wynosi 2310 km, w tym z Polską - 762, Słowacją - 272, Austrią - 466 i Niemcami - 810 km. Terytorium państwa ma kształt pięcioboku, wydłużonego na kierunku wschód-zachód. Rozciągłość równoleżnikowa wynosi 493 km, a południkowa - 278 km.

Średnia wysokość powierzchni kraju wynosi 345 m n.p.m. i jest dwukrotnie większa niż Polski. Obszary nizinne (do 3000 m n.p.m.) obejmują 24,1% powierzchni kraju, wyżynne i gór niskich (300-800 m n.p.m.) - 71,6%, obszary górskie (powyżej 800 m n.p.m.) - 4,3%.

Pod względem administracyjnym Czechy dzielą się na 8 krain (województw), 70 okresów (powiatów) i 6196 obci (gmin).

Pod względem terytorium Czechy dzielą się na dwa dowództwa wojskowe: Zachód i Centrum.

Rozmieszczenie ludności (rys. 3.21) jest nierównomierne. Największa gęstość zaludnienia występuje na obszarach nizinnych, tj. w dolinach rzek oraz kotlin górskich, a najmniejsze w górach.

Rys. 3.21. *Ludność: a - gęstość zaludnienia; b - mniejszości narodowe*

Struktura narodowościowa Czech jest korzystna, gdyż Czesi stanowią 94,6% ludności republiki. Spośród mniejszości narodowych Słowacy stanowią 3,8% ludności kraju, a Polacy i Niemcy po około 0,4%.

W Czechach występuje ponad 15 tys. jednostek urbanistycznych (miast, wsi i osiedli). Miast o liczbie ludności 50-100 tys. mieszkańców jest 15 (1993 r.), a z liczbą ludności powyżej 100 tys. - 7 (Praga - 1217 tys. osób, Brno - 394, Ostrawa - 327, Pilzno - 172, Olomuniec - 107, Liberec 103 i Hradec Kralove 101 tys. osób). Łącznie w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców żyje 23,4% ludności kraju.

Największą aglomeracją miejską jest Praga (prażsko-středočeska), w skład której wchodzi także miasta znajdujące się w odległości 30-35 km od stolicy.

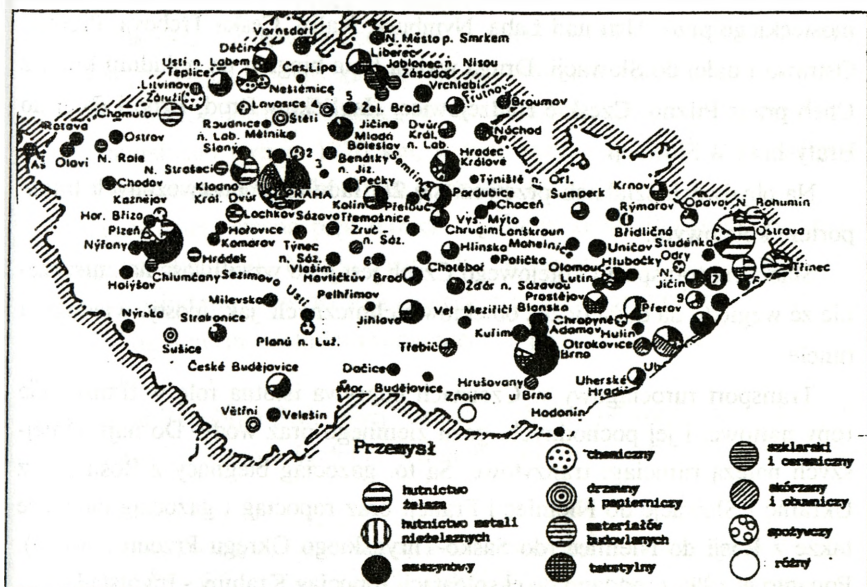
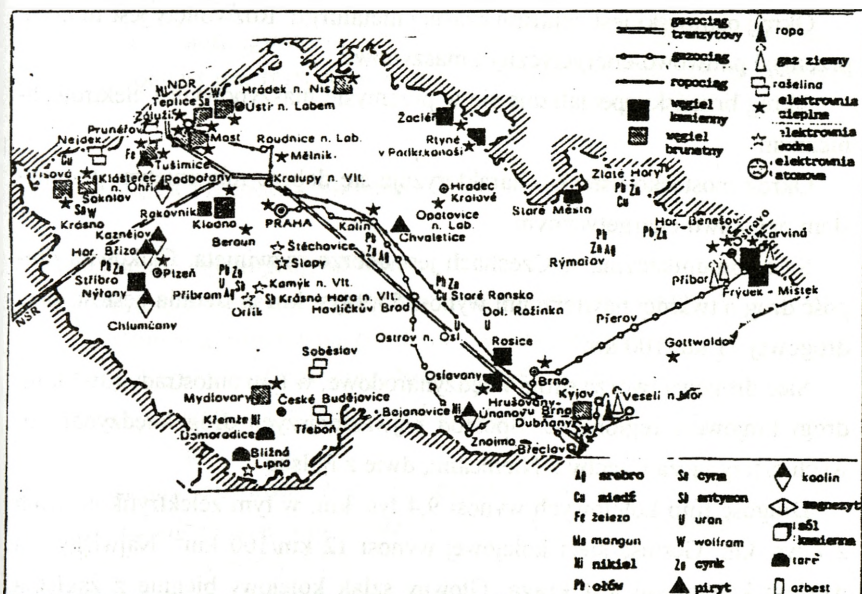
Do dużych ważnych aglomeracji należą: ostrawska, brneńska, ustecko-mostecko-chomutowska i kilka innych.

Potencjał gospodarczo-obronny

Czechy należą do krajów niezbyt zasobnych w surowce mineralne (rys. 3.22). Występują tu: węgiel kamienny i brunatny, ruda żelaza i metali nieżelaznych (srebro, miedź, nikiel, ołów, antymon, uran, wolfram, cynk) oraz piryty, azbest, magnezyt, sól kuchenna, kaolin i inne. Wiele z tych surowców występuje w niewielkich ilościach i są importowane z innych krajów. Należą do nich m.in.: ruda żelaza (z Rosji, Ukrainy i Brazylii), cynk (z Polski, Kazachstanu i Słowacji), mangan (z Ukrainy i Holandii), miedź (z Niemiec, Słowacji i Polski), siarka (z Polski i Słowacji).

Czechy należą do państw o dobrze rozwiniętym przemyśle. Jego udział w tworzeniu dochodu narodowego wynosi 63%, w tym przemysłu paliwowego - 15% i przemysłu energetycznego 13%.

Do najważniejszych okręgów przemysłowych należy okręg środkowoczeski (praski). Jest on wszechstronnie rozwinięty. Koncentruje się w nim przemysł maszynowy i elektrotechniczny, spożywczy i chemiczny oraz hutnictwo metali nieżelaznych.

Rys. 3.22. Surowce i przemysł

Okręg ostrawski jest centrum czarnej metalurgii. Rozwinięty jest tu także przemysł paliwowo-energetyczny i maszynowy.

Okręg brneński specjalizuje się w przemyśle maszynowym i elektrotechnicznym.

Okręg mostecko-ustecki charakteryzuje się dobrze rozwiniętym przemysłem paliwowo-energetycznym.

Sieć komunikacyjna w Czechach jest dobrze rozwinięta. Całkowita długość dróg o twardej nawierzchni wynosi 55,9 tys. km, a średnia gęstość sieci drogowej 71 km/100 km².

Sieć drogową tworzą drogi międzynarodowe, w tym autostrady (390 km), drogi krajowe i regionalne. Spośród najważniejszych dróg międzynarodowych cztery łączą Czechy z Niemcami, dwie z Polską.

Długość linii kolejowych wynosi 9,4 tys. km, w tym zelektryfikowanych 2,7 tys. km. Gęstość sieci kolejowej wynosi 12 km/100 km². Największym węzłem kolejowym jest Praga. Główny szlak kolejowy biegnie z zagłębia mosteckiego przez Usti nad Łabą, Nymburk, Kalin, Česká Třebova, Přerov, Ostrawa i dalej do Słowacji. Druga ważna linia biegnie na południu kraju z Cheb przez Pilzno, Czeskie Budziejowice, Havlíčkov Brod, Brno i dalej do Bratysławy w Słowacji.

Na obydwóch szlakach przewozi się 2/3 ładunków przewożonych transportem kolejowym.

Słabością transportu kolejowego Czech jest jego wrażliwość na zniszczenie ze względu na dużą liczbę obiektów technicznych, jak: mosty, wiadukty i tunele.

Transport rurociągowy w Czechach odgrywa istotną rolę w transporcie ropy naftowej i jej pochodnych, gazu ziemnego oraz wody. Do najważniejszych należą rurociągi tranzytowe. Są to: gazociąg biegnący z Rosji przez Ukrainę i Słowację do Niemiec i Francji oraz ropociąg i gazociąg biegnące także z Rosji do Niemiec (do Sasko-Turyńskiego Okręgu Przemysłowego). Ponadto w 1996 r. oddano do eksploatacji ropociąg Kralupy - Ingolstadt.

Transport wodny śródlądowy nie odgrywa większej roli ze względu na warunki fizycznogeograficzne (rzeki o charakterze górskim). Transport morski natomiast jest rozwijany w oparciu o porty innych państw, głównie Niemiec.

3.8. Republika Federalna Niemiec

Informacje ogólnogeograficzne

Terytorium Niemiec rozciąga się między Morzem Północnym i Bałtykiem na północy a Alpami na południu. To centralne położenie w Europie umożliwia Republice Federalnej Niemiec pełnienie roli łącznika między Wschodem i Zachodem, a także między państwami skandynawskimi i śródziemnomorskimi.

Terytorium państwowe Niemiec obejmuje powierzchnię 357 tys. km². Największa odległość w linii prostej wynosi z północy na południe 876 km, a z zachodu na wschód 640 km.

Niemcy graniczą z Polską na odcinku 467 km (granica lądowa wynosi 442 km i morską - Zalew Szczeciński - 25 km), Czechami (811 km), Austrią (816 km), Szwajcarią (316 km), Francją (448 km), Luksemburgiem (135 km), Belgią (156 km), Holandią (567 km) i Danią (67 km). Długość wybrzeża morskiego wynosi 1770 km, w tym wybrzeża Morza Północnego i Bałtyckiego po ponad 500 km² (bez wybrzeży wysp).

Niemcy dzielą się na pięć dużych regionów geograficznych⁶. Są to (z północy na południe): Nizina niemiecka, środkowoniemieckie pasma gór średnich, południowo-zachodnoniemieckie pasmo gór średnich o ukształtowaniu kuestowym, południowoniemieckie pogórze alpejskie oraz Alpy Bawarskie.

W skład Republiki Federalnej Niemiec wchodzi 16 krajów związkowych (w nawiasie ich stolice): Badenia Wirtembergia (Stuttgart), Bawaria (Mona-

⁶ W polskiej literaturze geograficznej najczęściej spotyka się trzy regiony: Nizinę Północnoniemiecką, Średniogórze Niemieckie i Alpy z Przedgórzem Alpejskim.

chium), Berlin, Brandenburgia (Poczdami), Brema, Hamburg, Hesja (Wiesbaden), Meklemburgia - Pomorze Przednie (Schwerin), Dolna Saksonia (Hannover), Północna Nadrenia - Westfalia (Düsseldorf), Nadrenia Palatynat (Moguncja), Saara (Saarbrücken), Saksonia (Drezno), Saksonia-Anhalt (Magdeburg), Szlezwik-Holsztyn (Kilonia) i Turyngia (Erfurt). Berlin, Brema i Hamburg są miastami i równocześnie krajami.

W strukturze administracyjnej krajów występują miasta, powiaty i gminy. Ważną rolę w ich działalności odgrywa samorząd komunalny.

Potencjał gospodarczo-obronny

Ludność i osadnictwo

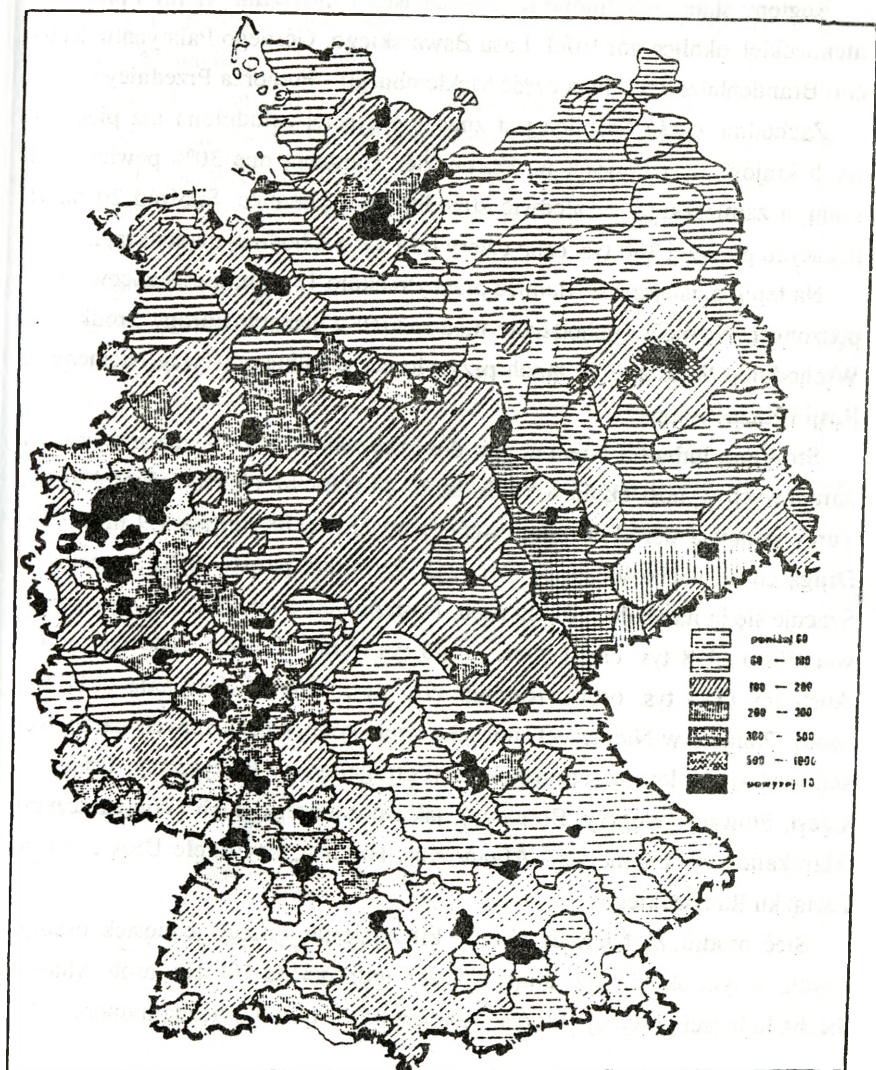
Ludność Niemiec w 1994 roku liczyła 81 388 tys. osób. Pod względem potencjału ludnościowego kraj ten zajmuje drugie - po Rosji - miejsce w Europie, wyprzedzając Włochy (58 mln), Wielką Brytanię (57 mln) i Francję (56 mln).

Gęstość zaludnienia Niemiec wynosi 228 osób/km² i jest mniejsza jedynie od gęstości zaludnienia w Belgii i Holandii. Rozmieszczenie mieszkańców na terenie Niemiec jest terytorialnie bardzo zróżnicowane.

Berlińską aglomerację miejską zamieszkuje 3,4 mln osób. Na przełomie wieków liczba jej mieszkańców osiągnie prawdopodobnie 8 mln.

W zagłębiu przemysłowym u zbiegu Renu i Ruhry, gdzie miasta łączą się ze sobą praktycznie w jedną całość nie posiadając już widocznych granic, żyje ponad 4 mln osób (około 5500 osób/km²).

Pozostałe aglomeracje to Frankfurt, Wiesbaden i Moguncja u zbiegu Renu i Menu region przemysłowy u zbiegu Renu i Neckaru z takimi miastami jak Mannheim i Ludwigshafen, region gospodarczy wokół Stuttgartu oraz regiony wokół Bremy, Drezna, Hamburga, Kolonii, Lipska, Monachium i Norymbergii Furth.

Rys. 3.23. Rozmieszczenie ludności

Regiony słabo zaludnione to wrzosowiska i mokradła Niziny Północnoniemieckiej, okolice gór Eifel, Lasu Bawarskiego, Górnego Palatynatu, Marchii Brandenburskiej i duża część Meklemburgii - Pomorza Przedniego.

Zachodnia część Niemiec jest znacznie gęściej zaludniona niż pięć nowych krajów związkowych na wschodzie. Stanowią one 30% powierzchni kraju, a zamieszkuje je zaledwie 20% ludności Niemiec. Spośród 20 miast liczących powyżej 300 tys. osób cztery leżą we wschodniej części kraju.

Na teren dzisiejszych Niemiec przybyło około 13 mln mieszkańców - wypędzonych Niemców uchodźców niemieckich z państw Europy Środkowo-Wschodniej. W ostatnich latach przybyło także kilkaset tysięcy Niemców z Rosji i Kazachstanu.

Struktura ludności Niemiec jest dość korzystna, gdyż liczba mniejszości narodowych wynosi około 6,5 mln osób, co stanowi 12,5% ludności kraju. Turcy stanowią wśród obcokrajowców największą, bo liczącą 1,9 mln osób. Drugą co do wielkości grupę stanowią obywatele państw byłej Jugosławii. Szacuje się ją na około miliona osób. Następne co do wielkości grupy stanowią Włosi (558 tys. osób), Grecy (346 tys. osób), Polacy⁷ (186 tys. osób), Austriacy (185 tys. osób), Rumuni (167 tys. osób) i Hiszpanie (134 tys. osób). Ponadto w Niemczech mieszka wiele tysięcy osób innych narodowości, zarówno z krajów europejskich (Portugalczyki, Brytyjczycy, Francuzi, Czesi, Słowacy, Węgrzy, Bułgarzy), jak i pozaeuropejskich (Wietnamczycy, Marokańczycy, Libańczycy, Afgańczycy, Hindusi, obywatele USA i byłego Związku Radzieckiego).

Sieć osadniczą Niemiec tworzy kilkadziesiąt tysięcy jednostek osadniczych, w tym około 1400 miast z liczbą ludności do 100 tys. osób. Miast z liczbą ludności powyżej 100 tys. osób jest 85, w tym 9 z liczbą ludności 500-

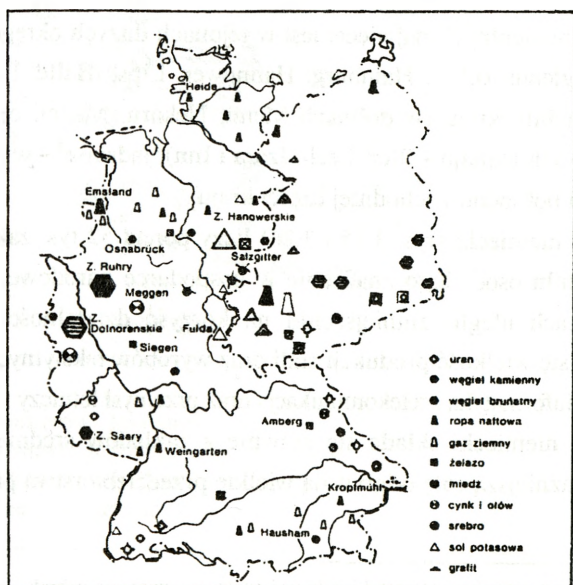
⁷ Liczbę Polaków w Niemczech według polskich źródeł ocenia się na około 1,5 mln osób. Główne ich skupisko znajduje się w Westfalii, Badenii - Wirtembergii oraz Berlinie (drugim po Paryżu skupisku Polaków - około 100 tys. osób).

-1000 tys. i 3 powyżej 1 miliona mieszkańców (Berlin - 3,5 mln, Hamburg - 1,7 mln i Monachium - 1,3 mln).

W miastach powyżej 100 tys. mieszkańców żyje około 26 mln osób. Większość Niemców mieszka jednak w małych miastach i wioskach - ponad 7 mln w miejscowościach liczących do 2000 mieszkańców i 46 milionów w miejscowościach liczących od 2000 do 100 tys. mieszkańców.

Surowce i przemysł

Niemcy należą do państw niezbyt zasobnych w surowce mineralne. Pod dostatkiem mają węgla kamiennego i brunatnego oraz soli potasowej i kuchennej (rys. 3.24). Ropa naftowa i gaz ziemny występują w niewielkich ilościach. Ropy wydobywa się około 8 mln t a importuje ponad 100 mln t. Wydobycie gazu ziemnego jest niewielkie i nie zaspokaja potrzeb gospodarki narodowej. Jest on importowany, głównie z Rosji i Holandii.

Rys. 3.24. Surowce

Ruda żelaza występuje w kilku rejonach kraju. Największe jej zasoby znajdują się w rejonie Salzgitter (3 mld t) i Gifhorn (2 mld t). Niedobory tego surowca uzupełniane są importem, głównie ze Szwecji.

Rudy metali nieżelaznych występują w niewielkich ilościach. Zapotrzebowanie ołowiu i cynku w 60-70% pokrywane jest przez import, a innych metali w 95-100%. Znacznie korzystniejsza sytuacja jest w zaspokojeniu potrzeb gospodarki narodowej w uran, gdyż jego rudy wydobywane są w wielu rejonach Niemiec, głównie w środkowej i południowej części kraju.

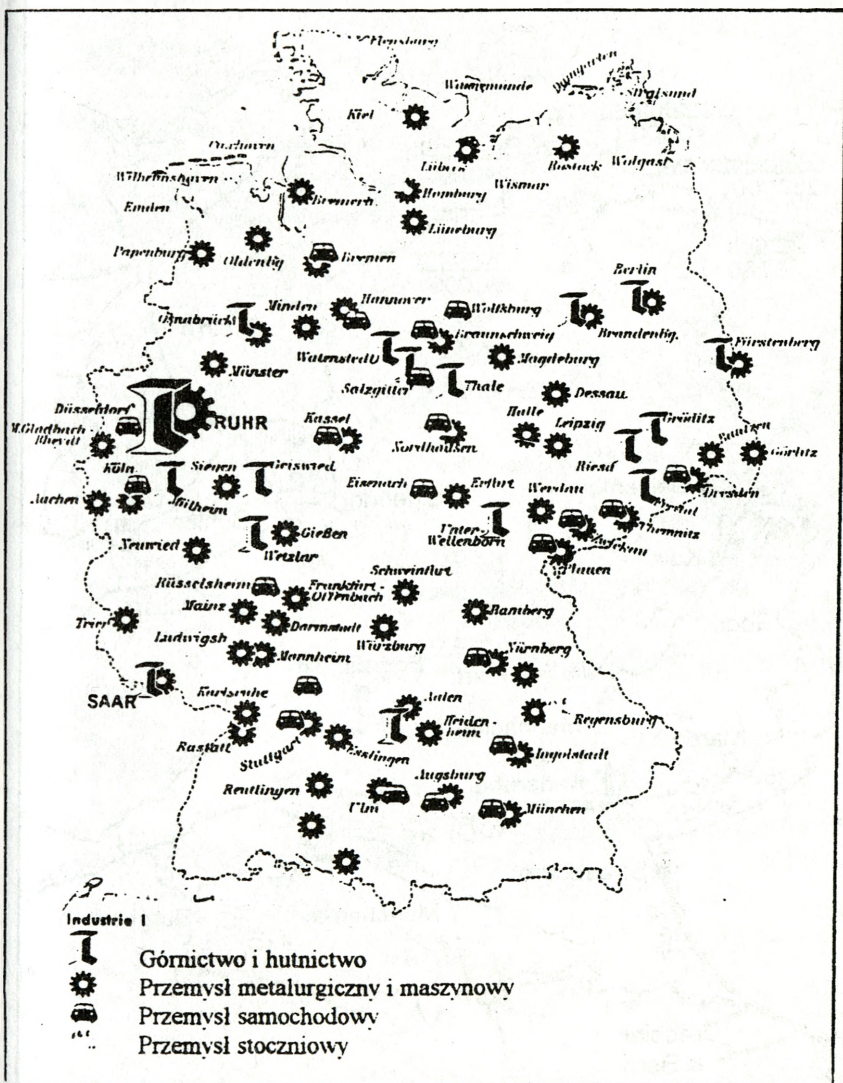
Energetyka Niemiec oparta jest na wszystkich stosowanych obecnie w świecie surowcach energetycznych (węglu kamiennym i brunatnym, ropie naftowej i jej pochodnych, energii wodnej i gazie ziemnym oraz energii jądrowej i słonecznej. Wszystkie elektrownie są połączone dalekobieźną siecią wysokiego napięcia, mają także połączenia z siecią energetyczną innych państw.

Elektrowni ciepłych najwięcej jest w rejonach dużych okręgów przemysłowych (Zagłębie Ruhry, Hamburg, Hannover, Lipsk-Halle, Berlin), wodnych na południu kraju (w dolinach Menu, Nekar, Mozeli oraz w alpejskich dopływach Dunaju - Iller, Lech, Izara i Inn), jądrowe⁸ - w południowo-zachodniej i północno-zachodniej części kraju.

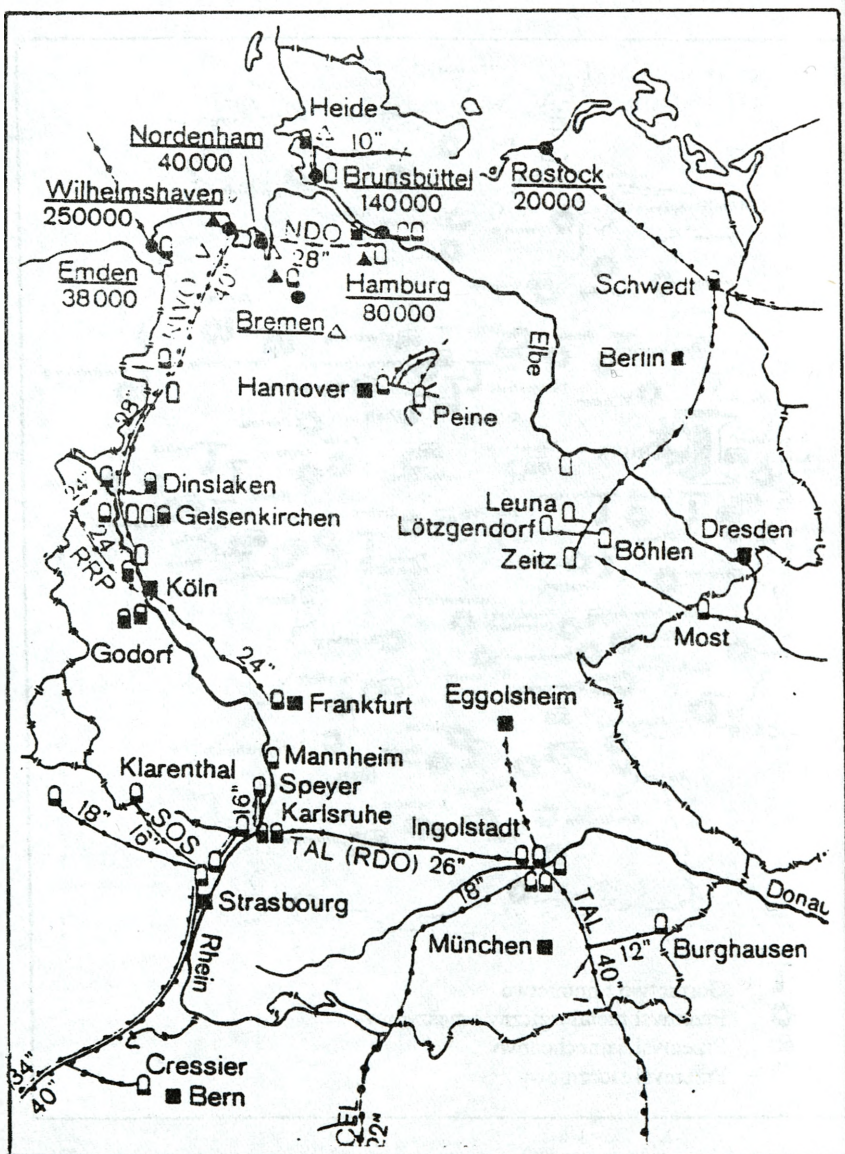
Przemysł niemiecki (rys. 3.25 i 3.26) liczy ponad 52 tys. zakładów i zatrudnia 7,5 mln osób. Jego znaczenie w gospodarce narodowej Niemiec w ostatnich latach uległo zmniejszeniu na korzyść działalności usługowej. Zmniejszyła się wielkość produkcji stali oraz wyrobów tekstylnych natomiast rozwijały się informatyka i telekomunikacja oraz przemysł lotniczy i kosmiczny.

Przemysł niemiecki składa się głównie z zakładów średniej wielkości. Jednak najważniejszą rolę odgrywają wielkie przedsiębiorstwa przemysłowe.

⁸ W związku z rozwojem energetyki jądrowej istotnego znaczenia nabrały zakłady przerobu rudy uranowej (Bad Kreuznach, Bad Gandersheim, Ellweiler, Birkenfeld, Flossenbürg Wittichen i in.).

Rys. 3.25. Wybrane gałęzie przemysłu

Rys. 3.26. Przemysł paliw płynnych

Do największych z nich należą (w nawiasie liczba zatrudnionych): Daimler-Benz AG, Stuttgart (376,5 tys.), Volkswagen AG, Wolfsburg (273 tys.), Siemens AG, Monachium (410 tys.), Veba AG Düsseldorf (129,8 tys.), Poczta Federalna Telekom, Bonn (232 tys.), RWE AG, Essen (113,6 tys.), Hoechst AG, Frankfurt (117,7 tys.), BASF AG, Ludwigshafen (123,3 tys.), Bayer AG, Leverkusen (156,4 tys.), Thyssen AG, Duisburg (147,3 tys.), Bosch GmbH, Stuttgart (147,3 tys.) i BMW Monachium (73,6 tys.).

Obroty roczne pierwszego z wymienionych przedsiębiorstw wynoszą około 100 mln DM, a ostatniego ponad 31 mln DM.

Przemysł środków transportu reprezentowany jest przez 5 koncernów mających swe filie w całym kraju, a produkcją pojazdów drogowych zajmuje się około 3000 zakładów. Przemysł samochodowy zatrudnia 758 tys. osób i wytwarza 4-5 mln pojazdów. Do 1993 roku zainwestował on w nowych krajach związkowych, Saksonii i Turynii, około 20 mld DM. Roczna produkcja samochodów w tych krajach wynosi 400 tys. sztuk.

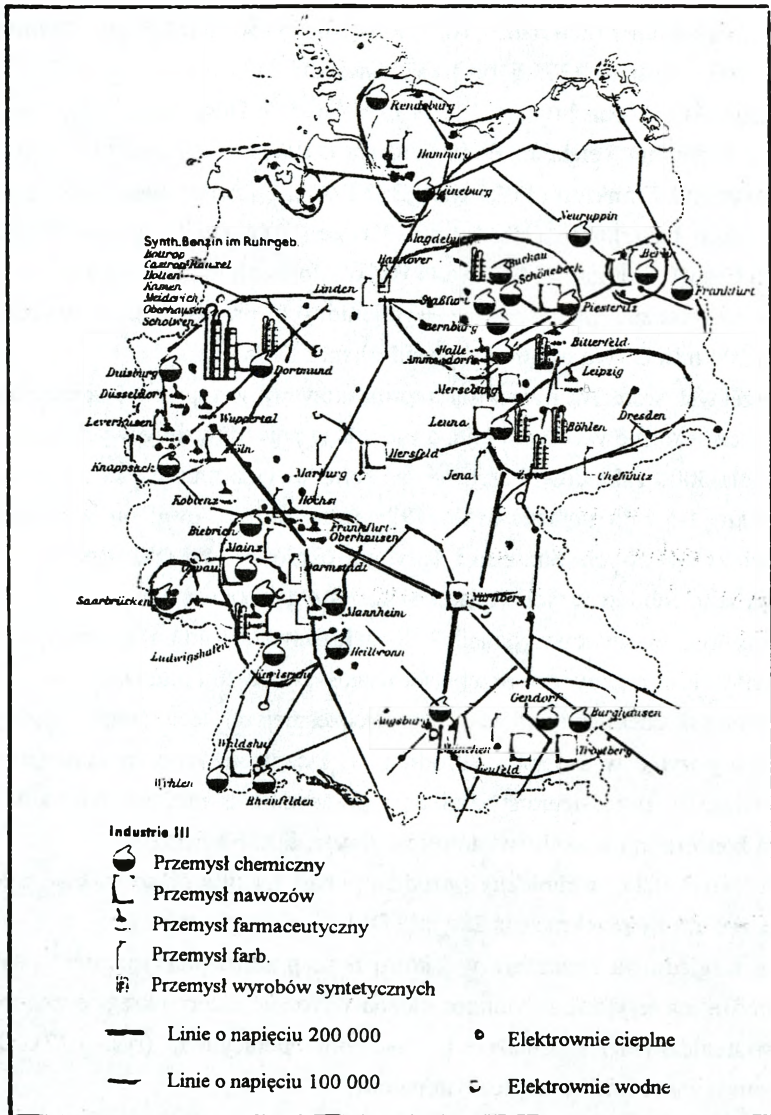
Przemysł maszynowy (ponad 7000 zakładów) zatrudnia 1,2 mln osób. Globalny obrót roczny tego przemysłu wynosi ponad 200 mld DM.

Przemysł chemiczny, dzięki najnowocześniejszej technologii, zajmuje czołową pozycję w świecie. Zatrudnia on łącznie 655 tys. pracowników. Największymi przedsiębiorstwami tego przemysłu, a zarazem najważniejszymi koncernami w skali światowej są: Bayer, BASF i Hoechst.

Przemysł elektrotechniczny zatrudnia ponad 1,1 mln pracowników, a jego roczne obroty przekraczają 220 mld DM.

Ze względu na znaczenie wojskowe oraz przestrzenne rozmieszczenie przemysłu, na terytorium Niemiec można wyróżnić cztery okręgi o znaczeniu strategicznym i kilkanaście o znaczeniu operacyjnym (rys. 3.27). Do okręgów o znaczeniu strategicznym należą:

1. Okręg Północnej Nadrenii - Westfalii, obejmujący Zagłębie Ruhry oraz rejon przemysłowy: Kolonia-Bonn.

Rys. 3.27. Okręgi i ośrodki przemysłowe

2. Środkoworeński zespół okręgów przemysłowych składający się z frankfurcko-mannheimskiego i karlsruhsko-stuttgarckiego obszaru przemysłowego.

3. Okręg południowy, obejmujący kilka ośrodków przemysłowych Bawarii i Badenii-Wirtembergii (Ulm, Augsburg, Monachium, Friedrichshafen, Norymbergia-Erlangen i Ingolstadt).

4. Okręg Sasko-turyński z takimi ośrodkami jak: Lipsk, Halle, Erfurt, Chemitz, Drezno i Cottbus.

5. Okręg przemysłowy Berlina.

Największym z nich jest okręg Północnej Nadrenii-Westfalii. Obejmuje on obszar ponad 4200 km², zamieszkuje go około 12 mln osób i wytwarza 1/4 produkcji przemysłowej Niemiec.

Oprócz wymienionych okręgów przemysłowych w Niemczech znajduje się wiele dużych ośrodków przemysłowych. Do najważniejszych można zaliczyć północne ośrodki przemysłowe, skupiające przemysł stoczniowy (Hamburg, Brema, Wilhelmshaven, Lębeka, Kilonia) oraz znajdujące się nieco na południe od nich takie ośrodki, jak: Hanover, Brunszwik, Salzgitter, Wolfsburg, Helmstedt i Kassel.

Infrastruktura transportu

Sieć drogowa w Niemczech należy do najlepiej rozwiniętych w Europie. Składają się na nią autostrady (11,1 tys. km), drogi federalne (41,8 tys. km), drogi krajowe (86,5 tys. km) i drogi powiatowe (98,2 tys. km) i inne.

Autostrady oraz drogi federalne dostosowane są do wymogów zawartych w konwencjach dotyczących ujednolicenia dróg europejskich dla międzynarodowego ruchu tranzytowego.

Sieć kolejowa obejmuje linie kolei państwowych oraz linie przedsiębiorstw o łącznej długości 45,9 tys. km². Średnia gęstość sieci kolejowych wynosi 13 km/100 km² i należy do najlepiej rozwiniętych w Europie.

Poszczególne linie są modernizowane nie tylko poprzez elektryfikację i wprowadzenie trakcji motorowej, lecz także przez likwidację jednopoziomowych skrzyżowań z drogami oraz zwiększenie prędkości ruchu pociągów (do 250 km/godz.).

Drogi wodne śródlądowe składają się z systemu żeglownych rzek i kanałów oraz szlaków na jeziorach. Najważniejszą magistralą wodną jest Ren, przepływający przez wielkie aglomeracje przemysłowe i obszary o dużym potencjale gospodarczym. Ren ma połączenie z Dunajem poprzez Men i kanał Men-Dunaj, dzięki czemu istnieje połączenie wodne Morza Czarnego z Morzem Północnym.

Ważnymi magistralami wodnymi są także Łaba i Wezera. Połączone są one z Renem za pośrednictwem Kanału Śródlądowego.

Bardzo ważnym kanałem jest także Kanał Kiloński, łączący Bałtyk z Morzem Północnym.

Sieć rurociągów w Niemczech jest dobrze rozwinięta. Składają się na nią rurociągi do przesyłania ropy naftowej i produktów naftowych oraz gazu i wody. Niektóre z rurociągów początek swój biorą w portach przeładunkowych leżących nad Morzem Śródziemnym i Morzem Północnym. Inne zaś prowadzą z pól roponośnych położonych w kraju i zagranicą, w tym Rosji i na szelfie kontynentalnym Morza Północnego.

Na terytorium Niemiec znajduje się także rurociąg wojskowy (NATO), biegnący z Saint Nazaire do Mannheim oraz z Marsylii Fos do Mannheim.

Przez terytorium Niemiec biegną także duże międzynarodowe magistrale do przesyłania gazu ziemnego. Są to MEGAL (z Rosji przez Ukrainę, Słowację i Czechy do Francji) oraz TENP (z Holandii do Włoch).

Żegluga morska Niemiec dysponuje ponad 2000 statków o łącznym tonażu około 10 mln BRT. Roczne przeładunki w portach morskich wynoszą około 150 mln t. Największymi portami są Hamburg (zdolność przeładunkowa

60 mln t), zespół portowy Brema - Bremerhaven (24 mln t), Wilhelms-haven (24 mln t), Rostock (16 mln t) i Emden (10 mln t).

Transport lotniczy dysponuje piętnastoma międzynarodowymi portami lotniczymi i 160 lotniskami dla ruchu krajowego. Ponadto w Niemczech znajduje się kilkaset lotnisk niższych klas oraz lądowisk dla śmigłowców i szybowców.

Największym węzłem lotniczym jest Frankfurt nad Menem o możliwościach przewozowych 24 mln pasażerów rocznie.

4. PRÓBA PORÓWNIANIA GEOSTRATEGICZNEGO POŁOŻENIA POLSKI WSPÓŁCZESNEJ I POLSKI OKRESU MIĘDZYWOJENNEGO

4.1. Obszar i granice państwowe

Terytorium II Rzeczypospolitej zajmowało powierzchnię 389,7 km². Około 269 tys. km² (69%) tego obszaru stanowiły ziemie zaboru rosyjskiego, 78 tys. km² (20%) austriackiego i 43 tys. km² (11%) niemieckiego. W wyniku zmian terytorialnych po II wojnie światowej Polska utraciła na rzecz Związku Radzieckiego około 180 tys. km², a uzyskała kosztem Niemiec 104 tys. km² (27%). Obszar Polski zmniejszył się w stosunku do wyżej podanego o ponad 77 tys. km² (13%) i wynosi 312,7 tys. km² (z wodami terytorialnymi 313,9 tys. km²).

W wyniku tych zmian terytorium Polski zostało przesunięte na zachód. Radykalnej zmianie uległ jego kształt (rys. 4.1). Stało się ono zwarte, dzięki

Rys. 4.1. Kształt terytorium II Rzeczypospolitej i Polski współczesnej

czemu granice państwowe skróciły się o około dwa tysiące km. W II Rzeczypospolitej na 1 km granicy państwowej przypadało 70 km² powierzchni, a obecnie 88 km², co z obronnego punktu widzenia jest korzystniejsze.

Charakter granicy II Rzeczypospolitej z Niemcami był bardzo niekorzystny dla Polski. Długość jej w sierpniu 1939 r. wynosiła 2638 km (49,4%, czyli połowę długości granic państwowych), w tym z Prusami Wschodnimi 607 km. Protektoratem Czech i Moraw 88 km, ze Słowacją 638 km (tabela 4.1). Na południu granica ta przebiegała przez Górny Śląsk, na północy zaś, blisko jedyne polskie większe portu, jakim była Gdynia. Ponadto wygięcie linii granicznej w głąb terytorium Polski na Dolnym Śląsku, Pomorzu i w Prusach Wschodnich stworzyło Niemcom dogodny obszar do koncentracji wojsk i rozwijania przez nie działań zaczepnych na kierunkach zbiegających się koncentrycznie w Warszawie (rys. 4.2).

Współczesna granica z Niemcami ma długość 467 km, co stanowi tylko 17% granicy okresu międzywojennego z tym państwem. Ponadto jest ona dogodna do obrony, gdyż:

- biegnie wzdłuż przeszkód wodnych, tj. Odry i Nysy Łużyckiej;
- osłaniają ją od północy szeroki Zalew Szczeciński, a od południa Sudety;
- przecina największe zwężenie Nizy Środkowoeuropejskiej między Bałtykiem a pasem wyżyn i gór średniej wysokości;
- teren przyległy do granicy sprzyja organizowaniu obrony;
- główne centra administracyjno-polityczne i gospodarcze (w tym stolica kraju) są od niej znacznie oddalone.

Granica wschodnia II Rzeczypospolitej ze Związkiem Radzieckim w 1939 r. miała długość 1 412 km (25,5%) i w większości była sztuczna. Dużą wartość obronną miał jej odcinek środkowy, przebiegający przez Polesie.

Granica z Niemcami i Związkiem Radzieckim, dwoma państwami wrogimi Polsce, przed wybuchem wojny łącznie miała długość 4 050 km (73% granic państwowych), czyli więcej niż wynosi długość współczesnych granic

Tabela 4.1

TERYTORIUM I GRANICE POLSKI W OKRESIE 1918-1995

Wyszczególnienie	1922	1939	1946	1990	1995
Terytorium w km ²	388 634	389 720	311 730	312 683	322 577 ^x
Długość granic w km	5 534	5 548	3 566	3 559	3 582
granica morska	140	140	497	528	528
granica lądowa:	5 394	5 408	3 069	3 021	3 054
z: Niemcami	1 912	2 638 ^{xx}	456	467	467
ZSRR (Rosją)	1 412	1 412	1 321	1 244	210
Czechosłowacją	984	-	1 292	1 310	-
Litwą	507	507	-	-	103
Łotwą	109	106	-	-	-
Rumunią	349	346	-	-	-
Węgrami	-	277	-	-	-
W. Miastem Gdańsk	121	121	-	-	-
Białorusią	-	-	-	-	407
Ukrainą	-	-	-	-	526
Słowacją	-	-	-	-	518
Czechami	-	-	-	-	786

x) W tym: obszar lądowy i morskie wody wewnętrzne 313 895 km² oraz morze terytorialne 8 682 km². Ponadto powierzchnia wyłącznej strefy ekonomicznej wynosi 22 634 km.

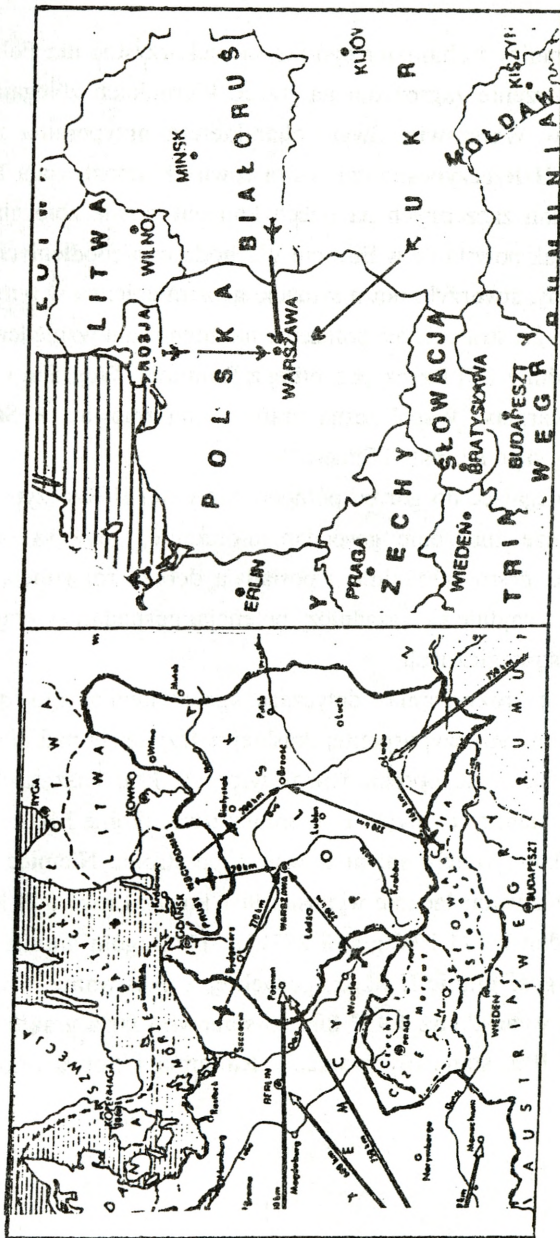
xx) W tym: z Prusami Wschodnimi 607 km, Protektoratem Czech i Moraw 88 km, Słowacją 638 km.

Źródło: *Historia Polski w liczbach. Wyd. GUS, 1994 r., s. 133.*

Uwaga: Wielkości liczbowe dotyczące 1995 r. podano na podstawie danych Głównego Geodety Kraju.

naszego kraju. Ponadto kształt terytorium II Rzeczypospolitej był wyjątkowo niekorzystny dla jej obronności gdyż „występ poznański”, „korytarz wileński” i „zaleszczyki” mogły być łatwo odcięte od reszty kraju.

Współczesna granica wschodnia, z państwami WNP i Litwą również ma charakter sztuczny. Długość jej wynosi 1 257 km (35% granic państwowych), w tym z Ukrainą - 529 km (14,8%), Białorusią - 416 km (11,5%), Litwą - 103 km (2,8%) i Rosją (obwód kaliningradzki - 210 km (5,9%).

Rys. 4.2. Dogodne kierunki uderzeń

Kształt tej granicy i charakter ogólnie są niekorzystne dla Polski, gdyż umożliwiają stworzenie zagrożenia na trzech kierunkach zbiegających się koncentrycznie w Warszawie. Swym charakterem przypomina nieco zachodnią granicę II Rzeczypospolitej, która również umożliwiała Niemcom rozwinięcie działań zaczepnych na trzech koncentrycznie zbiegających się kierunkach. Jednak powstanie w Europie Wschodniej niepodległych państw, zwłaszcza Ukrainy, stworzyło nową sytuację geostrategiczną w tym regionie i poprawiło nieco geostrategiczne położenie naszego kraju względem Rosji.

Granica południowa II Rzeczypospolitej z Rumunią, Węgrami i Słowacją opierała się o Karpaty. Współczesna granica południowa, ze Słowacją i Czechami, opiera się o Karpaty i Sudety.

Obszary przylegające do gór od północy miały dla II Rzeczypospolitej i mają obecnie duże znaczenie gospodarczo-obronne, gdyż są one silnie uprzemysłowione, gęsto zaludnione i posiadają dobrze rozwiniętą sieć komunikacyjną. Tu znajduje się zasadniczy potencjał gospodarczy kraju, w tym wiele surowców strategicznych.

Podsumowując rozważania dotyczące geostrategicznego położenia II Rzeczypospolitej i Rzeczypospolitej Polskiej należy także nadmienić, że w okresie międzywojennym, oprócz państw wrogich, kraj nasz sąsadował z państwami jemu nieprzychylnymi. Były nimi Litwa, Wolne Miasto Gdańsk, a także Węgry, które wzięły udział w wojnie po stronie Niemiec. Długość granic z tymi państwami łącznie wynosiła 907 km (z Litwą 509 km, Wolnym Miastem Gdańsk 121 i Węgrami 277), tj. 17% ogółu granic. Oznacza to, że łączna długość granic II Rzeczypospolitej z państwami jej wrogimi i nieprzychylnymi wynosiła aż 4 957 km, co stanowiło 90% granic państwowych. Pozostałe 10% stanowiły granice z Rumunią i Łotwą oraz granica morska.

4.2. Struktura narodowościowa

Liczba ludności Polski w 1939 r. według szacunków wynosiła 35,1 mln. Dokładna jej struktura nie jest znana, gdyż ostatni spis ludności w II Rzeczypospolitej wykonano w 1931 roku, przy czym badanymi cechami m.in. były wyznanie i język ojczysty a nie narodowości (narodowość badana była w spisie 1921 r.). Przyjmując za podstawę procentowy wskaźnik ludności według języka i wyznania z 1931 r. można określić przybliżoną liczbę mniejszości narodowych, zamieszkujących Polskę w 1939 r. (tabela 4.2).

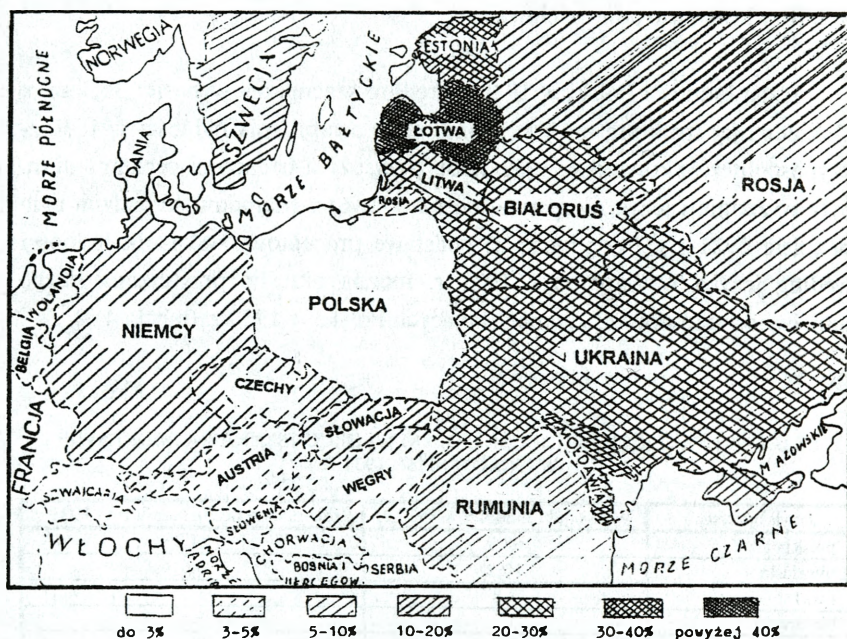
Tabela 4.2

SZACUNKOWA LICZBA LUDNOŚCI POLSKI WEDŁUG JĘZYKA NA PODSTAWIE WYNIKÓW SPISU 1931 R.

Język ojczysty	W % ogółu ludności w 1931 r.	Szacunkowa liczba ludności w 1939 r.
polski	68,9	24,2
ukraiński	10,1	3,6
ruski	3,8	1,3
białoruski	3,1	1,1
rosyjski	0,4	0,1
niemiecki	2,3	0,8
żydowski i hebrajski	8,6	3,0
inne	2,8	1,0
Ogółem	100,0	35,1

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 4.2 mniejszości narodowe w II Rzeczypospolitej stanowiły ponad 30% ludności kraju.

Rzeczpospolitą Polską zamieszkuje niewiele ponad 1 mln osób ludności niepolskiej, co stanowi zaledwie 3% ludności kraju. W porównaniu z liczbą ludności okresu międzywojennego mniejszości te stanowią zaledwie 10% ich poprzedniego stanu, a w porównaniu z krajami sąsiednimi (rys. 4.3) procentowy ich udział jest najmniejszy.

Rys. 4.3. Udział mniejszości narodowych w ogólnej liczbie ludności kraju

4.3. Położenie komunikacyjne i infrastruktura transportowa

Terytorium II Rzeczypospolitej rozciągało się między Bałtykiem, a Karpatami, na przesmyku bałtycko-czarnomorskim. Południową część tego przesmyku zajmowała neutralna Rumunia, co stwarzało Polsce korzystną sytuację komunikacyjną w kierunku Morza Czarnego. Jednak cały przesmyk bałtycko-adriatycki wraz z Bramą Morawską, znajdował się w strefie wpływów niemieckich. W tej sytuacji terytorium Niemiec stanowiło zasadniczy obszar tranzytowy dla państw Europy północnej i południowej oraz zachodniej i wschodniej. Terytorium Polski pełniło tę rolę jedynie w relacji wschód-zachód, gdyż niewielkie fragmenty wybrzeża z jednym portem Gdynią i

Karpaty na południu nie sprzyjały rozwojowi komunikacji o kierunku południkowym.

Niezbyt korzystne położenie komunikacyjne II Rzeczypospolitej nad Bałtykiem osłabiało znaczenie sieci komunikacyjnej, która była spuścizną po państwach rozbiorczych. Istniały wówczas trzy różne układy komunikacyjne o charakterze odśrodkowym, dostosowane do potrzeb gospodarczych i militarnych państw zaborczych.

Dodać należy, że państwa zaborcze utworzyły strefy izolacyjne oddzielające Polskę środkową od ziem południowych oraz od Prus Wschodnich (obszar nad dolną Pilicą 2,7 tys. km², w okolicach Płocka 4,2 tys. km² i Polesie 5,3 tys. km²).

Podjęty w II Rzeczypospolitej program minimalny rozbudowy kolei uwzględniający potrzeby wojskowe obliczony był na 10 lat i nie został w pełni zrealizowany. Najważniejszymi niedociągnięciami sieci kolejowej pozostały: mała przelotowość pociągów, brak odpowiedniej liczby przejść przez Wisłę, brak rokad, linii obwodowych i ramp oraz bezkolizyjnych skrzyżowań.

Sieć komunikacyjna w Polsce po drugiej wojnie światowej również nie była dostosowana do potrzeb gospodarczo-obronnych. Terytorium Polski uległo bowiem zmianie i zerwane zostały połączenia drogowo-kolejowe na wschodzie kraju. Natomiast na Śląsku, Ziemi Lubuskiej, Pomorzu i Mazurach sieć komunikacyjna zorientowana była na Berlin. Program modernizacji tej sieci dostosowany był jednak do potrzeb Układu Warszawskiego. Po jego rozwiązaniu system komunikacyjny nie odpowiada potrzebom obronnym. Dotyczy to zwłaszcza północno-wschodniej części kraju, gdzie zarówno sieć kolejowa, jak i drogową jest stosunkowo rzadka.

Ponadto słabością współczesnej sieci komunikacyjnej w naszym kraju nadal pozostały: mała przepustowość dróg, mała liczba przejść przez Wisłę, brak rokad we wschodniej części kraju, brak obwodnic i bezkolizyjnych skrzyżowań.

4.4. Położenie centrów gospodarczych i zasobów surowców strategicznych

Położenie centrów gospodarczych i zasobów surowców strategicznych w II Rzeczypospolitej było niekorzystne z militarnego punktu widzenia. Dotyczy to nie tylko Górnego Śląska, lecz także Warszawy i Łodzi (rys. 4.4).

Górny Śląsk z obfitymi złożami węgla kamiennego, a także złożami cynku i ołowiu znajdował się w strefie bezpośredniego zagrożenia nieprzyjaciela.

Okręg warszawski, koncentrując produkcję zbrojeniową, przemysł metalowy i chemiczny, znajdował się zaledwie 120 km od Prus Wschodnich. Natomiast Łódź, centrum przemysłu odzieżowego, około 200 km od Śląska.

Korzystne położenie miały okręg radomsko-kielecki oraz podkarpacki koncentrujący przemysł naftowy.

W Polsce współczesnej zasadniczy potencjał gospodarczo-obronny skoncentrowany jest na powierzchni w kształcie trójkąta, którego podstawa opiera się o Przedgórze Sudecko-Karpackie, a wierzchołek nad Zatoką Gdańską. Wyjątek stanowi okręg szczeciński, który wysunięty jest daleko na północny-zachód.

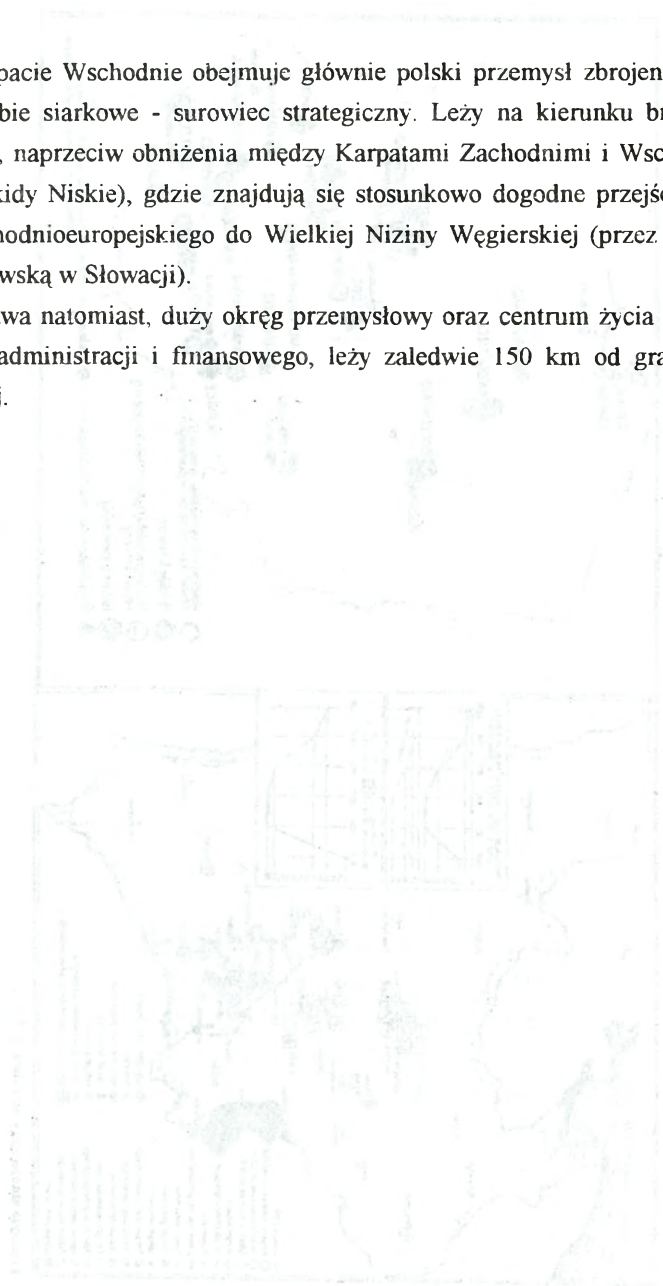
We wspomnianym trójkącie występują jednak cztery newralgiczne obszary, które ze względu na ważność dla kraju mogą być przedmiotem szczególnego zainteresowania potencjalnego przeciwnika. Są to: Trójmiasto, Dolny Śląsk, Podkarpacie oraz Warszawa.

W Trójmieście znajdują się zasadnicze porty i bazy przeładunkowe Polski, przemysł stoczniowy oraz bazy Marynarki Wojennej. Leży ono w bezpośredniej styczności z Obwodem Kaliningradzkim, z którego stacjonujące tam siły zbrojne mogą go zablokować zarówno od morza, jak i lądu.

Dolny Śląsk położony jest na przedłużeniu Bramy Łużyckiej. Na tym obszarze występuje jednak liczna mniejszość niemiecka, co osłabia walory obronne tego terenu. Zajęcie obszaru Dolnego Śląska przez potencjalnego przeciwnika otwiera mu drogę na Górny Śląsk oraz w kierunku Warszawy.

Podkarpacie Wschodnie obejmuje głównie polski przemysł zbrojeniowy oraz zagłębie siarkowe - surowiec strategiczny. Leży na kierunku bramy wołyńskiej, naprzeciw obniżenia między Karpatami Zachodnimi i Wschodnimi (Beskidy Niskie), gdzie znajdują się stosunkowo dogodne przejścia z Nizy Wschodnioeuropejskiego do Wielkiej Niziny Węgierskiej (przez Wyżynę Ondawską w Słowacji).

Warszawa natomiast, duży okręg przemysłowy oraz centrum życia politycznego, administracji i finansowego, leży zaledwie 150 km od granicy wschodniej.

ZAKOŃCZENIE

Geostrategiczne położenie Polski na przestrzeni wieków ulegało zmianom, będących następstwem przesuwania się jej granic państwowych oraz rozszerzania przez państwa sąsiednie strefy swych wpływów na różne regiony Europy.

W wyniku zmian granic państwowych dokonanych po drugiej wojnie światowej, terytorium Polski uległo przesunięciu na zachód i zmienił się jego kształt. W konsekwencji tego polepszyły się warunki obronne zachodniej części kraju, gdyż granica z Niemcami oparta została o naturalne rubieże terenowe i skrócona (w stosunku do okresu międzywojennego) aż czterokrotnie.

Pogorszeniu uległy jednak warunki obronne we wschodniej części kraju. Utrata znacznych obszarów na rzecz Związku Radzieckiego i oparcie granicy (na wielu jej odcinkach) o sztucznie wytyczoną linię spowodowały niekorzystne zmiany w strategicznym położeniu Polski względem tego państwa. Z jednej strony skrócona została odległość do stolicy naszego kraju, z drugiej zaś - powstała możliwość rozwijania przez siły zbrojne potencjalnego przeciwnika działań zbrojnych na trzech kierunkach koncentrycznie zbiegających się w środku Polski. Sytuacja ta uległa zmianie po rozpadzie Związku Radzieckiego. Powstanie niepodległych państw nadbałtyckich osłabiło położenie strategiczne Rosji nad Bałtykiem. Powstanie zaś niepodległej Ukrainy osłabiło nie tylko pozycję Rosji na Morzu Czarnym, ale także poprawiło położenie strategiczne Polski. Skróciła się bowiem granica polsko-rosyjska o ponad 500 km, a nowo powstała granica, rosyjsko-ukraińska, wymagać będzie osłony przez obydwa państwa. Ogólnie można więc przyjąć, że strategiczne położenie Polski względem Rosji uległo nieznacznej poprawie, jednak nadal jest ono niekorzystne.

BIBLIOGRAFIA

1. *Encyklopedia Slovenska*, Bratysława 1975-1982; *Štatisticka ročenka SSR*, Bratysława 1992.
2. *Federacyjny rozpad Rosji*, OSW, Warszawa 1994.
3. *Geografia ekonomiczna świata*, PWE, Warszawa; *Geografia powszechna*, PWN, Warszawa.
4. Maryański i zespół, *Geografia ekonomiczna Rosji*.
5. *Geografia polityczna*.
6. Barbag J., *Geografia polityczna ogólna*, Warszawa 1987.
7. *Geografia wojenna Polski*, praca zbiorowa, AON 1993.
8. *Geografia Československé Socialistické Republiky*, Praga 1989.
9. *Geography and War Strategy*, Nowy Jork.
10. *Die Mineralölversorgung Europas*, Hannover.
11. *Historia Polski w liczbach*.
12. *Integracja przestrzeni europejskiej*, Warszawa 1993; *Powszechny Atlas Świata*, PPWK, Warszawa.
13. *Leksykon państw Świata*, Dortmund-Warszawa 1993.
14. Wisner H., *Litwa i Litwini. Szkice z dziejów państwa i narodu*, Olsztyn 1992.
15. Mondrzycki Z., Buława J., *Litwa - studium wojskowo-geograficzne*, AON 1995.
16. Leszczycki S., *Mapa regionów ekonomicznych świata*, Warszawa 1980.
17. Byczkowski J., *Mniejszości narodowe w Europie*, Opole 1976.
18. *Niemcy w świetle faktów i liczb*, Brunszwik 1994.
19. Kılczewski M., Grodek A., *Odra - Nysa najlepsza granica Polski*, Poznań 1946.

20. Eberhardt P., *Przemiany narodowościowe na Białorusi*, Warszawa 1994.
21. Zieliński E., *Rosja współczesna*, Warszawa 1994.
22. Stańczuk S., *Słowacja: charakterystyka wojskowo-geograficzna*, AON 1996.
23. Lach Z., *Wojskowo-geograficzna charakterystyka Białorusi*, AON 1995.
24. Skrzyp J., *Wojskowo-geograficzna charakterystyka Federacji Rosyjskiej*, AON 1997.
25. Skrzyp J., *Wojskowo-geograficzna charakterystyka państw Europy Środkowej*, AON 1994.
26. *Roczniki statystyczne poszczególnych państw - lata 1992-96.*

